

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**Факультет готельно - ресторанного та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного та готельного бізнесу**

«До захисту в ЕК»

В.о. декана факультету

_____ Цирульнікова В. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 2021 р.

«До захисту допущено»

В. о. завідувача кафедри

_____ Мельник І. Л.
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 2021 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР**

зі спеціальності _____ 242 «Туризм»
(код та назва спеціальності)

освітньо-професійної програми _____ «Туризмознавство»

на тему: «Розвиток туристичного потенціалу Закарпатської дестинації»

Виконав: здобувач б курсу, групи ЗТУ-2-1М

_____ Кірій Тетяна Вікторівна

(прізвище, ім'я, по батькові повністю)

_____ (підпис)

Керівник _____ Мельник Ірина Леонідівна

(прізвище, ім'я та по батькові повністю)

_____ (підпис)

Рецензент _____ Самонова Т.Б.

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань.

Здобувач _____

(підпис)

Київ – 2021 р.

РЕЗЮМЕ

на кваліфікаційну роботу

Кірій Тетяни Вікторівни

на тему:

«Розвиток туристичного потенціалу Закарпатської дестинації»

Магістерська робота складається з –145 сторінок. Кількість розділів - 4, рисунків - 23, таблиць - 41, додатків - 8.

Об’єкт дослідження – процес розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти процесу розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації

Мета роботи – аналіз туристичного потенціалу та розробка заходів щодо його розвитку на території Закарпатської дестинації.

У I розділі – досліджено теоретичні засади визначення сутності туристичного потенціалу, компонентний склад, розглянуто дестинацію – як елемент системи туризму.

У II розділі – проаналізовано ресурсний потенціал, туристична інфраструктура, імідж, ринок туристських послуг та економічні аспекти розвитку туризму Закарпатської дестинації.

У III розділі – виявлено проблеми розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації, запропоновано концепцію щодо його розвитку та туристичний додаток.

У IV розділі – описана методика дослідження та соціально-економічне обґрунтування запропонованих заходів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: туристичний потенціал, імідж, туризм, туристичні ресурси, туристична інфраструктура, дестинація.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕСТИНАЦІЙ	9
1.1. Теоретичні засади визначення сутності туристичного потенціалу	9
1.2. Структурні компоненти туристичного потенціалу	16
1.3. Туристична дестинація як елемент системи туризму	23
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ	31
2.1. Аналіз ресурсного потенціалу дестинації	31
2.2. Аналіз розвитку туристичної інфраструктури та іміджу території	62
2.3. Аналіз розвитку ринку туристських послуг дестинації	83
2.4. Економічні аспекти розвитку туризму дестинації	89
Висновки до розділу 2	97
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ	99
3.1. Проблеми розвитку туристичного потенціалу на Закарпатті	99
3.2. Концепція розвитку туристичного потенціалу Закарпаття	106
3.3. Закарпаття – сучасна смарт-дестинація	114
Висновки до розділу 3	120
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ ...	122
4.1. Обґрунтування методики дослідження ефективності розвитку туристичної дестинації	122
4.2. Ефективність реалізації концепції розвитку Закарпаття	128
Висновки до розділу 4	136
ВИСНОВКИ	137
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	142
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасні процеси економічного розвитку країни характеризуються зростанням ролі туристичної сфери. Туризм сьогодні розглядається з трьох позицій: інструмент розвитку економіки; джерело доходів до державного бюджету; як засіб підвищення іміджу країни на міжнародній арені. Однією із важливих умов без якого неможливий стабільний розвиток туризму є туристичний потенціал, який може оцінюватися в різних масштабах: на рівні світу, країни, регіону, дестинації.

Актуальність. В умовах сьогодення туристичний потенціал посідає чільне місце у формуванні господарського комплексу Закарпатської дестинації. Відповідно туристично-рекреаційна галузь належить до провідних і найприбутковіших у регіоні. Враховуючи особливості досліджуваної території, слід зазначити, що туристично-рекреаційна галузь області набула значного розвитку завдяки: зручному географічному розташуванню, сприятливому клімату, унікальному поєднанню природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – всі ці чинники зумовлюють конкурентні переваги області в пропозиції туристичного продукту. Але все-таки існують перешкоди на шляху розвитку туристичного потенціалу, а саме: стан туристичних атракцій, не раціональне використання туристичних ресурсів, висока сезонність туризму, неналежна якість надання послуг та інші.

Аналіз проблем розвитку туристичного потенціалу є особливо актуальними питаннями для постановки завдань щодо покращення ситуації, яка склалася в дестинації. Потужна ресурсна база є важливою передумовою розвитку туризму, що також позначається на розвитку туристичного потенціалу. Це доводить той факт, що розвиток туризму в регіоні посідає важливе місце та є надзвичайно актуальним на сьогодні.

Мета дослідження – аналіз туристичного потенціалу та розробка заходів щодо його розвитку на території Закарпатської дестинації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати сутність та компонентний склад туристичного потенціалу;
- розглянути дестинацію, як елемент системи туризм
- проаналізувати ресурсний потенціал, туристичну інфраструктуру та імідж Закарпатської дестинації;
- дослідити ринок туристських послуг Закарпатської дестинації;
- проаналізувати економічні аспекти розвитку туризму на Закарпатті;
- виявити проблеми розвитку туристичного потенціалу Закарпаття;
- розробити заходи щодо розвитку туристичного потенціалу Закарпаття;
- описати методику дослідження результатів;
- провести аналіз результатів дослідження та соціально-економічне обґрунтування запропонованим заходам.

Об'єкт дослідження – процес розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти процесу розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації

У роботі було використано ряд **методів**: логічно-теоретичний (при розгляді сутності та компонентного складу предмету дослідження), статистичний метод (аналіз статистичних даних дестинації), економічний аналіз (обґрунтування запропонованих заходів), метод SWOT-аналізу (при виявленні проблем розвитку об'єкта дослідження), аналізу і синтезу (при розробці заходів щодо розвитку об'єкта дослідження); графічний метод (для наочного подання статистичного матеріалу й схематичного зображення результатів практичних досліджень).

Інформаційна база: офіційні звіти та аналітичні публікації Закарпатської обласної державної адміністрації, Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської області, матеріали економічних досліджень Держаної служби статистики України, Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області, аналітичні та прикладні праці українських та зарубіжних вчених з питань розвитку туристичного потенціалу, монографічна література, наукові статті, інтернет-ресурси та власні дослідження автора.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що результати можуть бути доповненням до Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області, оскільки використовуються завдання та шляхи їх виконання, котрі є важливими для усунення проблем, які було виявлено.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці концепції, що складається з завдань, шляхів їх виконання та очікуваних результатів щодо розвитку туристичного потенціалу, а також розробка туристичного додатку, для позиціонування Закарпаття як сучасної смарт-дестинації.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати та положення дослідження опубліковані у науково-практичному журналі «Причорноморські економічні студії» з темою статті: «Проблеми та напрями розвитку туристичного потенціалу Закарпаття».

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота загальним обсягом – 145 сторінок, складається з завдання на дипломну роботу, резюме, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 76 найменувань, таблиць – 41, рисунків – 23, додатків – 8.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕСТИНАЦІЙ

1.1. Теоретичні засади визначення сутності туристичного потенціалу

Сьогодні туризм є однією з високодохідних галузей господарювання, яка в сучасних умовах глобалізації безперервно та динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу життєво важливих соціально-економічних проблем

Значення туризму в суспільстві різноманітне: він сприяє розвитку пов'язаних з туризмом галузей – транспорту, зв'язку, торгівлі, виробництво сувенірної продукції, сфера послуг, ресторанне господарство тощо. Крім того, туризм є справжнім каналом міжкультурної комунікації, допомагає зберегти культурну спадщину та традиції території, розвиваючи ремесла, відновлюючи та зберігаючи культурно-історичні пам'ятки. Туризм та рекреація відіграють важливу роль в економіці країн та регіонів, забезпечуючи раціональне використання та збереження природних, екологічних, культурних, історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

Необхідна умова розвитку туризму – туристичний потенціал, який може оцінюватися в різних масштабах: на рівні світу, країни, регіону, дестинації.

Варто зазначити, що весь спектр наявних варіантів визначення туристичного потенціалу орієнтований на досягнення конкретних цілей. Тому, тлумачення потенціалу означає наявність прихованих можливостей або здатність діяти і розвиватися в певних сферах. У науковій літературі часто ототожнюють терміни «потенціал» та «ресурси».

Спершу розглянемо поняття самого слова «потенціал» (від лат. Potential - міць, сила), яке виникло у фізиці, і у сучасній літературі йому надають смислові значення потужності, можливостей, сукупності засобів, здібностей, резервів, джерел, запасів, ресурсів і т. п., які можуть бути використані у будь-яких цілях [5].

Наприклад, Абалкін Л.І. зазначає, що «потенціал» (у т.ч. економічний, підприємницький, промисловий) – це загальна, сукупна характеристика ресурсів, пов'язана змістом і часом [2].

Архангельський В.М. під потенціалом розуміє наявні ресурси, запаси, які можуть бути використані для досягнення конкретної мети або вирішення певної проблеми, тобто сукупності реально накопичених ресурсів [4].

Різноманітність поняття «потенціал» пояснюється кількістю об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що поєднує різні потенціали, це те, що майже кожен має певну сукупність здібностей чи можливостей у галузі, де використовується певне визначення. Варто зазначити, що більшість визначень вказують, що вся сукупність існуючих можливостей призначена для досягнення певних цілей.

Слід ураховувати позицію О.О. Любіцевої, у наукових дослідженнях якої сказано, що туристичні ресурси є частиною «туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена в туристичний продукт і яка підлягає продажу для туристичних цілей» [32].

Принциповою відмінністю між поняттями «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів [29].

Як результат, формування туристичного потенціалу DESTИНАЦІЇ обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону.

Таким чином, можна стверджувати, що кожна DESTИНАЦІЯ на основі аналізу туристичних ресурсів, формує туристичний потенціал, релевантний

можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристичний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні дестинації – перспективними.

У зв'язку з інтенсивним розвитком туристичної галузі відбувається формування, уточнення та вдосконалення понятійного апарату, пов'язаного з туристично-рекреаційною сферою. Таким чином, визначення «рекреаційний» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо) спочатку застосовувалося в наукових колах. Сьогодні все частіше використовується комплексне поняття, що поєднує різні аспекти діяльності в рамках одного туристично-осподарського комплексу. Наприклад, можна знайти словосполучення «туристично-рекреаційний ресурс», «туристично-рекреаційна діяльність», «туристично-рекреаційний комплекс», «туристично-рекреаційний потенціал», тим самим підкреслюючи новий погляд на сучасні потреби господарського комплексу, не змінюючи зміст понять запропонованих попередніми дослідниками.

Аналіз наукових публікацій показує, що в одних працях використовується словосполучення «туристичні ресурси», а в інших – «туристичний потенціал», а іноді ці поняття використовуються одночасно як синоніми. У низці публікацій використовуються словосполучення «туристично-рекреаційний потенціал» та «рекреаційно-туристичний потенціал». Все це виявляє необхідність уточнення понятійного апарату для використання в науковій та практичній діяльності для дослідження розвитку туристичного потенціалу.

Слід зазначити, що конкретний зміст, яким різні автори навантажують визначення «туристично-рекреаційний потенціал», часто є дуже складним, оскільки широковідомих, загальних тлумачення цього поняття стосовно туризму не існує. Однак, сутність цього визначення не є елементарним і повинен обмежуватися більш-менш чіткими межами в туристичній галузі.

Дослідження туристично потенціалу відображені у працях авторів: Коваль П.Ф., Андрєєва Г.П., Любіцева О.О., Дроздов А.В., Дутчак С.В., Ніколаєнко Т.В., Шабаліної Н.В.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиного загальноприйнятого змісту терміну «туристичний потенціал». У табл. 1.1 наведено висловлювання різних авторів щодо його тлумачення.

Таблиця 1.1

Трактування поняття «туристичний потенціал» різними авторами

Автор	Визначення
П.Ф. Коваль, Г.П. Андреева [29]	Туристичний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [8].
Т.І. Ткаченко [61]	Туристичний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм [3].
Н. В. Шабаліна [73]	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їхніх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.
А.В. Дроздов [19]	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність пов’язаних із певним об’єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.
Т.В. Ніколаєнко [36]	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність природних, культурно- історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території.
Г.Н. Захаренко [26]	Туристичний потенціал – це сукупність різних матеріальних і нематеріальних потенцій, які формують туристичний інтерес до певної території і стають основою діяльності з виробництва та споживання туристичного продукту, а також є необхідними для здійснення управління, контролю і розвитку виробництва і споживання продуктів туристичного комплексу території відповідно до принципів стійкого економічного розвитку [6].
Севастьянова С. А. [54]	Сукупність взаємопов’язаних і взаємодіючих один з одним потенціалів регіону, які використовуються в туристичній діяльності, а також нових, сформованих у процесі цієї діяльності та використовуваних чинників виробництва регіону
Дугчак С.В. [20]	Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал, як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об’єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам’ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо.

Джерело: складено на основі [29;61;73;19;36;26;54;20]

Таким чином, більшість авторів вважають туристичний потенціал сукупністю взаємопов'язаних ресурсів, необхідних для досягнення певних цілей і пов'язують з рекреаційною діяльністю.

У зв'язку з викладеним вище, можемо стверджувати, що під рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів на певній території, які використовуються або можуть використовуватися для відпочинку.

Тобто, туристичний потенціал підкреслює приналежність до туристичної галузі, а рекреаційний потенціал сприяє відновленню людської сили в процесі відпочинку.

Отже, звідси, термін «туристично-рекреаційний» є найбільш повним, оскільки дає змогу поєднувати рекреаційні заходи, розроблені для задоволення потреб відпочинку та туризму, які, крім потреби в рекреації, включають професійні та ділові цілі.

Поняття «туристичний потенціал» набагато ширше і включає загальні природні, історико-культурні, соціально-економічні ресурси, які можна використовувати в організації туристичної галузі. Ось чому багато вчених, що не бажають розділяти категорії «туристичний потенціал», «туристичні ресурси» та «рекреаційні ресурси», широко використовують концепції туризму та рекреаційних ресурсів як сукупності природних і техногенних об'єктів, необхідних для розробки туристичного продукту.

Туристичний потенціал формується під впливом низки чинників:

- розвиток теорії та методології туризму;
- формування і розвиток ринкових відносин;
- інновацій в технології і організації управління туризмом;
- розвитку системи інформаційного та технічного забезпечення [61].

Туристично-рекреаційний потенціал – це досить широке поняття з багатьма детермінантами, що визначають туристично-рекреаційну привабливість певного регіону (Рис. 1.1).

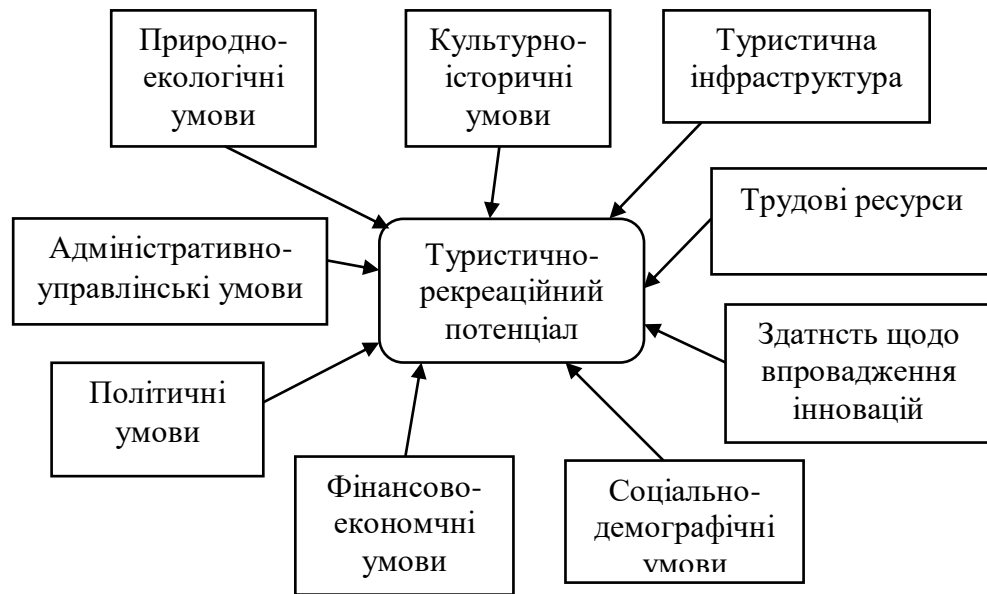

Рис. 1.1. Детермінанти впливу на туристично-рекреаційний потенціал
Джерело: складено автором на основі [53;61]

Туристично-рекреаційний потенціал – це низка взаємопов’язаних природно-матеріальних прийомів взаємодії, які перебувають у процесі взаємодії та виробляють продукт. Будь-яке збільшення ресурсів призводить до зростання туристичного потенціалу. Використання туристичних ресурсів, котрі здатні служити для організації туристичної діяльності, тобто культурно-історичних, природних та інших, може створити умови для збільшення потенціалу регіону за рахунок доходів від туристичної діяльності.

Туристичний потенціал території є суб’єктивною категорією, так як його величина і цінність якостей залежать від цілей його використання. Цілі, в свою чергу, залежать від їх носіїв, яких в туристській сфері можна розділити на три групи: туристів, підприємців та влада / громадськість [20].

З точки зору першої групи туристський потенціал об’єкта (або території) розглядається з позицій його туристської привабливості, здатності і результатів задоволення вихідних потреб, що спонукали людину до подорожі. Підприємці розглядають туристський потенціал з позицій вигоди організації та здійснення

бізнесу, влада / громадськість – можливостей розвитку, благополуччя населення і т. д.

У конкретних ситуаціях позиції суб'єктів можуть як збігатися, бути нейтральними, так і протилежними. Тому визначення узагальненого туристичного потенціалу території є складною науковою і практичною проблемою [20;37].

Основна проблема вивчення туристичного потенціалу полягає в тому, що всі його елементи функціонують одночасно і в сукупності. Тобто, туристичний потенціал є структурою, складною та динамічною, оскільки взаємозв'язок між окремими елементами потенціалу змінює вихідні властивості та закономірності функціонування, сприяючи тим самим перехід потенціалу до нового якісного стану як єдиного цілого.

Оскільки туристичний потенціал регіону є складною структурою, відповідно, йому притаманні особливі характеристики (Рис. 1.2).

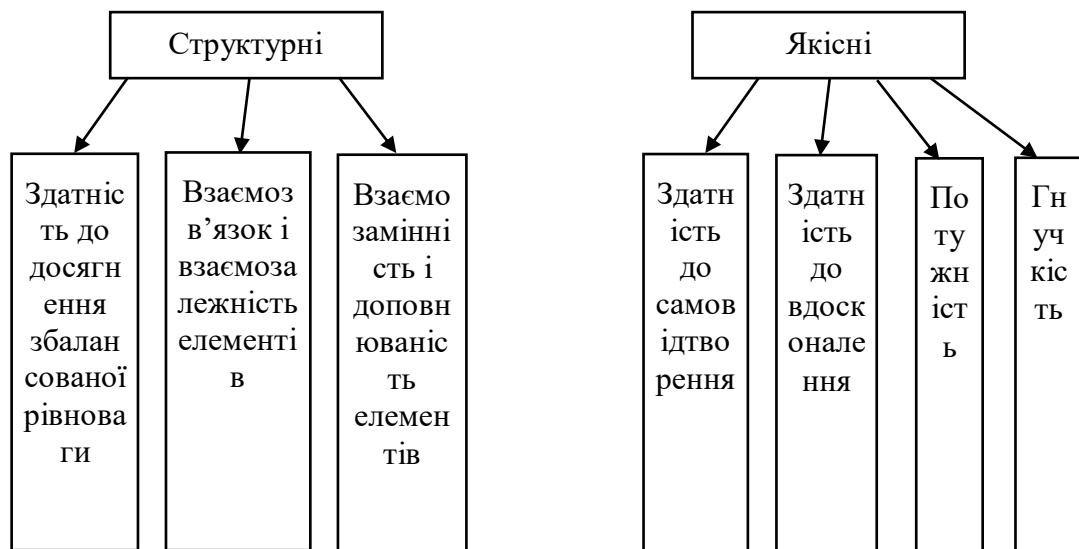

Рис. 1.2. Структурні характеристики туристичного потенціалу

Джерело: складено на основі [53]

Нині методологічні основи концепції туристичного-рекреаційного потенціалу перебувають у стадії формування. Теоретичні підходи до його суті і змісту різноманітні.

Підсумувавши теоретичні засади сутності туристичного потенціалу, можна стверджувати, що туристичний потенціал – це складна, організована, динамічна система, яка формується з безлічі елементів, які можуть бути використанні для розвитку туристичної діяльності, і, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії і виконують різні функції в процесі створення і надання туристичного продукту.

1.2. Структурні компоненти туристичного потенціалу

Аналіз публікацій, щодо структурних компонентів туристично-рекреаційного потенціалу, виявив велику кількість різних точок зору.

Серед них Зорін І.В. вважає, що туристично-рекреаційна система виникає на перетині трьох окремих підсистем – природи, суспільства, народного господарства – і має компоненти цих підсистем: природні туристичні ресурси, туристи (тимчасова формальна соціальна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи) [28].

Інший учений, Дроздов А. В., пропонує визначення двох основних компонентів для вивчення всього туристичного потенціалу: перший компонент – природні та культурні ландшафти, другий – засоби та умови здійснення туристичної діяльності [19].

Найбільш ґрунтовним є підхід Н.В. Святохо, з ним погоджується В.Г. Герасименко, за яким туристичний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонент – природноресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою [53;8].

А.А. Терехух розглядає туристичний потенціал як сукупність п'яти компонентів: природна, природноантропогенна, історико-культурна, інфраструктурна, інвестиційна. На його думку, природна компонента включає: геологічні, орографічні, кліматичні, гідрографічні, рослинні та тваринні ресурси [59].

На відміну від попередніх українських учених, Н. В. Корж та Д. І. Басюк у роботі «Управління туристичними напрямками» [30] та І.Г. Смірнов [58] визначає такі складові потенціалу туризму: ресурси, кадри, фінанси, маркетинг, інновації.

Автор, у роботі використовує елементи туристичного потенціалу котрі виділили: Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андрєєва Г.П., а саме:

- ресурси;
- інфраструктура;
- імідж [44].

Формування туристичного потенціалу зумовлене можливістю використання туристичних ресурсів та розвитку туристичної діяльності на конкретній території.

У Законі України «Про туризм» (325/95 від 15.09.95) подається наступне визначення: «Туристичні ресурси – пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [1].

У проекті Закону України «Про туризм» термін «туристичні ресурси» вживається у досить спрощеному варіанті: – це сукупність туристичних об'єктів, внесених до єдиної державної бази даних у сфері туризму. Вони становлять сукупність туристичних місць незалежно від типу їх використання в туризмі (здравниця, рекреація, пізнання) [1].

Відповідно до цього закону, туристичні ресурси класифікуються з метою інформування потенційних туристів про їхні споживчі та експлуатаційні характеристики, встановлення максимально допустимих навантажень, створення відповідних умов для їх захисту та поведінки, забезпечення їх оцінки

з трьох причин: функціональність (пропускна здатність), рівень комфорту перебування, генетичне (походження туристичних місць) [56]. Ресурсні складові туристичного потенціалу наведені на у табл.1.2

Таблиця 1.2

Ресурсні складові туристичного потенціалу

Назва ресурсу	Складові ресурсу
Природні	Клімат, екологія, географічне положення, флора та фауна, водні об'єкти, пам'ятки природи, печери, скелі, явища природи, заповідники, парки, рекреаційні об'єкти
Історико-культурні	Архітектура, історичні пам'ятки, витвори мистецтва, археологічні цінності, монументальне мистецтво, техногенні об'єкти, звичаї, традиції, гостинність, культура, демографія, соціальна складова, професійний склад, фестивалі, спортивні заходи, виставки, семінари, форуми, паради, модніпокази та ін.
Соціально-економічні	санаторно-курортні заклади, готелі та інші заклади для тимчасового проживання, об'єкти ресторанного господарства, транспортна інфраструктура та ін.

Джерело: складено автором [65]

Власне, всі туристичних ресурсів поділяють на природні, історико-культурні й соціально-економічні.

Важливим фактором є людські та соціальні ресурси, тобто люди та організації, які сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні і мають фінансовий капітал, відповідну освіту та відповідні знання, а також системи охорони здоров'я, навколишнього середовища, майна та місцевих інтересів. Людина є основним ресурсом туризму, оскільки людина є частиною послуги і всі виробничі процеси залежать від людини, яка їх надає [56].

Отже, туристичні ресурси складаються з різних естетичних, природних та антропогенних об'єктів, явищ, умов та чинників, на даній фазі розвитку суспільства, які придатні як основа для надання туристичних послуг. Ці компоненти можуть бути реальними або наявними, тобто такими, які вже використані або заплановані до використання, втрачені, тобто ті, про які у

процесі подорожі розповідає гід малюючи їх в уяві туристів або демонструє за допомогою допоміжних технологій та прогнозовані, тобто ті, які знаходяться в стані розробки.

Наступним елементом туристичного потенціалу виступає – інфраструктура. Сутність і зміст категорії туристичної інфраструктури дотепер не знайшли однозначного тлумачення як у нормативних документах, так і в наукових джерелах. У науковій літературі існує декілька підходів до поняття інфраструктури туризму.

Туристична інфраструктура – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [20]. Тобто, це будівлі й споруди, транспортна система, задіяні в наданні туристичних послуг

Всесвітня туристична організація до складу інфраструктури туризму відносить: засоби розміщення (готелі, мотелі, хостели, пансіонати, кемпінги тощо); транспортний зв'язок і послуги; об'єкти надання туристської інформації; заклади харчування (ресторани, кафе, бари тощо); заклади культури та розваг; об'єкти фінансових послуг [52].

У той же час унікальність туристичної інфраструктури полягає в тому, що вона в більшості випадків, крім туристів, також задовольняє суспільні потреби місцевого населення (відпочиваючих) та виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів туристичного потенціалу регулювання матеріальних, фінансових і інформаційних потоків [55].

Тому, деякі вчені, аналізуючи складові туристичної інфраструктури виділяють також: загальну (охоплює все національне господарство незалежно від туристичного руху) і туристичну (залучена безпосередньо тільки в туризм) інфраструктури, або явну та неявну (в залежності від базису (ядра) щодо якого інфраструктура реалізує свою допоміжну функцію) [21;32].

Наприклад, віднести до неявної інфраструктури виробництва туристичних послуг поліфункціональними об'єктами, такими як: музеї, театри, санаторно-курортні заклади, сувенірні крамниці тощо (Рис. 1.3).

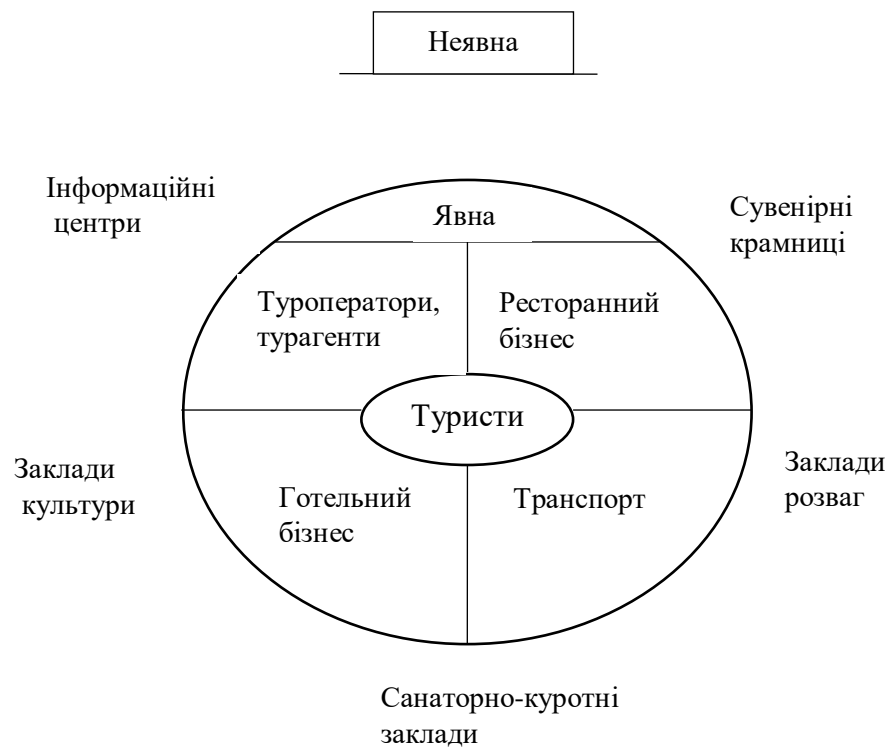

Рис. 1.3. Явна та неявна туристична інфраструктура

Джерело: сформовано [21]

Таким чином, автор, під інфраструктурою туристичного потенціалу розуміє: сукупність об'єктів туристичної інфраструктури та інфраструктури загального призначення (мережа рекреаційних закладів, мережа транспортного сполучення, мережа готельного господарства, мережа громадського харчування), що використовуються для задоволення потреб туристів, а також комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації рекреаційно-туристичних послуг. Повний перелік складових інфраструктури туристичного потенціалу регіону наведено у додатку А.

Останнім елементом туристичного потенціалу виступає – імідж. Імідж постає серед найважливіших конкурентних переваг регіонального розвитку, виступаючи, таким чином, певним територіальним ресурсом, здатним впливати на перспективи розвитку регіону.

Формування привабливого образу регіону сприймається аудиторією інакше, що покращує попит і конкурентоспроможність. Туристичний образ регіону дозволяє розкрити неповторність його культурно-історичного колориту.

Всесвітня туристична організація дає визначення: «імідж території – це сукупність емоційних та раціональних уявлень, що витікають із зіставлення всіх ознак території, власного досвіду та чуток, які впливають на створення певного образу» [63].

Імідж регіону існує на кількох рівнях – побутовому, соціально-економічному та діловому.

На рівні побутової психології використовується низка усталених характеристик: символи, особливості менталітету, культура, гастрономія, типові погодні умови, негативні аспекти життєдіяльності, комунікативні перепони тощо.

Соціально-економічний рівень іміджу території відображає уявлення про благоустрій території, рівень і якість життя населення регіону тощо.

Діловий імідж пов'язаний із інвестиційною привабливістю та конкурентоспроможністю регіону.

Формування туристичного іміджу регіону – це заздалегідь створений образ за допомогою існуючих ресурсів, який формує позитивне ставлення споживача за допомогою сформованих послідовних заходів [64].

Позитивний імідж – це певний механізм управління, за допомогою якого туристична дестинація може бути конкурентним серед інших регіонів, тим самим сприяє припливу внутрішніх та іноземних інвестицій для розвитку бізнесу, впливає на в'їзний туризм, що дає змогу покращити соціально-

економічний стан країни на міжнародному ринку та підвищити свій статус на ринку туристичних послуг [63].

Процес формування позитивного іміджу туристської дестинації представляє собою складний і багаторівневий творчий процес, який базується на розумінні місця туристичної дестинації на світовому туристичному ринку та виявленні основних мотивацій і переваг потенційних споживачів [63].

Імідж не є незмінним, адже уявлення в туристів можуть змінюватися під впливом різноманітних факторів – зовнішніх і внутрішніх, руйнуючи певні (позитивні чи негативні) стереотипи та створюючи нові (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Фактори впливу на імідж території

Зовнішні	Внутрішні
1. Загальний імідж та репутація держави і її регіонів. 2. Війни, тероризм. 3. Стихійні лиха в регіоні. 4. Техногенні катастрофи в регіоні. 5. Політична нестабільність у державі. 6. Соціально-економічні кризи у країні. 7. Мотиви і переваги туристів.	1. Рівень обслуговування. 2. Географічне положення. 3. Кліматичні умови. 4. Історико-культурна спадщина. 5. Природно-рекреаційний потенціал. 6. Безпека. 7. Іміджева стратегія. 8. Способи і канали залучення потенційних туристів. 9. Соціально-економічний розвиток регіону.

Джерело: складено автором [71]

Таким чином, сформований позитивний, неповторний і індивідуальний імідж дестинації, має бути впізнавальним і задовольняти запити споживачів турпослуг.

Відсутність позитивного туристського іміджу території зменшує вплив на туристичні потоки, оскільки жителі інших країн не володіють інформацією про неї, тому позитивний імідж може покращити стан в іншому напрямку. Перш за все, позитивний імідж регіону впливає на сприятливе враження про країну в цілому та підвищує її рейтинг на міжнародному рівні.

Туристичний потенціал динамічний у часі. Його структура і величина змінюються під впливом суспільного прогресу (в т. ч. науково-технічного) і

розвитку самої території. Ці зміни можуть проявлятися як через залучення в функціонування туристичної системи нових ресурсів (за рахунок залучення резервів, перерозподіл ресурсів між підсистемами території, трансформації можливостей в резерви і ресурси через розвиток нових технологій і т. д.), зміни співвідношення використовуваних ресурсів, так і через вилучення ресурсів з функціонування туристської системи, наприклад, через нераціонального використання або їх вичерпання [38].

Всі вищеперераховані елементи туристичного потенціалу взаємопов'язані, і відсутність хоча б одного з них перешкоджає загальному розвитку туризму.

1.3. Туристична дестинація як елемент системи туризму

Дестинації займають центральну роль в ієрархічній структурі взаємозалежних елементів туристичної системи: від потреб, побажань та мотивації туристів до факторів, що визначають їх рішення щодо подорожей.

Першою туристичною дестинацією стало м.Лафборо в 1841 році, коли Томас Кук відправив 570 прихильників тверезого способу життя на кварталний з'їзд Асоціації непитущих південних графств центральної Англії. Саме тоді в програмі туру було вперше зазначено «destination», тобто місце призначення подорожі [17].

Термін «дестинація» введений і розроблений Н. Лейпером протягом 1970-80-х років для позначення «певної географічної території, що є привабливою для мандрівників». Він визначив туристичну дестинацію як найважливіший компонент туристичної системи, який, у свою чергу, формує та задовольняє туристичний попит [30].

За визначенням Всесвітньої туристичної організації, дестинація – це фізичний простір, у якому відвідувач проводить не менше однієї доби. Він включає туристичні продукти, такі як послуги та атракції, а також туристичні

ресурси в межах однієї доби подорожування. Цей простір має фізичні й адміністративні межі, які визначають форму його управління, імідж і репутацію, що впливають на його конкурентоспроможність на туристичному ринку [18].

У туристичному термінологічному словнику DESTINACIЇ визначаються як країни, регіони, міста, що привертають туристів, виступають головними осередками локалізації туристичної діяльності, потоків туристів та їх витрат [74]. Це місця максимальної концентрації туристичних пам'яток та засобів туристичної готовності.

Доведені до споживача у вигляді сформованого і підготовленого на продаж сучасними засобами маркетингових комунікацій (логотип, торгова марка та ін.) туристичного продукту.

У Законі України «Про туризм» зазначається, що «дестинація (туристична) – місце призначення туристичної подорожі (туристичної поїздки, туру, екскурсії), місце відвідування (територія, місцевість, місто, населений пункт, туристичний центр) особами, які не проживають постійно в даній місцевості і не належать до категорії місцевого населення» [1].

Тлумачення поняття туристичної дестинації з різних джерел відображено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Тлумачення поняття «туристична дестинація»

Автор	Поняття
П. Пірс [76]	Туристична дестинація – місце, відвідування якого залишає у туристів певні враження, досвід та емоції
А. Горохов [13]	це сукупність туристичних продуктів, розроблених на основі туристичних ресурсів та інфраструктури певної території. Ця сукупність сконцентрована в часі і просторі та призначена для певної категорії споживачів.
Н. Лейпер [75]	Місця, до яких люди подорожують, і де вони вирішили залишитися на деякий час для того, щоб апробувати певні функції або характеристики певної атракції.
Т. Ткаченко [61]	Фізико-географічна територія, що має туристично-рекреаційні ресурси, які приваблюють

	<p>подорожуючих завдяки наявності необхідної інфраструктури, що задовольняє потреби туристів у формі сформованого й підготовленого до продажу туристичного продукту сучасними засобами маркетингових комунікацій та системи важелів інтегрованого управління суб'єктами господарювання</p>
--	--

Джерело: складено на основі [76:13;75;61]

На сьогодні в світі сформувалося чотири наукових підходи, що отримали найбільше поширення щодо сутності дестинацій (Рис.1.4).

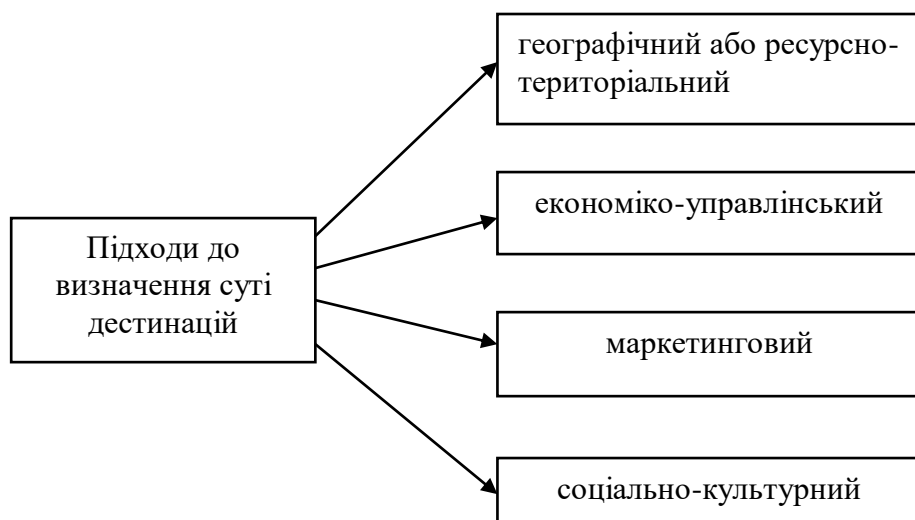

Рис.1.4. Підходи до визначення сутності дестинацій

Джерело: сформовано на основі [30]

Географічний підхід базується на економічній та соціальній географії та вивчає ключовий елемент дестинації: ресурси території, що мають цінність для туристів.

Ключова ідея географічного підходу полягає в тому, що коли люди не переїжджають на іншу територію, немає сенсу надавати різні послуги, оскільки саме явище «туризму» не відбувається. У цьому випадку дестинація позначається як пасивний елемент системи, що змінюється під впливом різних факторів. Вчені зосереджуються на дестинації як географічному районі з ресурсами та з туристичним потоком з його цілями, мотивами та потребами.

З економіко-управлінської точки зору дестинація визначається як різновид економічного простору, ринкових відносин, що забезпечують створення та споживання туристичних послуг. Крім того, пункт дестинація вважається об'єктом управління, системою, яка об'єднує різні суб'єкти між комерційною та некомерційною діяльністю [30].

Управлінський аспект як критерій, що характеризує поняття «туристична дестинація», полягає в тому, що розглянуть туристичну дестинацію як об'єкт управління та забезпечується присутність суб'єктів управління (С. Каспар, Т. Ткаченко, М. Морозов) [30;61].

Загалом, будь-яка система буде керованою, коли природні сили виступають суб'єктами управління. Однак, у цьому випадку суб'єктом є людина, і туристична дестинація в управлінському аспекті оцінюється з цих позицій.

Соціально-культурний елемент при вивченні туристичної дестинації визначає культурні цінності дестинації, тобто історико-архітектурні, мистецькі, релігійні, етнографічні пам'ятки, соціально-побутові традиції, звичаї, погляди та правила суспільства, яке приймає туристів.

Основними концепціями соціально-культурного підходу в усвідомленні туристичної дестинації як константи виступають: система нематеріальних ресурсів та відносин; символічна система цінностей; система соціальних комунікацій; соціальна побудова простору, єдиний підхід до планування.

Дослідники в цій галузі посилаються на культурний контекст, в який турист потрапляє, купуючи відчуття, переживання, та виводять нову формулу співтворчості «С2С» («Consumer-to-Consumer» – «Споживач для Споживача»). В результаті, крім споживання продукту, туристи беруть участь у просуванні та реалізації дестинації на туристичному ринку [30].

Маркетинговий підхід. У цьому сенсі туристичним продуктом є туристична територія, регіон. Основу цього продукту складають туристичні ресурси, які надають йому певної цінності для споживачів.

З точки маркетингового підходу, дестинації – це інтегрований комплексний маркетинговий продукт, який пропонують та споживають туристи, залежно від особливостей регіону [13;30].

Важливим елементом поняття «дестинації» як маркетингового продукту є його розгляд як співвідношення попиту та пропозиції. Отже, дестинації – це продукт, результат туристичного попиту на певні можливості дестинації, щоб знайти цей попит або знайти новий сегмент на туристичному ринку.

В рамках маркетингового підходу має місце прирошене поняття «туристична дестинація». Адже під ним розуміють не лише географічну зону, а й комплексний продукт, що задовольняє потреби туристів, а його споживання впливає на ресурсну базу всього регіону. Згідно з цим поглядом, дестинації визначаються не географічними межами, а через бренд та імідж, що виникає у свідомості туристів.

Подальші дослідження дозволили деталізувати це поняття, виділивши його складові елементи. Так, вчені з Датської академії туризму О. Йоргенсен, К. Купер і Д. Флетчер запропонували модель «4А», яка згодом трансформувалася у модель «6А», в якій дестинація розглядається як взаємозв'язок наступних компонентів :

- attractions – туристичні ресурси, пам'ятки, розваги;
- accessibility – транспортна та інформаційна доступність;
- amenities – інфраструктура надання туристичних послуг;
- ancillary services – супутній сервіс т.д.;
- activities – організація діяльності туристів;
- available packages – пропозиція готового туристичного продукту [17].

Отже, усвідомлюючи здобутки вчених у розрізі формування концепту туристична дестинація, можна зробити висновок про те, що в сучасних умовах, для максимального задоволення потреб туриста територія може називатися дестинацією, якщо вона відповідає моделі 6 «А».

Розглядаючи дестинацію як елемент туризму, необхідно згадати про типологію дестинацій. Найповнішу типізацію дестинацій подає Т.І. Ткаченко, класифікуючи їх за різними ознаками (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Класифікація дестинацій

Ознака	Види (типи) дестинацій
За масштабами	Туристичний регіон, країна, адміністративно-територіальна одиниця країни, туристичний об'єкт
За стадією життєвого циклу	Дестинація, що народжується, що розвивається, зростаюча, рецесійна, стагнаційна, відроджувальна (комунікативна); вмираюча
За видами туризму	Екологічний, сільський, природний, зелений, пізнавальний, освітній, культурний, воєнний, інші

Продовження табл.1.5

За цілями подорожі	Комплексна, дозвілєва, спортивна-оздоровча, лікувальна, рекреаційно-оздоровча, ділова (службова, бізнес), спеціалізована (релігійна, пізнавально-просвітницькатошо)
За ресурсною базою	Природна, штучна, змішана
За станом розвитку	Реальна, перспективна, планова, прогнозована
За ступенем навантаження	Слабко навантажена, оптимально навантажена, максимально навантажена, перенавантажена
За рівнем агрегації	Мала, велика
За ступенем агломерації	Проста, складна
За категорією споживачів	Молодіжна, сімейна, універсальна

Джерело: складено на основі [61]

У процесі еволюції кожна дестинація проходить свій власний життєвий цикл. Це триває щонайменше 20-25 років. Як і життєвий цикл будь-якого товару, у дестнації існує 7 етапів розвитку (табл.1.6) [48].

Таблиця 1.6

Етапи розвитку туристичної дестинації

Назва етапу	Характеристика
1-й етап – відкриття.	Привабливість дестинації обумовлена її незайманстю, а кількість туристів невелика завдяки важкодоступності та слаборозвиненій туристичній інфраструктурі.
2-й етап – зростання	Місцева влада вживає заходів для залучення туристів, відповідно збільшуючи туристичні потоки, формується туристичний сезон та відповідна інфраструктура.
3-й етап – розвитку	Швидке зростання кількості туристів. Ось чому кількість туристів у «високий сезон» перевищує кількість місцевих жителів. Інфраструктура не справляється обсягом прибуттів, і

	існує потреба в більш детальному плануванні та управлінні розвитком дестинації.
4-й етап – становлення	Темпи зростання туристів поступово знижуються, хоча кількість туристів все ще значна. Дестинація вже повністю оснащений усім необхідним для задоволення потреб туристів.
5-й етап – стагнація	Кількість прибулих туристів зменшується. Цікавість до дестинації знижується, існує завдяки постійним туристам.
6-й етап – спаду	Дестинація є неконкурентоспроможною, оскільки туристи хочуть побачити цікаві, незвичні місця. Інфраструктура перелаштовується для інших цілей. На цьому етапі можна прийняти рішення про відродження дестинації.
7-й етап – відродження	Перепрофілювання дестинації, пошук нового фактору привабливості, використання знижки для залучення нових туристів

Джерело: сформовано на основі [17;48]

Тривалість певної фази життєвого циклу дестинації залежить від ряду умов: туристичного потенціалу території, доступності, сезонних коливань тощо.

Продовжити життєвий цикл можна, розширивши мотиви подорожей, реалізуючи ефективну туристичну політику, орієнтовану на інновації тощо. Життєвим циклом дестинації можна керувати, знаючи фактори, що впливають на її розвиток.

Кожна дестинація має індивідуальні риси, але можна виділити і чотири універсальні [18]:

- дестинація, як сукупність компонентів: туристичні ресурси, пам'ятки, розваги; транспортна та інформаційна доступність; інфраструктура надання туристичних послуг, супутніх послуг тощо; організація туристичної діяльності; пропозиція готового туристичного продукту.

- дестинація, як культурна цінність: дестинація повинна привертати увагу туристів, бути унікальною, щоб вони не шкодували час і гроші на поїздки до неї.

- дестинація неподільна, це означає, що турист, який фізично перебуває на дестинації, безпосередньо використовує весь особливий туристичний потенціал на місці.

- дестинації орієнтовані не тільки туристів. Послугами дестинації користуються не тільки туристи, але й інші місцеві жителі. Таким чином, підприємства дестинації не можуть бути націлені лише на місцевих жителів або туристів, вони повинні бути універсальними.

Підсумовуючи, можна сказати, що туристична дестинація є головним елементом туристичної системи, оскільки дестинація, її імідж та унікальний туристичний потенціал приваблюють туристів, мотивують відвідувачів і тим самим активізують туристичний попит.

Висновки до розділу 1

Туристичний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать для розвитку туризму.

Серед структурних компонентів туристичного потенціалу існують різні точки зору, автор використовує: ресурси; інфраструктура; імідж.

Туристичні ресурси поділяють на природно-кліматичні, історико-культурні й соціально-економічні, а також важливими є людські та соціальні ресурси.

До інфраструктури відносять : засоби розміщення; транспортний зв'язок і послуги; об'єкти надання туристської інформації; заклади харчування; заклади культури та розваг; об'єкти фінансових послуг.

Імідж території – це сукупність емоційних та раціональних уявлень, що витікають із зіставлення всіх ознак території, власного досвіду та чуток, які впливають на створення певного образу.

Дестинація – це фізичний простір, у якому турист проводить не менше однієї доби. Він включає туристичні послуги та атракції, а також туристичні ресурси. Цей простір має фізичні й адміністративні межі, які визначають форму його управління, імідж і репутацію, що впливають на його конкурентоспроможність на туристичному ринку.

Дестинація розглядається як взаємозв'язок шести компонентів: туристичні ресурси, пам'ятки, розваги; транспортна та інформаційна доступність; інфраструктура надання туристичних послуг; супутній сервіс; організація діяльності туристів; пропозиція готового туристичного продукту.

Саме туристичну дестинацію можна вважати однією з головних причин для подорожі, саме в ній реалізується філософська сутність туризму як методу пізнання культурних та природних багатств, створених природою і людством, які є об'єктом туристичного інтересу.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

2.1. Аналіз ресурсного потенціалу дестинації

Закарпаття – область розташована на крайньому заході України. Утворена 22 січня 1946 року і є однією з наймолодших областей України. На північному сході, сході і південному сході межує з Львівською та Івано-Франківською областями, а на північному заході, заході і півдні – кордони області співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км. Площа становить 12,8 тис.км² (2,1% території України), населення – 1258,1 тис.осіб, що становить менше 3 % (на 1 січня 2019 року) від населення країни. За територіально-адміністративним поділом включає в себе 13 районів, 5 міст обласного значення. Обласний центр м.Ужгород (Рис.2.1) [3].

Геодезичний знак географічного центру Європи розташований поблизу

с. Ділове Рахівського району.

Рис.2.1. Закарпатська область

Джерело: створено автором

Закарпаття завдяки своїм фізико-географічним особливостям, кліматичним умовам, потенціалу природних ресурсів, соціально-економічним умовам має всі умови для розвитку туризму та рекреації. У регіоні розвинені практично всі види відпочинку, від санаторно-курортних закладів до гірськолижного, а також існують сприятливі умови для розвитку різних видів туризму протягом року.

Туристичний потенціал Закарпатської дестинації представлений такими елементами: ресурси, інфраструктура, імідж.

Для визначення туристичного потенціалу важливими є саме історико-культурні та природні ресурси.

Природні ресурси Закарпаття включають: клімат, рельєф, рекреаційні об'єкти, лісові, земельні, флора та фауна, водні об'єкти, пам'ятки природи, печери, заповідники, парки.

Рельєф. Близько 2/3 території Закарпаття – гірська місцевість. Регіон лежить між Українськими Карпатами на південно-західних схилах та прилеглий до них Закарпатській низовині, тобто в межах двох великих географічних

одиниць, які є частиною Середнього-Дунайської низовини. У гірській частині цього регіону є три групи асиметричних хребтів уздовж величезних південно-західних схил, прозріаними кількома долинами західних річок. У центрі – Полонинські гори з плоскими вершинами – полоннами, вкритими гірськими луками, які використовуються як пасовища (це полонини: Рівна, Красна, Боржава, Свидовець та ін.). Найвища точка України в регіоні – гора Говерла (2061 м) [33].

У межах регіону знаходиться частина Українських Карпати, які також є частиною Карпатської гірської системи, розташованих у шести європейських країнах. Гори тягнуться з північного заходу на південний схід, одночасно збільшується їх висота, змінюється вигляд. На північному заході області – це середньовисотні гори з округленими вершинами, крутими схилами та долинами. На південному сході гір – круті схили, високі гірські вершини, глибокі долини. Це пов'язано з тектонічною структурою, формою гірських порід та впливом, який він має на гори четвертинного зледеніння [23].

У Закарпатській області існує ряд процесів, пов'язаних з рельєфом, які впливають на життя людей та їх діяльність. Це – зсуви, осипи, обвали, площинна і лінійна ерозія. Селеві потоки бруду і грязі трапляються на засніжених схилах гір з сильними дощами, а також у невеликих гірських потоках, що у верхів'ях річок Уж та Боржава, та в ярах на передгір'ї Вулканічного хребта [23].

Клімат Закарпаття є помірно континентальним з нестійкою весною, не дуже спекотним літом, теплою осінню і м'якою зимою.

Кліматичні умови на території області дуже різняться і залежать від висоти над рівнем моря та від орієнтування та експозиції гірських схилів. Середньомісячна багаторічна температура січня у горах становить $-7,8$ °C, тоді як у низині (м. Ужгород) тільки $-3,1$ °C, а влітку – $+11...+14$ °C у високогір'ї та $+20...+21$ °C на низині. Зі зростанням висоти місцеположення території збільшується також кількість опадів. Середньорічні опади в низинній зоні становлять 600–800 мм, а в горах – 1 000-1 500 мм. Загальна тривалість теплового періоду приблизно 5-7

місяців на рік. У липні середня температура повітря в межах 15-25°C. З висотою в горах температура падає і коливається від 13°C до 9°C. Середньорічна температура в межах від +8,5°C до +4°C. Клімат у регіоні переважно є ідеальним для рекреаційної діяльності та туризму [45]

На Закарпатті туристично-рекреаційний комплекс поступово формується з двох різних сезонів – літнього (оздоровлення, відпочинок, лікування) та зимового (гірськолижний), кожен із різною специфікою надання послуг [66].

Найсприятливішим місцем, де можна насолодитися зимою, є масив Полонинсько-Чорногірський, де тривалість залягання снігу складає 5-6 місяців, і товщина 10-35 см. Це дозволяє створити кілька зон відпочинку для зимових видів рекреації та спорту [33].

Щодо екологічного стану досліджуваної території, то він один з небагатьох в Україні, що має низький коефіцієнт забрудненості території та повітря. Так, якщо більша частина території України внаслідок інтенсивного і нераціонального природокористування та катастрофи на Чорнобильській АЕС характеризується складною екологічною ситуацією, де умовно чистих територій залишилося дуже мало, то майже весь макросхил Українських Карпат вважається відносно екологічно чистим [50].

Певне занепокоєння викликають лише локальні забруднення річкових водойм побутовими відходами та відходами життєдіяльності людей і домашніх тварин, та забруднення річок нафтопродуктами (уся територія дослідження), а також періодичні забруднення ріки Тиса та її приток ціанідами під час техногенних аварій на золотодобувних підприємствах сусідньої Румунії (стосовно території дослідження – у Рахівському районі) [31].

Природні рекреаційні ресурси. Найважливішими для Закарпаття є бальнеологічні, до яких відносяться лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі. Область займає перше місце в Україні за якістю та кількістю лікувальних джерел.

У Закарпатській області 62 родовища мінеральних вод, тоді як 39 з 207 в Україні представлені в кадастрі Міністерства водних ресурсів України. Є понад

400 джерел мінеральної води у 30 різних типах за хімічним складом речовин. Їх загальний добовий дебіт становить близько 10 тис.м³, з яких тут використовується близько 15% [67]. 19 типів мінвод Закарпаття включено до державного стандарту України «Води мінеральні питні». Регіон містить майже всі найвідоміші мінеральні води: гідрокарбонатні натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, миш'яковисті, кремнієві. Ці води є головним бальнеологічним ресурсом Закарпаття [45].

Відповідно до найвідоміших аналогів на Закарпатті присутні:

- 4 родовища Єсентуки. Найбільші родовища цього виду на Закарпатті розташовані поблизу сіл Драгове та Вишкове в Хустського району, а також сіл Сойми та Верхня Бистра в районі Міжгір'я. Ці води, як правило, багата органічними речовинами, такими як бор, залізо, магній та кремнієва кислота. Воду Єсентуки використовують санаторії «Верховина» та «Шаян» на Закарпатті.

- 3 родовища Боржомі розташовані переважно в районах Мукачеве та Сваляви на Закарпатті. Деякі типи цих вод містять: фтор, бром, бор і йод

- 3 родовища типу Арзні. Ця вода відрізняється від інших типів вуглекислих вод, хлоридним натрієвим складом і високою мінералізацією (до 30 г/л). На Закарпатті такі води відомі в долині річки Уз та її притоках поблизу с. Кострино і Сіль Великоберезнянського району [43;67].

Крім того, в регіоні є унікальні мінеральні води, які не мають подібності, така як Кельчинська, Сойминська, Поляно-Квасівська та інші. У табл. 2.1 наведені основні бальнеологічні ресурси дестинації.

На базі цих родовищ одночасно можна б оздоровлювати 20-30 тисяч осіб. На жаль, потенціал використовується не повністю. В області всього 7 невеликих санаторії, які належать Закарпатському відділенню ЗАТ «Укрпрофоздоровниця» («Сонячне Закарпаття», «Поляна», «Квітка полонини» в Свалявському районі, «Карпати», «Синяк» – в Мукачівському, «Шаян» – в Хустському та «Верховина» в Міжгірському), три відомчі санаторії («Перлина

Карпат», Кооператор», «Гірська Тиса») та близько 30 санаторіїв-профілакторіїв [31].

Таблиця 2.1

Бальнеологічні ресурси Закарпатської області

Райони	Природні мінеральні джерела, од.	Штучні свердловини, од.	Працюючі свердловини, од.	Термальні свердловини, од.	Санаторно-курортні об'єкти, од.
Перечинський	11	11	1	0	3
Мукачівський	8	20	5	7	9
Свалявський	17	70	24	7	10
Хустський	40	41	6	3	7
Іршавський	10	9	0	8	4
Великобerezнянський	29	16	0	0	2
Міжгірський	90	25	5	0	3
Воловецький	8	0	0	0	–
Рахівський	111	38	4	0	4
Тячівський	46	18	7	3	6

Джерело: сформовано на основі [34]

Дані таблиці вказують на високу забезпеченість області природними мінеральними джерелами та штучними свердловинами. Однак, частка працюючих свердловин незначна, а їх технічний стан морально застарів та потребує оновлення та модернізації, що стримує розвиток галузі.

Офіційна статистика Закарпатської області виділяє 10 рекреаційних зон на її території: Ужгородська рекреаційна зона, курорт Деренівка, Хустсько-Виноградівська та курорт Шаян, Мукачівська та курорти Карпати і Синяк, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Великобerezнянсько-Перечинська, Іршавська, Берегівська, Свалявська та курорт Поляна, Тячівська, Рахівська та курорт Кваси. Найбільше насичені санаторно-оздоровчими закладами Свалявська та Мукачівська зони [24].

У табл.2.2 наведено спеціалізацію кожної зони.

Таблиця 2.2

Рекреаційні зони Закарпаття

Рекреаційна зона	Спеціалізація
Ужгородська	базується на лікувальних властивостях слабомінералізованих кремнистих мінеральних вод Ужгородського та Деренівського

	родовищ.
Мукачівська	володіє родовищами сульфідних вод та термальних вод декількох типів; на території зони розташовані клімато-бальнеологічний курорт «Карпати» та бальнеологічний «Синяк».
Великобerezнянсько-Перечинська	базується на родовищах мінеральної води різних типів.
Міжгірсько-Воловецька	характеризується унікальними вуглекислими мінеральними водами кількох типів з найбільшими запасами для Закарпаття; розташований бальнеологічний курорт Сойми.
Свалявська	представлена бальнеологічним курортом «Поляна», що базується на лікувальних вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих водах різної мінералізації.
Іршавська	обумовлюється наявністю найбільших родовищ термальних метанових хлоридно-гідрокарбонатнонатрієвих та йодо-бромних вод, що практично не використовуються.
Берегівська	базується на значних запасах термальних вод трьох типів кременисті, азотні та азотно-метанові йодо-бромні хлоридно натрієві.
Хустсько-Виноградівської	розміщені курорт Шаян, які використовують родовища вуглекислих мінеральних вод.
Тячівська	характеризується наявністю різних типів мінеральних вод, ропи та палагових грязей солоних озер.
Рахівська	базується на родовищах мінеральних вод різних типів; розташований бальнеологічний курорт Кваси.

Джерело: сформовано за матеріалами [31]

Критеріями, що визначають придатність території для рекреаційно-оздоровчого використання є наявність родовищ мінеральних вод та інших бальнеологічних ресурсів, а також сприятливих кліматичних та екологічних умов [72].

Одним із перспективних напрямків питного лікувального є використання найцінніших мінеральних вод Закарпаття: залізистих (с. Келечин і Кобилецька Поляна Рахівського району), арсенисті (с.Кваси), кремністі (Ужгородське, Іванівське, Берегівське, Карпатське, Лісарня, Боржавське родовища), родонові (Рахівський район).

З чотирьох видів лікувальних грязей на Закарпатті є лише торф'яні грязі. Використовуються в нагрітому стані для торфолікування на курортах та в позакурортних умовах [67].

Торф'яні грязі знаходяться на Синяцькому родовищі і за своїми фізико-хімічними властивостями є торфовою гряззю низькомінералізованих слабосульфідних низькозольних грязей низинного підтипу.

Одним із варіантів лікування на Закарпатті є поєднання спелеотерапії та бальнеотерапії, яка застосовується у Солотвинській соляній шахті. Лікування проводиться у підземних умовах, із застосуванням розсолу та пелоїдів озер. Солотвиновий сольовий розчин – відноситься до дуже високомінералізованих (30-32 г/л), слабколужних, хлоридно-натрієвих лікувальних вод. У розчині солі та лікувальній грязі містяться унікальні інгредієнти: силіцій, цезій, бром, фтор, рубідій, які допомагають у лікуванні багатьох захворювань [34].

Водні ресурси. Закарпаття – один із найбільш забезпечених регіонів водними ресурсами України. Водні ресурси формуються у результаті поверхневого стоку річок басейну р.Тиса: місцевого річкового стоку, що утворюється в межах області, транзитного річкового стоку, що утворюється на території Румунської, Угорської та Словацької Республік, а також підземних водосховищ. Щільність річкових мереж Закарпаття складає 1,7 км / км², тоді як в Україні – 0,6-07 км/км² [50].

Основна частина вод Закарпаття – стіки річок. Існуючі води озер та деяких штучних водойм за кількістю незначні. Усього на території Закарпаття протікає 9426 річок, а загальна довжина їх – 19723 км. Більшість з них – це невеликі річки, довжина яких становить близько 2 км, а площа водозбору – 1,2 км². Довжиною понад 10 км є лише 155 річок. З них лише 4 річки понад 100 км: Тиса, Латориця, Уж, Боржава. Загальна довжина річки Тиса становить 967 км, з них на території України – 262 км, на Закарпатті – 240 км [50;66].

За даними інвентаризації штучних та природних водойм, проведеної Басейновим управлінням водних ресурсів річки Тиса спільно з міжрайонними управліннями водного господарства, на території області наявні 698 водних об'єктів в тому числі – 9 водосховищ комплексного призначення, 645 ставків,

44 озера. Найбільшим є Синевирське озеро з площею близько 7 га, середньою глибиною 15-16 м. Воно розташоване на висоті 989м над рівнем моря [24].

Озера за виникнення поділяються: карові (Марічейка, Несамовите, Бребенескул), льодовикові (Бребенескул, Драгобратське, Нижнє), антропогенні (Солотвинські), загатні (Солоне, Синевир, Теремлянські озера), вулканічні (Липчанське, Ворочівське, Синє) [39]. Водний баланс території представлений у табл.2.3.

Таблиця 2.3

Водний баланс Закарпаття та України в цілому

Територія	Опади, мм	Елементи балансу, мм				Випаровування, мм
		річковий стік				
		повний	поверхневий	підземний		
Україна	609	83	64	19	526	
Закарпатська область	939	549	429	120	390	

Джерело: сформовано за даними Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської області [40].

Як бачимо, на території Закарпаття розташований більший водний баланс, ніж в Україні в цілому.

В області нараховується 9 водосховищ та 645 ставків. Вісім водосховищ мають комплексне призначення – сезонне регулювання та риборозведення. З них 4 водосховища меліоративної осушної системи «Чорний Мочар» для акумулювання паводкового стоку (9,5 млн. м³) і весняної повені (18,6 млн. м³) та риборозведення. Найбільше водосховище Теремля-Рікської ГЕС по своєму призначенню енергетичне, добового регулювання, значного впливу на трансформацію рівнів паводків не здійснює [50].

Закарпаття багате і на водоспади, котрі завдяки своїй красі та неповторності, водоспади завжди приваблюють багатьох відвідувачів та залишають неперевершене враження.

Серед них найбільшим є водоспад «Шипіт». Розташований поблизу с.Пилипець Міжгірського району, водоспад користується популярністю серед туристів, як з України, так із-за кордону. Також на території області є наступні

водоспади: «Шигівський», «Яловий» в заповіднику «Зачарована долина» Іршавського району, «Скакало» (с. Чинадієво Мукачівського р-ну), «Воєводино»

(с. Тур'я Поляна), «Соловей», «Червоний партизан» (с.Лумшори) в Перечинському районі, «Тростянець» (с. Кваси), «Труфаниця» (с.Ясіня), «Білий»(с.Ділове) в Рахівському районі [67].

Печери – ще одна природна особливість Закарпаття. У регіоні є близько десяти печер, але більшість із них створені для досвідчених спелеологів, а лише декілька, призначені для туристів без спеціального спорядження.

Частина печер Закарпаття розташована на території Тячівського району, біля сіл Мала та Велика Уголька, а також печери в урочищі Черлений Камінь, що неподалік с.Нересниця. Найбільшою печерою Українських Карпат є Дружба. Вхід розміщений на висоті близько 500 м. у буковому лісі, на околиці с.Мала Уголька. За кілька десятків кілометрів від печер Угольського масиву знаходиться система печер Черлений Камінь, яка має зовсім інше походження і структуру. Печери розташовані у північно-східному напрямку від с.Нересниця Тячівського району. Також печери зустрічаються в Перечинському, Великоберезнянському, Ужгородському районах [46].

Серед об'єктів спелеології вирізняються: карстові печери с.Княгиня Великоберезнянського району; печера з прозорими стінами (біля с.Мала Уголька Тячівського р-ну), стіни якої утворені із молочно-білого прозорого кальциту із зеленими натіками, схожими на красиві кам'яні квіти. Карстова «Перлинна печера» (біля с.Мала та Велика Уголька, має науково-естетичне значення, була закладена у юрських мармуризованих вапняках. Окрім сталактитів, на стінах утворилося багато намистин сталактитів, які за красою та блиском нагадують перлини. Загальна довжина карстових печер становить понад 670 м. [43;46].

Земельні ресурси. Найбільшу частину в структурі земельного фонду Закарпаття займають ліси та інші лісовкриті площі – 56,7%,

сільськогосподарські угіддя – 35,3%, забудовані землі – 4,0% та інші [50].

Динаміка площ земельних угідь наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Площі земельних угідь, тис.га

Категорії землекористування	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Землі природного призначення	178,9	178,9	178,9
Сіножаті та пасовища	223,5	223,5	223,5
Землі водного господарства (рибні ставки)	0,3	0,3	0,3
Землі водного фонду	18,3	18,3	18,3
у т.ч. площа рибних ставків	1,4	1,4	1,4
Землі оздоровчого призначення	1,0	1,0	1,0
Землі рекреаційного призначення	8,5	8,5	8,5
Землі історико-культурного призначення	0,1	0,1	0,1
Ліси	723,9	723,9	723,9

Джерело: сформовано за даними Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської області [40].

Одними із важливих природних ресурсів є лісові. Закарпаття найбільш лісиста область в Україні, запаси деревини, оцінюються майже у 211,3 млн.м³. Власне, ліси краю займають площу близько до 500000 га (це складає 45% території Закарпаття). До унікальності лісових ресурсів області можна віднести їх приуроченість до гірської частини регіону (більше 70 % площі лісового фонду) [51].

За породним складом: бук – 58,2%, смерека – 26,4 %, дуб – 8,5 %, інші деревні породи – 7,9%, такі як: березові, модринові, вільхові, грабові, тисові, соснові, ясеневі, кленові. Здебільшого вони ростуть у горах на бурих гірсько-лісових та гірських лучно-буроземних ґрунтах, які на низовинах змінюються дерново-підзоленими та буроземно-підзолистими.

За віком: молоді насадження – 22,8 %, середньовікові – 45,4 %, пристигаючі – 11,5 %, стиглі і перестійні насадження – 20,3 % вкритих лісовою рослинністю земель. [50].

Закарпатські ліси сертифіковані Міжнародною наглядовою радою FSC, які підтверджують міжнародні аудити. Вони в основному виконують екологічні функції і, відповідно, мають обмежену експлуатаційну цінність. Збереження та

раціональне використання лісових ресурсів в регіоні – одне з головних завдань обласної адміністрації.

З метою збереження унікальних ділянок пралісів постановою уряду України в 1968 році був створений Карпатський біосферний заповідник. Екосистема Карпатського біосферного заповідника віднесена до найцінніших екосистем Землі і входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [67].

Характерним для гірської частини Закарпаття є район Міжгір'я, найбільшим природним багатством якого є ліси. Вони займають 79 тис.га, або близько 60% району. Переважно хвойні (смерекові, ялицеві), рідше змішані ліси: хвойно-букові. Райони Великоберезнянський та Рахівський мають подібну структуру лісового фонду, як Міжгір'я. У структурі лісового фонду Тячівського, Хустського, Перечинського та Свалявського районів приблизно однаково представлені хвойні та листяні ліси, а листяні породи домінують у гірській частині Мукачівського та Іршавського районів.

Основне навантаження припадає на рекреаційні ліси (міські ліси та лісопарки; ліси зелених зон, в т.ч. рекреаційні зони лісопарків; смуги вздовж трас туристичних маршрутів міжнародного та загальнодержавного призначення). Ужгород та Мукачево мають найбільші площі зелених насаджень.

Ліси навколо курортів виконують захисну, санітарну та рекреаційну функції. Вони підтримують потік мінеральних джерел, створюють сприятливі умови для лікування, оздоровлення та відпочинку туристів [67].

Найбільші площі курортних лісів виділені навколо курортів «Поляна», «Сонячне Закарпаття» та «Квітка Полонини» (загальна площа 2,6 тис. га) [42].

Серед проблем, пов'язаними з формуванням та раціональним використанням лісових ресурсів у гірських районах Закарпаття, є: порушення балансу між запасом лісових ресурсів, обсягами використання лісів та екологічними вимогами; значне виснаження лісосировинної бази; погіршення природних комплексів, у т.ч. рослинності, порушення гідрологічного режиму

гірських річок та струмків. Загалом, лісові ресурси Закарпаття створюють міцну основу для подальшого розвитку народного господарства області.

Флора Закарпаття, яка займає 2% території України, налічує близько 1900 видів вищих спорових та насінних рослин, що становить половину квіткового різноманіття України. Разом із адвентивними в регіоні росте понад 2600 видів рослин [50].

З них 237 видів флори перераховані в додатках до Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 22 види флори перераховані в додатках до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES). Загальна кількість видів рослин, занесених до Червоної книги України, становить 263 екз., з них 214 видів судинних рослин, 19 видів грибів, 7 видів водоростей, 23 види лишайників та рослинних груп, занесених до Зеленої книги України – 27. Зосереджено найбільше різноманіття видів рослин віднесених до Червоної книги в басейні річки Тиса, де за даними досліджень – 145 видів судинних рослин [50].

У сучасній фауні регіону налічується понад 30 000 видів. Поширені, як безхребетні так і хребетні. Серед безхребетних є представники понад 20 видів організмів, більшість з яких є найпростішими. Близько 400 видів хребетних, ссавців – 80 видів, птахів – 287 видів, з них –197 гніздуючих, 10 видів плазунів, 16 земноводних, 60 риб, 100 молюсків [50;15].

Загальна кількість видів фауни Закарпаття становить – 30 428 одиниць, що складає 68% від загальної кількості видів України, з них 127 занесено до Червоної книги України, 12 видів внесено до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, 237 видів перелічено в додатках до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), 21 вид перелічений у додатках до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS) та 21 вид, що охороняються Угодою про охорону кажанів у Європі (EUROBATS) [50].

Відтворення тварного світу відображено у табл.2.5.

Таблиця 2.5

Відтворення тваринного світу

Район	Усього видів тварин занесених до Червоної книги України, екз.	Кількість видів занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ
Карпатський біосферний заповідник	Безхребетні – 48 Риби – 7 Земноводні – 6 Плазуни – 3 Птахи – 34 Ссавці – 32	Здійснено розселення 1-го рідкісного червонокнижного виду лускокрилих, вирощеного у лабораторних умовах – сатурнії рудої – 200 ос. у природні оселища КБЗ (Рахів–Берлибаське ПНДВ)
Національний природний парк «Синевир»	90	<i>Thumallus thumallus</i> L– 80 особин, <i>Ursus arctus</i> – 30 особин, <i>Falco peregrinus</i> – 2 особини, <i>Haliaeetus albicilla</i> – 1 особина
Ужанський національний природний парк	94	-
Національний природний парк «Зачарований край»	63	-

Джерело: сформовано за даними Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської області [40].

З метою збереження місць поселення раритетних представників флори та фауни створюються захисні зони.

В частині розвитку природно-заповідної справи в Україні Закарпатська область посідає одне з провідних місць.

Закарпаття посідає одне з провідних місць в Україні з найбільш розвинутою мережею природно-заповідних територій та об'єктів. (Додаток Б)

Динаміку структури природно-заповідного фонду Закарпатської області показано у табл.2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка структури природно-заповідного фонду Закарпатської області

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	На 01.01.2019 р.		На 01.01.2020 р.	
	Кількість, шт	Площа, га	Кількість, шт	Площа, га
Природні заповідники	–	–	–	–
Біосферні заповідники	1	58035,8	1	58035,8
Національні природні парки	3	87964,3	3	
Регіональні ландшафтні парки	2	14961,9558	2	14961,9558
Заказники загальнодержавного значення	19	12368,0 (9218,0*)	19	12368,0 (9218,0*)
Заказники місцевого значення	56	7935,5159га 45км (7098,9159*)	56	7935,5159га 45км (7098,9159*)
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	9	464,0 (192,0*)	9	464,0 (192,0*)
Пам'ятки природи місцевого значення	329	478,6821 (384,2521*)	329	478,6821 (384,2521*)
Заповідні урочища	12	2848,1 (2546,1*)	12	2848,1 (2546,1*)
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	86,414	1	86,414
Ботанічні сади місцевого значення	–	–	–	–
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	–	–	–	–
Дендрологічні парки місцевого значення	2	34,9	2	34,9
Зоологічні парки загальнодержавного значення	–	–	–	–
Зоологічні парки місцевого значення	–	–	–	–
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	38	1	38
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	34	138,282	34	162,0389
Разом	469	185353,9498 (180698,9198*)	469	197093,9067 (192438,8767*)
В т.ч		158956,514	34	170672,714

Загальнодержавного значення	34	(155534,514*)		(167250,714*)
Місцевого значення	435	26397,4358 (25164,4058*)	435	264241,1927 (25188,1627*)

Продовження табл.2.6

Фактична площа ПЗФ		180698,9198*		192438,8767*
% фактичної площі ПЗФ від площі адм.-терит.одиниці		14,17		15,09

Примітка: * – фактична площа без дублювання.

Джерело: Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської області

Станом на 01.01.2020 р. на обліку 469 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 197093,9067 га, з них загальнодержавного значення – 34 об'єкти загальною площею 170672,714 га, місцевого значення – 435 об'єктів загальною площею 26421,1927 га [40].

Відношення територій природно-заповідного фонду до загальної площі області становить 15,09%. Цікаво порівняти: до ПЗФ віднесено території (у відсотках): у Франції – 1,2, Швеції – 3,4, Німеччині – 3,7, Швейцарії – 1,5, Фінляндії – 11,8.

Заповідники та національні природні парки є гарантом збереження та відтворення генофонду флори та фауни, різноманітності природних екосистем. В області створено та діють 4 таких об'єкти: Карпатський біосферний заповідник та три національні природні парки: Зачарований край, Ужанський та Синевир, під охороною яких – 146,0 тис.га землі.

Карпатський біосферний заповідник створений у 1968 році, площа – 53630 га. Територія заповідника складається із семи відокремлених ділянок: Луж-Угольська, Свидовецько-Чорногірська, Рахівсько-Кузійська, Мармароська, «Долина нарцисів», а також «Чорна Гора» і «Юлівська Гора», які є ботанічними заказниками загальнодержавного значення [40].

Рекреаційна діяльність в Карпатському біосферному заповіднику організовується відповідно до Проекту організації території, який визначає напрямки діяльності установи, та перелік заходів для виконання строком на 10

років. З 2011 року територія Карпатського біосферного заповідника включає 11 природоохоронних науково-дослідних відділів, де існує мережа з 18 маршрутів екотуризму (11 розроблених туристичних маршрутів та 7 екостежок) загальною довжиною 218 км. Маршрути призначені для туристів різного віку та фізичної підготовки. Таким чином, для активного відпочинку існує ряд маршрутів зі значною різницею у висоті, великими відстанями та подоланням перешкод. Для менш активного існує музей «Екології гір», ряд екологічних, освітніх, туристично-інформаційних центрів та навчальних стежок на невелику відстань. [50].

На сьогодні в Карпатському біосферному заповіднику є такі еколого-освітні центри: музей «Екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах», музей «Нарцису». Туристично-інформаційні центри: «Центр Європи», «Кевелів», «Високогір'я Карпат», «Карпатська форель», «Букові праліси Карпат».

Національний природний парк Синевир створений у 1989 році у верхів'ях річки Терембі. Тут на площі 42704 га є праліси, високогірні луки, де охороняється близько 100 видів рідкісних та зникаючих рослин. У парку під охороною такі тварини: благородний олень, бурий ведмідь, рись, глухар, форель, плямиста саламандра [50].

Рекреаційна діяльність на території Національного парку «Синевир» здійснюється відповідно до «Положення про рекреаційну діяльність в межах територій та об'єктів України». Основним напрямком рекреаційної діяльності є створення функціональної рекреаційної інфраструктури та умов для організованої та ефективною рекреаційної діяльності, туризму в природних умовах відповідно до режиму охорони природних комплексів та об'єктів.

Ужанський національний природний парк створений 27 вересня 1999 року на площі 39159,3 га, у тому числі для постійного користування 14904,6 га. Парк розташований у північно-західній частині області та є невід'ємною частиною єдиного у світі трилатерального польсько-словацько-українського міжнародного Заповідника «Східні Карпати», що підтверджено сертифікатом

МАБ ЮНЕСКО. На території парку росте понад 200 видів цінних лікарських рослин, 40 з яких занесені до Червоної книги України [40].

Національний природний парк «Зачарований край» створено у 2009 році, розташований в Іршавському районі Закарпатської області, у басейні р. Боржава, площа парку – 6101 га.

Метою створення є: збереження, відтворення та раціональне використання типових та унікальних природних комплексів Східних Карпат, які мають важливе природоохоронне, екологічне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення в регіоні [40].

У 2017 році на території Національного парку «Зачарований край» створено 3 місця тимчасового відпочинку, облаштовано 2 питні джерела, побудовано 1 перехідний міст та оновлено маркування 2 екологічних пізнавальних маршрутів. В рамках проекту FOR SOC розроблено новий екологічно-пізнавальний маршрут на 7,2 км. (Кам'янка – скельні масиви «Смерековий камінь»), встановлено 14 дерев'яних конструкцій (інформаційні стенди), а також 21 вказівний знак. Налагоджена співпраця з екологотуристичним клубом «Слідопити», «Всюдихід», Турклуб «Гряда», «Добре поїхали» та туристичною компанією «Про Карпати»

До ПЗФу області також належить два регіональних ландшафтних парки: «Притисянський» (10330,6 га) та «Синяк» (4631,2958 га), 19 заказників загальнодержавного значення, 47 заказників місцевого значення, 9 заповідних урочищ, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення та 329 пам'яток природи місцевого значення. До територій з особливим охоронним статусом – Рамсарських угідь – у Закарпатті належать 8 водних та водно-болотних об'єктів: Озеро «Синевир» (НПП «Синевир»), Озеро «Бербенескул» (КБЗ), Озеро «Форнош», «Долина нарцисів» (КБЗ), Печера «Дружба» (КБЗ), Болото «Чорне багно» (НПП «Зачарований край»), Урочище «Атак–Боржавське» (РЛП «Притисянський»), «Верхів'я Ужа» (НПП «Ужанський») [51].

Після аналізу природно-ресурсного потенціалу, можна представити основні складові структури природно-ресурсного потенціалу Закарпаття, порівняно з сусідніми областями (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Структура природно-ресурсного потенціалу Закарпаття порівняно з сусідніми областями

Область	Питома вага ресурсу в загальному природно-ресурсному потенціалі, %					
	мінеральні	водні	земельні	лісові	фауністичні	рекреаційні
Закарпатська	3,06	31,48	19,36	17,44	0,08	28,58
Івано-Франківська	7,41	33,31	24,13	17,62	0,13	17,40
Львівська	22,55	22,68	29,24	11,07	0,18	14,28
Чернівецька	5,18	18,30	50,01	12,56	0,21	13,74
Україна	28,26	13,08	44,38	4,17	0,47	9,644

Джерело: складено на основі [9]

Як видно з таблиці 2,7, особливості природно-ресурсного потенціалу Закарпаття цілком стосуються її гірської частини і менша частка іншої частини. Оскільки, саме у гірській частині зосереджено переважну частину лісових (в тому числі і лісопромислових), мисливських, бальнеологічних та курортно-рекреаційних ресурсів. Тут розташована західна частина Карпатського біосферного заповідника, унікальні екосистеми якого віднесені ЮНЕСКО до найцінніших на нашій планеті. Також на гірській території розташовані три національні природні парки («Карпатський», «Синевир», «Ужанський») та ряд природних парків і заказників регіонального значення тощо. Проте питома вага заповідних територій все ще не відповідає європейським і світовим стандартам.

Найбільше на території Закарпаття – рекреаційних ресурсів, що сприяє розвитку туристично-рекреаційної галузі, але як зазначено раніше, дані ресурси не використовуються раціонально.

Після аналізу природних ресурсів Закарпаття, можна перейти до другої важливої категорії ресурсів туристичного потенціалу – історико-культурних.

Історико-культурні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку пам'яток матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу. Ці ресурси представлені різними видами історичних пам'яток, меморіальних місць, народними промислами, подіями, тобто поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури [32].

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії й культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і слугують головним засобом задоволення культурно-пізнавальних потреб.

До скарбів культурної спадщини Закарпаття належать археологічні, історичні, архітектурні, містобудування та монументальне мистецтво. Окрім наукової, пізнавальної мети, культурна спадщина відіграє важливу роль у національно-патріотичному вихованні молоді, наочно демонструючи своєрідність культури українського народу, спадкоємність сучасного з минулим.

На території Закарпаття знаходяться 12 старовинних замків, які є пам'ятками середньовічної архітектури. Також нині діє понад 30 монастирів. Місцеві феодали всіляко підтримували розвиток монастирів, оскільки саме з ними був пов'язаний розвиток освіти і культури у цій місцевості [23].

Гордістю Закарпаття є унікальні дерев'яні церкви, побудовані без цвяхів народними майстрами, з унікальними архітектурними стилями, притаманними для даної місцевості XVII-XIX ст., адміністративні, релігійні, житлові кам'яні будівлі VII – VIII ст..

В області зареєстровано понад 1000 пам'яток історії та культури, у тому числі понад 100 пам'яток архітектури. Архітектурні пам'ятки Закарпаття охоплюють період понад 1000 років і представляють усі основні стилі європейської архітектури (табл. 2.8) [41]. Детальний перелік пам'яток наведено у додатках В, Г, І.

Таблиця 2.8

Об'єкти культурної спадщини в розрізі районів Закарпатської області

Адміністративна одиниця	Пам'ятки археології		Пам'ятки історії		Пам'ятки монументаль- ного мистецтва		Пам'ятки архітектури і містобудування	
	Місцевого значення	Національного значення	Місцевого значення	Національного значення	Місцевого значення	Національного значення	Місцевого значення	Національного значення
м. Ужгород	13	–	93	–	14	2	14	8
м. Берегове	8	1	19	–	6	–	15	6

Продовження табл.2.8

м. Мукачеве	8	1	39	–	9	–	14	6
м. Хуст	–	–	9	–	5	–	1	2
Адміністративні райони								
Берегівський	52	4	2	–	11	–	15	5
Великобerezнянський	–	–	3	–	4	–	–	10
Виноградівський	77	2	19	–	22	–	5	15
Воловецький	–	–	4	–	8	–	1	10
Іршавський	15	3	13	–	21	–	2	9
Міжгірський	–	–	5	–	22	–	1	27
Мукачівський	34	–	14	–	27	1	1	3
Перечинський	1	–	8	–	8	–	–	2
Рахівський	1	–	9	–	20	–	1	8
Свалявський	2	–	9	–	13	–	3	1
Тячівський	6	1	9	–	30	–	–	6
Ужгородський	59	–	8	–	17	–	1	6
Хустський	6	–	14	–	21	–	1	9
Усього	282	12	277	–	258	3	75	133
Разом	294		277		261		208	
Національного значення			148					
Місцевого			922					
Загалом по області			1040					

Джерело: побудовано за матеріалом [41].

Берегівський район. На території району збереглися руїни чотирьох замків: Мале Мукачево (перша згадка відноситься до 1317 р.) – на території села Гут (Гараздівка), Озерний замок розташований на заході с. Деда (Дідово), Боржавський – на півдні с.Вари (200 м. від угорського кордону, поблизу злиття річки Боржава з Тисою) та замок Мінта – на східній околиці с.Квасово (перші згадки про нього датуються 1390 р.). Квасівський замок знаходився на торговельному шляху з Марамороша в Задунав'є. Замок Мінта (руїни) є типовим зразком оборонної архітектури середньовіччя.

Великоберезнянський. Цінною є дерев'яна церковна архітектура, а саме: храми – Миколаївський у с. Гусний (1655 р.), у с. Вишка (1700 р.), Покровський у с. Кострина (1761 р.), Предтечевський у с. Сухий (1769 р.), Василівський у с. Сіль (1777 р.), Миколаївський у с. Чорноголова (1794 р.) та Ганичі у с. Буківцеве (1791 р.). Цікаву історію має чоловічий монастир о. Василіян в с. Малий Березний (1656 р.), де збудовано Хресну Дорогу. Відомим археологічним пам'ятником району є місце падіння Княгинянського метеориту, який упав на околицях с. Княгиня у 1866 р.

Воловецький район. Поблизу села Нижні Ворота за словом Верб'яз стоять пам'ятники радянським воїнам Другої світової війни та героям, які по жертвували своїм життям за свободу і незалежність України. Недалеко від них на старому перевалі височить пам'ятник, складений із 7-ми брил, які символізують 7-ох угорських вождів, під проводом яких угорські племена у 862-898 рр.

Виноградівський район. Зберігся кам'яний палац барокального стилю баронів Перені – найбагатший місцевих дворян і правителів. Будівництво Королівського замку «Нялаб» (XII–XVII століття), як встановили дослідники, здійснювалось у два етапи, була споруджена донжонвежа, що виконувала оборонні функції. Унікальність замку полягає в архітектурно–конструктивній цінності.

Іршавський район. У районі є два природні об'єкти загальнодержавного значення: урочище Смерековий камінь (с. Ільниця), де розміщений найоригінальніший скелястий масив та унікальне для Європи рідкісне верхове сфагнове болото Чорне багно. Збережена і діє вузькоколійна залізниця Берегово – Кушниця, перша ділянка цієї дороги була збудована в 1911 р. між с. Іршава і с. Кам'янка протяжністю 12 км. У с. Лисичево діє кузня «Гамора».

Міжгірський район. На території району нараховується 14 старовинних церков – пам'яток дерев'яної архітектури, які збудовані у XVIII – XIX ст. Найстаріша з них – Миколаївська церква та дзвіниця в с. Подобовець побудована в 1751 р. У Введенській церкві (1759 р.) в с. Розтока збереглися

фрагменти іконостаса XVII ст., а ікона Благовіщення датується 1709 роком. В історичному сенсі цінними є церква Різдва (1780 р.) в с.Пилипець, Миколаївська церква і дзвіниця в с.Присліп, Святодухівська церква та дзвіниця в с.Колочава.

Мукачівський район. Район має багато цікавих історико-краєзнавчих об'єктів, а саме: мисливський замок графа Шенборна (сан. «Карпати»), Чинадіївський замок, Мукачівський православний жіночий монастир, Кельтський металургійний центр (г. Ловачка, околиця м. Мукачева), городище – пам'ятка древніх поселень слов'ян (сmt.Кольчино), дерев'яна церква в с.Вільховиця. Мукачівський замок Паланок – одна з найцінніших історичних та військовоархітектурних пам'яток. Складається він із чотирьох терас, на яких збудовано 3 замки. Нині у замку розміщено історичний музей.

Свалявський район. На Свалявщині встановлено пам'ятник воїнам Другої світової війни. У місці є пам'ятка природи – дуб у центрі Сваляви, вік якого сягає 500 років.

Перечинський район. У м. Перечин збереглися руїни колишньої синагоги. У 1906 р. збудовано римо-католицький костел св. Августина. Також на місцевій церкві встановлена (1838) барельєфна дошка, присвячена Ф. Фекете, листоноші, за багаторічну бездоганну службу (на ній написано: «Тверезості, Чесності й Послужності Посла Федора Фекета»), а пам'ятник йому встановлений в центрі міста Перечин.

Рахівський район. Рахівщина багата історичними подіями та пам'ятниками. У м. Рахові встановлено пам'ятник О. Борканюку, в сmt. Великий Бичків – І. Локоті, в с. Богдан – Т. Шевченку. У с.Середнє Водяне стоїть пам'ятник архітектури – дерев'яна церква, побудована в 1428 р. Поблизу с. Ділове розміщений географічний центр Європи. Під час розкопок поблизу с. Біла Церква знайдено стоянку раннього палеоліту (100-40 тис. років до н. е.).

Тячівський район. З історичних пам'яток у місті збереглися три церкви: реформатська, римо-католицька, та греко-католицька. У місті встановлені пам'ятники Тарасу Шевченку, погруддя Лайошу Кошуту, танкісту С. Вайді та

погруддя художнику Шімону Голлоші. На території району виявлено городище Капуна (VI-V ст. до н.е.). Пам'ятками архітектури є дерев'яні церкви: Миколаївська XVI ст. – в с.Колодному, Миколаївська церква – в с.Нова Апша та Михайлівська – в с. Нересниця (XVIII ст.).

Ужгородський район. На території району знаходяться древні храми в селах Горяни, Деренковиця, Струмківка, Паладь-Комарівці та аристократичні палаци родини Другетів (Горяни) і Плотені (Великі Лази). Цінною пам'яткою середньовікової фортифікації є Ужгородський замок. Як свідчать археологічні джерела, він споруджений на місці колишнього городища ранньозалізного віку (VIII-VII ст. до н.е.). Це триповерхова будівля у стилі ренесанс. З 1946 року в замку знаходиться Закарпатський краєзнавчий музей, а поряд – один з перших в Україні музеїв під відкритим небом (скансен). Тут зібрані старовинні селянські хати з різних куточків області, млин, кузня, пасіка, а також дерев'яний храм 1777 року. На півдорозі від Ужгорода до Мукачева знаходиться Середнянський замок, руїни древньої споруди якого збереглися до наших днів. Невицький замок (XII- XIII ст.) – це комплекс середньовічних оборонних споруд, вміло пристосованих до рельєфу місцевості. На території Невицького замку археологами виявлено городище ранньозалізного віку VIII-VII ст. до н.е.

Хустський район. Перша згадка про Хустський замок (XI-XII століття) на домінуючій над містом горі відноситься до 1090 року. В Хустському районі є чотири пам'ятки дерев'яної архітектури XV- XVIII ст., сім монастирів, самобутні народні промисли, меморіал «Красне Поле» біля с. Рокосово. Дерев'яна церковна архітектура представлена храмами, збудованими з дубових плах в готичному стилі без єдиного цвяха. На сьогодні збереглося чотири таких унікальних пам'ятки дерев'яної архітектури XVII – XVIII ст. в селах Данилово (церква св. Миколи Чудотворця, 1779 р.), Крайниково (Михайлівська церква і дзвіниця, 1666-1668 р.), Олександрівка (церква св. Параскевії, 1751 р.) та Сокирниця (церква св. Миколи Чудотворця, 1703 р.). У районі є монастирі: Липчанський, Драгівський, Копашнівський, Колесарівський. Хустщина – центр поширення православ'я на Закарпатті. Село Іза славиться народним промислом

лозоплетіння, а селяни Велятина вирощують буйволи, які збереглися лише в окремих селах Хустщини та Тячівщини [41].

Водночас сфера охорони і використання історичних пам'яток Закарпаття лишається, на думку П. Федаки, однією з найбільш проблемних в області, оскільки вона потребує значних фінансових вливань, серйозних організаційних заходів і підключення до неї численних громадських організацій.

Автором побудована туристична картосхема Закарпаття, на якій показано найважливіші археологічні, архітектурні, історичні, природні об'єкти краю (Рис.2.2). Умовні позначення на схемі пояснені у легенді до карти (Додаток Д). Номери об'єктів легенди відповідають номерам на картосхемі.

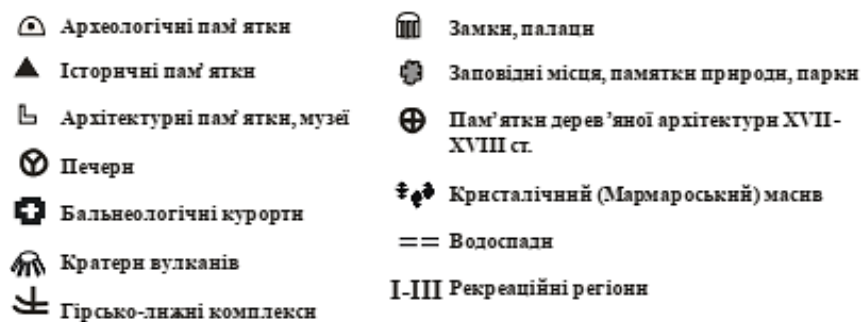

Рис.2.2 Розміщення туристичних ресурсів Закарпаття

Джерело: сформовано автором на основі [41;45]

Проаналізувавши джерела, автор виділив чотири регіони Закарпаття, які відрізняються спеціалізацією рекреаційних послуг, структурою туристичних ресурсів та сферою їх використання. Це Північний (I), Західний (II), Центрально-Східний (III) та Південносхідний (IV) регіони (табл.2.9) .

Таблиця 2.9

Туристичні регіони Закарпаття

Регіон	Атракції
I. Північний Атрактивні природні ресурси, унікальні сакральні пам'ятки XVIII-XIX століття	Печера Княгиня на території НПП «Ужанський», Ужоцька дерев'яна церква св. Михайла 1745 р., Церква св. Анни 1791 р. у с. Буківцьово.
II. Західний Атрактивні історико-археологічні ресурси, бальнеологічні ресурси	Замок «Паланок» у Мукачево, палац Чинадієвський, Ужгородський замкифортеці, термальні джерела Берегове
III. Центрально-Східний Бальнеологічні ресурси, археологічні пам'ятки	Мінеральні води бальнеологічних курортів Поляна, Солочин, Шаян, озеро Синевир, Тербле-Рікська ГЕС, Арданівське городище.
IV. Південно-Східний Атрактивні природні ресурси, бальнеологічні ресурси, спелеоресурси	Карпатський біосферний заповідник, печери Перлинна, Білих стін, Чурь, солотвинські соляні шахти та карстові соляні озера

Джерело: складено за джерелами [72;41].

Загалом в усіх регіонах області розташовані унікальні природно-заповідні об'єкти.

На території Закарпаття чудово збереглась місцева культура, народні звичаї та обряди, автентичний фольклор, унікальні художні промисли, що

також впливає на туристичний попит і виступає вагомою особливістю місцевості.

До найбільш поширених різновидів народних промислів належали і належать досі вишивка, ткацтво, килимарство, гончарство різьба по дереву, кування, художнє литво. Образи, які містяться у виробках народних майстрів, співзвучні мотивам з народних пісень, балад, коломийок, приповідок, казок. Адже народне мистецтво опирається на органічний зв'язок зі звичаями і ширше – традиціями.

У їх основі високий естетичний потенціал, що наповнюється мотивами з різних населених пунктів регіону. Цікаві такі міста і села, як Рахів, Ясіня, Тячів, Великий Бичків, Хуст, Міжгір'я, Берегове, Перечин, Іза. Тут нагромадився історичний досвід, який передається з покоління до покоління і служить новими тенденціями [70].

З цього можна сказати, що кожний із тринадцяти районів Закарпаття відомий своєю специфікою реалізації тих чи інших народних промислів, що зумовлено певною мірою і природними особливостями Закарпаття (табл.2.10).

Таблиця 2.10

Специфіка народних промислів по районах Закарпаття

Рахівщина (у с.Кваси, Кобилецька Поляна, Великий Бичків, Луг)	ліжникарство, ткацтво, килимарство, різьбярство, вишивка, писанкарство;
Іршавщина (у с.Арданове, Дунковиця, Боржавське, Довге, Кушниця)	килимарство, вишивка;
Хустщина (у с.Іза, Липча, Березово, Липецька Поляна, Олександрівка)	лозоплетіння, бондарство;
Міжгірщина (у с. Голятин, Майдан, Келечин, Колочава, Синевир)	вишивка, ткацтво, писанкарство;
Тячівщина (у с. Усть-Чорна, Тарасівка, Тересва, Буштино, Ганичі, Угля)	бондарство, вишивка, в'язання, карбування на металі, різьблення;
Берегівщина (с.Яноші, Гать, Варієво, Слобода)	гончарство, різьблення, вишивка

Джерело: розроблено на основі [70].

Як бачимо, у даних населених пунктах збереглися різні народні промисли. І, цікаво, що на Закарпатті у порівнянні з іншими регіонами України, не набуло поширення плетіння з соломи і кукурудзяного листа. Зате в гірських

районах і досі побутують дерев'яні вироби щодня призначення: топірці, ложки, веретена, бареля, тарілки, кружки, лави, вішалки. Ці вироби, як правило, прикрашені орнаментами.

У народних промислах Закарпаття міститься яскрава орієнтація на контекст фольклорних традицій. Декоративно-прикладне мистецтво свідчить про його органічна сполука з національним мистецтвом і служить його ідентифікатором, якщо говорити про типологічні зіставлення з виробами промислів різних народів [70].

Закарпаття вирує свої традиціями, обрядами, звичаями, особливо в такі свята, як Різдво, Великдень, але існують унікальні обряди, які можна побачити лише на Закарпатті.

Обряди «засновин», «зав'язн» пов'язані з заселенням в будинок [6].

На всій території Закарпаття було прийнято класти в зв'язку кутів – гроші, щоб житло було багатим і в достатку. Цю церемонію в основному проводив головний майстер, який знімав капелюх і сказав: «Щоб цей будинок ніколи не залишали гроші та інші блага».

Як обереги від нечистої сили клали в зв'язку нижнього вінця також «святу» воду, «святу» пшеницю, а в селах Раховщини (Ясіня, Лазещина, Чорна Тиса, Стебний, Кевелів) – овеча шерсть («щоб вівці велися»). У цих же селах, а також в селах Кальник, Шкуратівці, Кузьмино, Медведівці Мукачівського району по кутах клали зубки «свяченого» часнику і шкаралупу з яєць.

Щоб мешканці будинку були здоровими, життєрадісними, щасливими, в деяких районах (Іршавський, Мукачівський) в кути клали бите скло, бо воно не гниє і не розкладається. Скло також відганяє нечисті духи. Бите скло як символ щастя відомо багатьом народам.

У селах Іршавського району (Білкі, Імстичово, Осій) ті, що хотіли мати велику родину чи багато дівчат, в зв'язку кутів клали гребінь. Гребінь клали також при зведенні господарських будівель (сараїв), щоб розплоджувалась худоба і народжувалися, перш за все, самки.

В с.Новосілка Міжгірського р-ну існував звичай – всі поздовжні і поперечні трами закладати одночасно, після зав'язування їх не можна було чіпати, тому що в будинку, побудованому на розв'язаних трамах, «не велося», «не було щастя». В кожному куті будинку, «де трам на трами» спирався, клали різні речі, виходячи з повір'я, що вони принесуть в будинок добро

Спостерігали також, куди впаде перша тріска, якщо всередину будинку, то добро буде триматися будинку. А якщо тріска падала назовні, то це був недобрий знак і потрібно тоді було цю тріску «викупити у майстри, зробити з неї хрестика і закопати в почесному місці (місце, де повинен бути стіл і почесний кут) [6].

Особливості фольклору. Неможливо уявити Закарпаття без пісень, музики та танців. Не має значення, жалібна і сумна пісня селянина, який втомився від важкого життя, чи нестримно-смілива пісня опришків, або ж колискова, чи ласкава дівоча, або жартівлива коломийка – пісня звучить усюди. Фольклор відображав важливі суспільно-політичні події та різне повсякденне життя, почуття та настрої.

Народна творчість найкраще зберіглася в гірських районах Закарпаття, оскільки культурні зв'язки значно обмежені.

Закарпатські народні танці теж оригінальні. Вони мають невеликі ритмічні рухи «під себе», схожі стрибки через гірські струмки, камені і повалені дерева. Найбільш оригінальні з них – бойовий гуцульський «аркан», жіночий «каричка» і угорський чоловічий танець «чардаш» [6].

Вражає Закарпаття і народними інструментами. Їх звучання відтворюють учасники аматорських та професійних фольклорних колективів.

Основне місце серед них займає закарпатський народний хор – художній колектив, без якого важко уявити сучасну культуру регіону. Головну роль у народній музиці краю традиційно виконує скрипка. Басоля і контрабас добре відомі. Робота в ритмічній композиції, створення гармонійного фону та посилення басової основи мелодії – для цього є цимбали.

З давніх часів жителі Карпат навчилися створювати звуки за допомогою листя рослин, кори дерев, деревної стружки тощо. Вони створили прості інструменти для виготовлення таких речей, як скосівка, теплінка, піщанка або тилинка. Горяни роблять сигнальні трубки, тобто трембіти із стовбурів модрини або ялини. Багато людей знають звук карпатської сопілки. У регіоні існує подібний інструмент для угорського населення – фуруя та румунського Закарпаття – флуер.

Сьогодні музику, пісні та танці можна почути та побачити на концертах, ярмарках та фестивалях народного мистецтва по всій території Закарпаття.

Численні заходи фестивалів місцевого, регіонального та міжнародного значення щороку організовуються майже у всіх районах області, при цьому понад 200 фестивалів входять до календаря регіональних подій та фестивалів. Фестивалі, що проводяться на Закарпатті, можна розділити на три групи: фольклор, вино, гастрономія (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Фестивалі Закарпаття

Тип фестивалю	Назва та особливості
Винні	Отримали статус візитки краю: «Червоне вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатський Божоле». Основний принцип фестивалів організовується у місцях виробництва (райони Берегове, Ужгород, Мукачево та Виноградів). Хронологічно сезон винних фестивалів розпочинається з «Червоне вино» на свято Василя в Мукачеві. Продовженням винних фестивалів є фестиваль «Білого вина» (м.Берегове, лютий). Традиційно сакура цвіте на Закарпатті в середині квітня, приваблюючи тисячі туристів. Цвіте сакура, а фестиваль вина «Сонячний напій» зазвичай проходить під час травневих свят в Ужгороді. Осінній винний фестиваль «Закарпатського Божоле» закриває серію винних фестивалів. За результатами «Top-Fest: рейтинг фестивалів» визнаний найкращим винним фестивалем в Україні.
Гастрономічні	Фестивалі пов'язані з давньою традицією збирання урожаю і зазвичай закінчуються святкуваннями. На меті популяризувати кухню регіону є фестивалі: «Бичківські голубці», «Барлибашанський банош», «Гуцульська бринза», «Гуцульська ріпа» (Рахівський район), «Верховинська яфіна» (Воловецький район), «Свято мелею», «Ягідне поле» (Виноградівський район), «Золотий гуляш», «Гентишів-різників свиней», «Сливогого леквару», «Лечо» (Берегівський район) та інші.

Фольклорні	Щороку на Закарпатті за підтримки національних та культурних товариств проводяться численні фольклорно-етнографічні фестивалі (румунського «Мерцишор», словацького «Словенска веселіца» і, «Фаш'янгвий (масляний) бал», русинського «Червена Ружа», угорського, німецького населення).
------------	--

Джерело: побудовано на основі [69]

Також, спортивні фестивалі стають дедалі популярнішими в регіоні, а їх програма включає розваги, змагання, святкові лотереї, спортивні змагання, катання на конях, квадроцикли. Місцем проведення є найпопулярніші курорти та гірськолижні курорти (с. Синяк – фестиваль «На засніжених схилах Карпат» (січень), с. Жденієво – фестиваль «Зимові візерунки Воловецького краю» (другий тиждень лютого), полонина Драгобрат – «Свято Купала на Драгобраті» (липень).

В останні роки значного розвитку на Закарпатті набуває зелений (також відомий, як сільський чи екологічний) туризм, під час якого відпочиваючі мають змогу пізнавати мальовничу природу, культуру та історію краю, займатися активним відпочинком (риболовля, збирання грибів, ягід, лікарських рослин). Відпочинок в закарпатських селах надає можливість міським жителям відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо [25]. Це, наприклад, музей ковальської справи «Кузня Гамора» в с. Лисичево Іршавського району та музей лісосплаву на річці Озерянка Міжгірського району.

На офіційному сайті Департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської облдержадміністрації розміщені атракції, які користуються популярністю серед туристів. Серед них: оз. Синевир та г. Говерла. Найактивніше приїздять до м. Ужгород та м. Хуст. Також популярністю користуються відомі всій країні фестивалі, наприклад наймасштабніший з них – «Гуцульська бриндзя». Цей фестиваль традиційно збирає рекордну кількість туристів кожного вересня. Обертів популярності набирають також Рахів та

фестивалі Міжгірського району «На Синевир трембіти кличуть», а у м. Виноградів атракцією є фестиваль «Угочанська лоза» [15].

Аналізуючи відгуки туристів, лідерами можна назвати також такі гірськолижні осередки як: Пилипець, Подобовець, Ізки. Улюбленими місцями відпочинку також виявилися Драгобрат і г. Красія у Рахівському та Великоберезнянських районах. Популярними напрямками є санаторні комплекси, що пропонують бальнеолікування та оздоровлення. Це такі як: «Боржава», «Синяк», «Карпатія», «Теплиця», «Гірська Тиса». Вони пропонують рекреантам новітні методики лікування, мають комфортабельні умови проживання, відмінне харчування та сучасну інфраструктуру

Туристична сфера Закарпаття демонструє позитивну динаміку. Як свідчення цьому – створення нових туристичних маршрутів, зокрема, серед найбільш популярних є такі етнографічні маршрути, як «Гуцульськими стежками» та «Закарпатський туристичний шлях», «Стежками опришків».

Історико-культурний потенціал області, за винятком деяких пам'яток, у туристичних цілях задіяний недостатньо. Адже зазначені ресурси ефективно можуть використовуватися у сільському туризмі та екскурсійній діяльності, особливо у високогірних селах лише за умови розвиненої соціальної та транспортної інфраструктури.

2.2. Аналіз розвитку туристичної інфраструктури та іміджу території

Розвиток туризму у межах туристичних дестинацій у значній мірі залежить від стану туристичної інфраструктури. Основними складовими є засоби розміщення та заклади харчування, також транспортна інфраструктура і об'єкти розваг.

З початку 2020 року епідеміологічні умови в регіоні, країні та у всьому світі призвели до майже краху туристичної сфери. Обмежувальні заходи перешкоджали місцевому туризму, який буде дуже важко відновити. На сьогодні експерти підраховали, що 90% туристичних організацій Закарпаття

припинили свою діяльність. Незважаючи на складну економічну ситуацію, працювала невелика частина туристичної сфери: зосередилася на роботі в Інтернеті, місцеві виробники відкривали інтернет-магазини, деякі робили оновлення, розробляли нові стратегії роботи.

Визначення кількості туристів є серйозною проблемою, оскільки немає чітких статистичних даних від українських готелі, а деякі готелі працюють неофіційно і не сплачують туристичний збір, за яким можна підрахувати кількість туристів та кількість туроднів. Слід також зазначити, що сучасні туристи часто влаштовують поїздки самостійно, не звертаючись до туристичних фірм чи до офіційних готелів, тому досить складно детально підрахувати їх кількість і навряд чи можливо. Тому, статистична інформація буде використовуватись за попередні роки і може містити погрішності.

Згідно Головного управління статистики в Закарпатській області [11], мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області у 2019 році нараховувала 511 об'єктів, з них: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних. (Табл.2.12)

Таблиця 2.12

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів Закарпаття

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення					
				2018/2017		2019/2018		2019/2017	
				Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Кількість туристичних та санаторнолікувальних закладів	443	445	511	2	0,5	66	14,8	68	15,3
у т. ч. оздоровчих	18	23	23	5	27,8	0	0	5	27,8
у т. ч. рекреаційних	146	103	126	-43	-29,5	23	22,3	-20	-13,7
у т. ч. туристичних	279	319	362	40	14,3	43	13,5	83	29,7

Джерело: складено за даними [11]

Згідно даних, спостерігається тенденція зростання кількості туристичних та санаторно-лікувальних закладів. Порівнюючи з 2017 роком – на 15,3%, з 2018 роком на 14,8%. Проте, у структурі, кількість рекреаційних закладів зменшується, порівняно з 2017 роком на 13,7%. Кількість туристичних закладів

протягом досліджуваного періоду – постійно зростає, з 2017 роком – на 29,7%, з 2018 – 13,5%. Динаміку відображено на рис.2.3

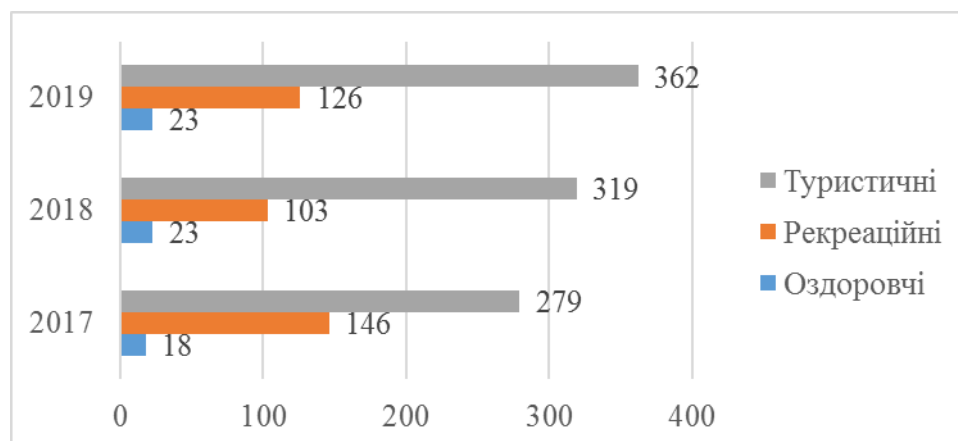

Рис.2.3. Динаміка кількості санаторно-лікувальних та туристичних закладів 2017-2019рр.

Джерело: побудовано автором

Сучасна ємність оздоровчо-рекреаційних закладів Закарпатської області становить 24 900 місць, в тому числі 5,7 тис. місць в оздоровчих закладах, 19,2 тис. місць в рекреаційних [23] (табл.2.13).

Таблиця 2.13

Сучасна ємність рекреаційно-туристичних закладів Закарпатської області (місць)

Адміністративно-територіальна одиниця	Всього	Оздоровчі заклади	Рекреаційні	Туристичні		
				Туристичні заклади	Готелі	Зелений туризм
Закарпатська область	24900	5760	8672	5577	2871	2020
м. Ужгород	1980		1980	1150	830	
м. Берегове	270		210	10	50	
м. Мукачеве	880		250		630	
м. Хуст	440		234		206	
м. Чоп	50				50	
Адміністративні райони						
Берегівський	1925	100	355	1260		210
Великобerezнянський	400		205	95		100
Виноградівський	415	180	180		55	
Воловецький	1240		628	95	292	225
Іршавський	865	130	355	260	60	60
Міжгірський	1130	350	440	210	50	80
Мукачівський	2740	1350	925	395		70
Перечинський	1040	75	830	80		55
Рахівський	3420	500	1390	1000	440	90
Свалявський	3195	1980	490	515	40	170
Тячівський	2560	335	1215	164	146	700

Ужгородський	970	210	450	210		100
Хустський	1380	550	515	133	22	160

Джерело: сформовано за матеріалами [23]

Загальна ємність оздоровчих закладів області складає 5,7 тис місць. Основні райони розміщення оздоровчих закладів області це: Свалявський район – 34,4% від загальної ємності оздоровчих закладів, Мукачівський – 23,4%, Хустський район – 9,5%, Рахівський – 8,7%, Міжгірський – 6,1%, Тячівський – 5,8%.

Ємність рекреаційно-туристичних закладів області становить 19240 місць. Основна частка припадає на Рахівський район – 15,3% від загальної ємності рекреаційно-туристичних закладів області, Тячівський район – 11,69%, м. Ужгород – 10,3%. Більше 5% від загальної ємності таких закладів знаходиться в Берегівському районі, Воловецькому, Мукачівському, Перечинському, Свалявському районах.

В тому числі туристичні заклади області представлені туристичними комплексами, турбазами, готелями та приватними садибами що займаються зеленим туризмом. Їх ємність в області становить 10,6 тис. місць, в тому числі 5,7 тис. місць в туристичних закладах, 2,87 тис. місць в готелях та 2 тис. місць в приватних садибах.

Основна частка туристичних закладів знаходиться в м. Ужгород – 18,9%, Рахівському районі – 14,6%, Берегівському – 14%, Тячівському – 9,6%, Свалявському – 6,9%, м. Мукачеве – 6%.

Для прихильників зеленого туризму, за аналізом населених пунктів, що 2019 році, на території області надавали послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля понад 460 сільських, у 2018 році – 450 садиб; у 2017 – 400 садиб [23].

Отже, можна стверджувати про зростання та популярності зеленого туризму на території. Крім того, в області формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку з широкою можливістю використання природного і культурного потенціалу регіону. А це веде до

створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби туристів, а також розширити внутрішній ринок та постійне зростання обсягів в'їзного туризму, забезпечити комплексний розвиток рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням інтересів їх населення.

Таблиця 2.14

Динаміка відвідувачів туристично-рекреаційних закладів по районах Закарпатської області, осіб

Адміністративна одиниця	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2018/2017 %	2019/2018 %	2019/2017 %
м. Ужгород	2127	2339	–	110	-100	–
м. Мукачеве	24627	25497	19940	103,5	78,2	81
м. Хуст	8434	8227	8753	97,5	106,3	103,8
м. Берегове	9723	13260	10335	136,4	77,9	106,3

Продовження табл.2.14

Адміністративні райони						
Берегівський	88147	73941	95564	83,9	129	108,4
Великоберезнянський	3149	5755	3532	183	61,4	112,2
Виноградівський	3496	2038	1329	58,3	65,2	38
Воловецький	3067	3728	2636	121,6	70,7	86
Іршавський	4196	6730	4368	160,4	64,9	104,1
Міжгірський	18730	25273	20717	134,9	82	110,6
Мукачівський	29306	32871	39350	1112,2	119,7	134,3
Перечинський	8439	5528	4883	65,5	88,3	57,9
Рахівський	32348	24341	32627	75,2	134	100,9
Свалявський	61635	19570	23972	31,8	122,5	39
Тячівський	34112	25715	31402	75,3	122	92,1
Ужгородський	10444	19589	25119	187,6	128,2	240,5
Хустський	50704	44444	39016	87,7	87,8	77
Разом	392684	336765	363543	85,8	108	92,6

Джерело: сформовано за данми оперативного моніторингу відділу туризму та курортів Закарпатської ОДА [22]

Як видно з таблиці, спостерігається висхідна тенденція відвідувачів туристично-рекреаційних закладів у Закарпатській області. У 2017 році зафіксовано пікову відвідуваність туристично-рекреаційних закладів через різке зростання даного показника у Іршавському, Рахівському, Міжгірському, Свалявському районах та містах Мукачеве та Берегове. Ці ж райони, а також

Ужгородський і місто Хуст стали основними пунктами збільшення туристичних потоків у Закарпаття.

Серед основних причин можна виділити:

- інтенсифікація освоєння ресурсів термальних вод у місті Берегове та Берегівському районі, а також інфраструктурна розбудова діючих термальних комплексів. Також, позиціонування району як центру сільського зеленого та етнотуризму у селах Бене, Мужієво, Четфалва, Гече та ін.;

- позиціонування Закарпаття як «Землі, наближеної до неба», що сприяє розвитку екологічного туризму у високогірних Рахівському та Міжгірському районах на базі Карпатського біосферного заповідника та НПП «Синевир»;

- створення об'єднаних територіальних громад у зазначених районах, що є стимулом створення нових господарюючих суб'єктів, зокрема, закладів розміщення, а також легалізації існуючих (Баранинська, Іршавська, Полянська ОТГ та ін.);

- розбудова автодорожньої інфраструктури до основних туристичних напрямків області (с. Лумшори, оз. Синевир, с. Колочава, м. Хуст тощо.)

Стагнаційні тенденції спостерігаються у Виноградівському, Воловецькому та Хустському районах. Однак причини цьому різні. Виноградівський район більше позиціонується як напрямок одноденного відвідування туристів (Буйволина ферма в с. Олешник, плантація цитрусових, історичний центр міста Виноградів з руїнами замку Канків, винні дегустації тощо) без тривалого розміщення на території району. Щодо Воловецького району, то не зважаючи на певну розбудову туристичної інфраструктури у селах Жденієво, Верхня Грабівниця, Гукливий, район залишається переважно транзитним. Певне зменшення туристичних потоків у Хустському районі зумовлено бурхливим розвитком туристичної інфраструктури у 2017 р. та появою конкуренції зі сторони сусідніх районів.

Колетивні засоби розміщення у т.ч готелі та аналогічні засоби розміщення посідають одне з ключових місць. Тому у 2019 році їх кількість склала – 228 , з них: готелі – 147, туристичні бази, гірські притулки та

студентські літні табори – 66, мотелі – 12, хостели – 2, гуртожитків – 1. Спеціалізовані засоби розміщування – 149, суб'єкти, що здійснюють туристичну діяльність – фізичні особи – 57, юридичні особи – 30. [11].

Функціональній структурі закладів розміщення показана на рис. 2.4.

У 2019 році у готелях та аналогічних засобах розміщення нараховувалося 4828 номерів, найбільшу частину з них – 53,5% склали номери першої категорії, а номери вищої категорії 16% від загального номерного фонду [14].

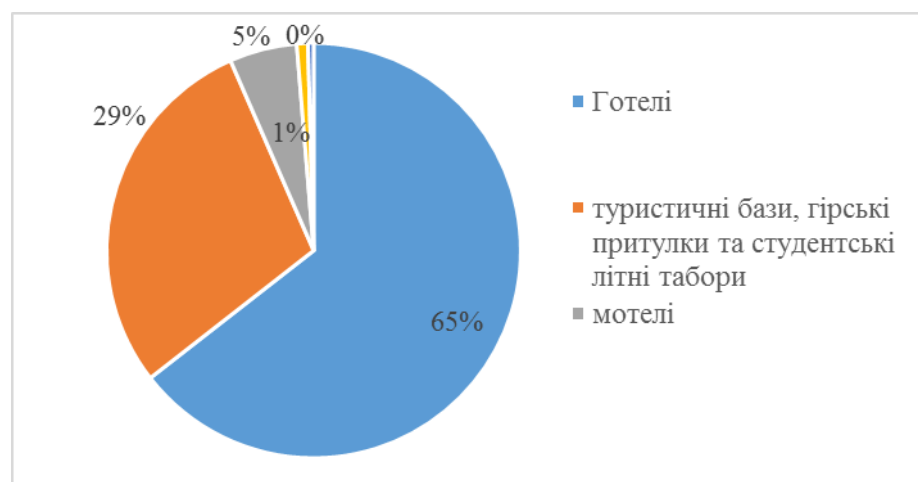

Рис.2.4. Структура засобів розміщення Закарпатської області

Джерело: побудовано за даними [11]

Показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщення наведено у табл.2.15. Динаміку кількості готелів та аналогічних засобів розміщення та одноразову місткість показано на рис.2.5.

Інтенсивність використання готелів залежить не тільки від рівня сервісу, цінової політики, а також від місця їх розташування, а у зв'язку з розвитком сільського (зеленого) туризму більшість обирає не готелі, а приватні садиби.

Таблиця 2.15

Показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщення Закарпатської області

Показники	Роки		
	2017	2018	2019
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування, од.	159	151	228
У них номерів, од.	3351	2983	4828
Одноразова місткість, місць	6936	6120	9693
Обслуговано приїжджих, тис. осіб	131,7	140,7	172,7
У т.ч. іноземців	22,3	26,2	23,2
Коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування	0,14	0,14	0,15

Джерело: сформовано автором на основ [11]

З табл.2.15, на період 2017-2019рр. спостерігаємо збільшення кількості готелів та аналогічних засобів розміщення, у них номерів, а також зростання обслугованих туристів, але кількість іноземних туристів зменшується.

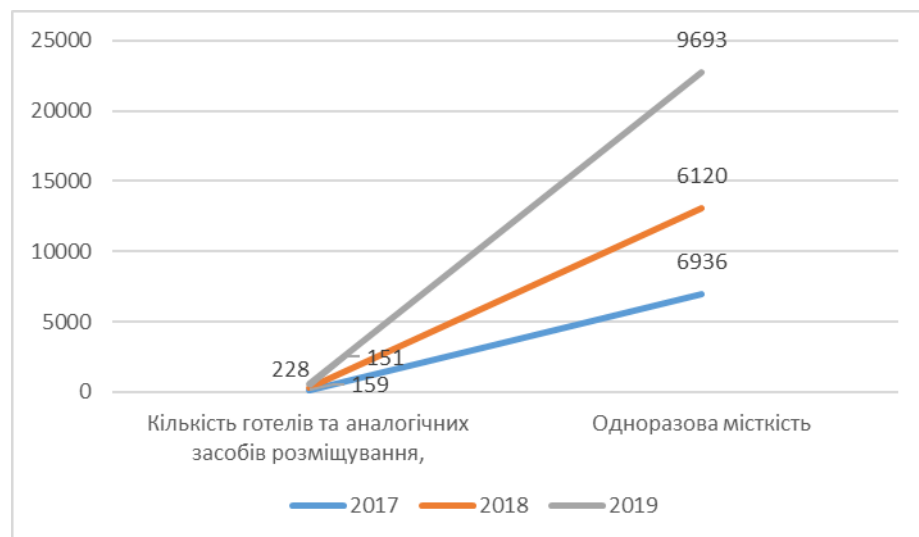

Рис.2.5. Динаміка кількості готелів та аналогічних засобів розміщення та одноразової місткості

Джерело: побудовано на основі [11]

Аналізуючи дані, можна стверджувати, що показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщування мають позитивну динаміку, що сприяє розвитку туристичного потенціалу дестинації та підвищення доходів. Але необхідно зазначити, що по відгукам, спостерігається очевидна невідповідність цін на послуги розміщення в готелях Закарпатської дестинації у порівнянні з

європейськими. Так, середня ціна проживання в стандартному готельному номері 4* та 3* становить близько 700 грн., тоді як, наприклад, у Барселоні (Іспанія) – близько 50 у.о. Крім того, «зірковість» готелів Закарпаття не відповідає європейським аналогам.

Для задоволення потреб туристів у харчуванні, мережа суб'єктів – юридичних осіб ресторанного господарства на початок 2019 р. нараховувала 324 об'єкти (кафе, бари, ресторани, їдальні, постачання готової їжі) на 16,3 тис. посадочних місць. У середньому на один об'єкт у ресторанному господарстві припадало 50 місць (при 51 – у попередньому році) [14]. Дані відображені у табл.2.16.

Таблиця 2.16

Динаміка закладів ресторанного господарства Закарпаття

Показник	Рік		Відхилення	
	2018	2019	Абсолютне	Відносне,%
Кількість підприємств РГ, од.	348	324	-24	-6,9
Кількість посадкових місць у підприємствах РГ, місць	17,7	16,3	-1,4	-7,9
Кількість місць усередньому на один об'єкт РГ, місць	51	50	-1	-2

Джерело: складено за даними [14;11].

Основна мережа ресторанів спеціалізується на кафе, закусочних, фуршетних та барах. З динаміки видно, що кількість підприємств РГ зменшувалась. Порівняно з 2018 роком кількість ресторанів зменшилась на 24 одиниці, або на 6,9%, а кількість місць зменшилась на 1,4 тис., або 7,9%.

Скорочення мережі об'єктів РГ перш за все відбулося в наслідок закриття так званих соціально орієнтованих підприємств харчування, функціонуючих при промислових підприємствах, навчальних закладах, установах тощо. Зазначене супроводжувалося певними змінами в організації роботи

підприємств РГ, трансформацією вимог до приготування та оформлення страв, посиленням уваги до потреб споживачів із урахуванням їх платоспроможності.

Серед міст та районів області найбільша кількість об'єктів ресторанного господарства знаходиться в центрі Ужгородської області – 62 од. (19,1% від загальної кількості) та в Тячівському районі – 39 од. (12%) та найменша кількість у м.Чоп – 2од. (0,6%) [14].

За останні роки мережа невеликих кафе та барів, що належать фізичним особам-підприємцям, розширилася, пропонуючи широкий асортимент напоїв для задоволення смаків закарпатської, угорської, словацької, румунської кухні та смачних напоїв.

Проте, інформація є не зовсім повною, оскільки деякі дані на вимогу Закону України «Про державну статистику», який захищає конфіденційність інформації не оприлюднюються.

Туристична галузь не може існувати без розвинутої транспортної інфраструктури. Тому Закарпаття має досить розвинену транспортну систему, яка представлена розгалуженою мережею залізничного, автомобільного, повітряного транспорту.

Транспортну інфраструктуру Закарпатської області можна відобразити наступним чином: залізничні колії – 602,3 км, автошляхи – 3348 км, аеропорти – 1. [11;51]. Мережу транспорту показано у табл.2.17.

Таблиця 2.17

Транспортна мережа Закарпаття

Назва	Показник
Експлуатаційна довжина:	км
залізничних колій	602,3
автомобільних доріг загального користування	3347,8
у т.ч. з твердим покриттям	3337,9
Питома вага:	%
автомобільних доріг з твердим покриттям	99,7
залізничних колій на електровозній тязів загальній довжині	43,2
Щільність залізничних колій на 1000 км ² території	км
	47,1
Кількість:	одиниць
Автомобільних мостів шляхопроводів	1298

Джерело: побудовано на основі [11;51]

Найважливішою особливістю Закарпаття є те, що це найзахідніша область України й єдина серед областей держави, що межує одразу з чотирма країнами Центральної Європи: Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією. Ця особливість перетворює Закарпаття на транскордонний «поліус» притягання туристичних потоків із Заходу й Сходу, Півночі й Півдня Європейського континенту.

Розвитку транскордонного туризму (передусім транзитного) сприяє найбільш розгалужена в Україні мережа митних переходів, їх в області нараховується 19.

Пункти пропуску. На українському кордоні в межах Закарпатської області діє 19 пунктів переходу, у тому числі: 10 автомобільних пунктів пропуску («Ужгород», «Малий Березний», «Тиса», «Дружба», «Дзвінкове», «Косино», «Лужанка», «Вилок», «Дяково», «Солотвино»); 7 залізничних пунктів пропуску («Страж», «Павлово», «Чоп – пасажирська станція «Саловка», «Ділове», «Дяково», «Тересва»); 2 пішохідні пункти пропуску («Хижа», «Селменці»); 1 повітряний пункт пропуску («Ужгород-аеропорт») [51].

У Закарпатській області перехрещуються 4 важливі міжнародні автотранспортні магістралі (Е-50, Е-58, Е-81, Е-573), що сполучають Європейський Союз з Україною, Росією, державами Центральної Азії (для порівняння – у сусідній Львівщині є лише дві – А-4, Е-49). Магістралі, що розходяться з обласного центру, з'єднують його з Братиславою, Прагою, Будапештом, Києвом, Москвою. Налагоджене пряме міжнародне автобусне сполучення з містами Словаччини (Міхайловце, Гуменне, Пряшів, Кошіце) та Угорщини (Ніредьгаза).

З початком ХХІ ст., ці магістралі перетворюються в міжнародні транзитно-туристичні коридори з приватними мотелями, кемпінгами, ресторанами, сервісними центрами, обслуговують транзитно-туристичні потоки.

Територію області перетинають дві державні дороги, головна Київ-Чоп довжиною 132,9 км, і регіональна Мукачєво-Рогатин довжиною 207,5 км, та міжнародний транспортний коридор №5(Критський) – Лісабон-Трієст-Любляна-Будапешт-Київ-Волгоград.

Автомобільним транспортом перевезено 13943,0 тис. пасажирів, що становить 56,9 % від відповідного показника за період минулого року [51;22].

Перевезення пасажирів на маршрутах загального користування здійснюють 146 перевізників. Маршрутна мережа внутрішньообласного автобусного сполучення загального користування складається із 458 маршрутів, з яких – 88 міжміських та 370 приміських маршрутів. Щодня на регіональних маршрутах для забезпечення пасажирських перевезень використовується понад 700 транспортних засобів [22].

Територію області перетинають залізничні та автомобільні траси міждержавного, державного та місцевого значення. Обсяг перевезення пасажирів наведено у на рис.2.6

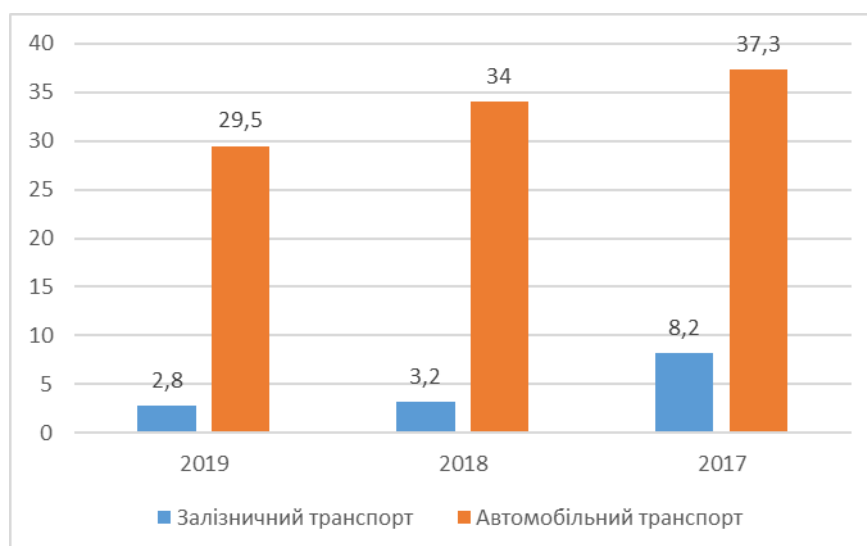

Рис. 2.6. Перевезення пасажирів за видами транспорту, млн пасажирів
Джерело: відображено по даним [51].

Як видно з рис.2.6, кількість перевезень як і автомобільним так залізничним транспортом поступово зменшується.

Залізничним транспортом протягом 2019 року відправлено 2820,7 тис. пасажирів; зменшення показника до минулого року на 770,6 тис. осіб (або на 11,5%) зумовлено скороченням пасажирів уприміському сполученні. Автомобільним транспортом перевезено 29524,2 тис. пасажирів, що на 13,4% менше від показника попереднього року [51;11].

Область також має три виходи на загальнодержавні залізничні мережі через Карпатські перевали.

Залізничні колії на території області мають протяжність 1476 км. З них 785 км - основні, половина з яких електрифікована. Через залізничні вузли Чоп, Мукачеве, Батьово, Ужгород проходять основні внутрішні залізничні лінії Чоп – Ужгород – Ужок – Львів, Чоп – Солотвино, здійснюється залізничне сполучення з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та трьома виходами через Карпатський перевал з містами Львів, Київ, Харків, Чернівці іншими [50]. Але все-таки Закарпаття має дуже слабе залізничне сполучення з абсолютною більшістю регіонів України, а особливо до деяких туристичних атракцій.

У галузі залізничного транспорту в області функціонує 27 державних підрозділів Львівської залізниці. Залізничним транспортом області, який забезпечує внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки, виконується 83,9% загально обласного обсягу вантажних та 28,3% – пасажирських перевезень.

Закарпатське обласне комунальне підприємство «Міжнародний аеропорт «Ужгород» – дієздатне підприємство, що підтверджується відповідними сертифікатами та посвідченнями, на підставі яких забезпечується посадка, зліт та обслуговування повітряних суден і пасажирів.

Протягом 2019 року з аеропорту «Ужгород» було відправлено 87 повітряних суден, що виконували чартерні рейси, з яких переважно повітряні судна авіації загального призначення (малотоннажні) та відправлено 281 пасажирів [22]. Тривалий час аеропорт не працював, а вже упродовж 2018 року з аеропорту «Ужгород» відправлено 175 повітряних суден, що виконували

чартерні рейси, з яких переважно повітряні судна авіації загального призначення (малотоннажні) (рис.2.7).

Як відомо, злітна смуга ужгородського аеропорту закінчується на кордоні зі Словаччиною: літаки злітають і заходять на посадку через повітряний простір Словаччини.

Для повноцінної роботи аеропорту «Ужгород» необхідна міждержавна угода між Україною та Словацькою Республікою, яка має визначити умови використання визначеної частини повітряного простору Словаччини. Угода підписана у вересні 2020 року, що дасть можливість забезпечити

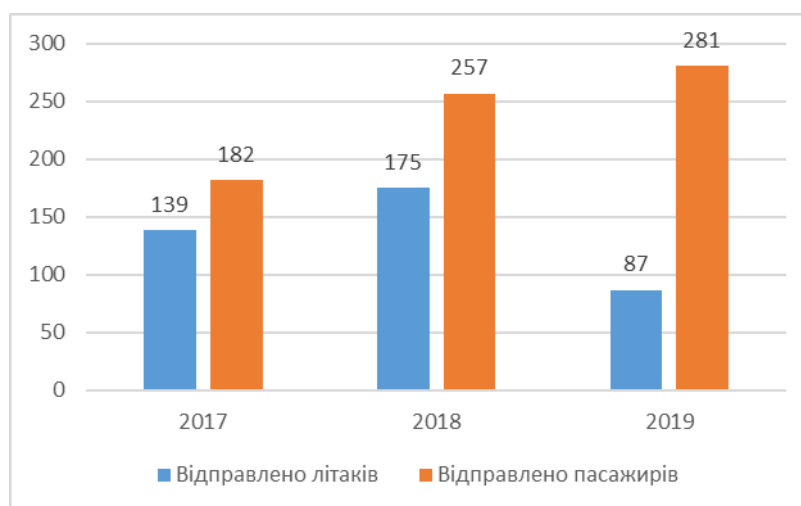

Рис.2.7. Перевезення авіаційним транспортом

Джерело: побудовано за даними [22]

інструментальний захід на посадку повітряних суден на аеродромі та відновити регулярне авіасполучення з міжнародного аеропорту «Ужгород».

Затверджено Програму розвитку Закарпатського обласного комунального підприємства «Міжнародний аеропорт «Ужгород» на 2021-2025 роки, що включає в себе залучення приватних інвестицій для розвитку аеропорту, адже стан території та самого аеропорту не є задовільний.

Туристи переважно користуються власним автотранспортом. І це у свою чергу робить надважливим елементом туристичної сфери транспортно-дорожню інфраструктуру. На даний момент ремонтують переважно великі

траси, всеукраїнські та обласні. А цікаві туристам об'єкти часто знаходяться у сільській місцевості, і доїхати до них буває дуже складно, тому перш за все потрібно вдосконалювати інфраструктуру локальних доріг, а також розширити залізничне сполучення з абсолютною більшістю регіонів України.

Важливою складовою туристичної інфраструктури є сфера відпочинку і розваг Закарпатської дестинації. За останній час інтенсивного розвитку набуло будівництво гірськолижних баз та витягів. Гірські схили в Україні придатні для облаштування гірськолижних трас за найвищими світовими стандартами. Найбільш придатними для цього виду туризму є гірські райони області. Перелік гірськолижних витягів наведено у табл.2.18.

Таблиця 2.18

Перелік гірськолижних витягів Закарпаття

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість гірськолижних витягів	Наявність пункту прокату	Наявність ратраку	Гірськолижні комплекси
Великобerezнянський	6	4	3	1
Воловецький	2	2	1	1
Міжгірський	19	12	8	9
Мукачівський	2	4	1	1
Перечинський	1	1	1	1
Рахівський	16	6	6	10
Свалявський	3	3	3	2
Тячівський	6	3	3	3
Хустський	3	1	1	0

Джерело: сформовано на основі даних [7]

На території області діють 58 гірськолижні витяги (52 бугельних, 2 крісельних, 2 якірних, 2 елеваторного типу), 27 ратраків та 36 пункти прокату гірськолижного спорядження. У порівнянні з 2018-2017 роках діяло 69 витягів, 35 ратраків, 46 пунктів гірськолижного спорядження. У 2019 році було промарковано туристичні маршрути протяжністю 98,3 км., у 2018 році – 58,6 км., у 2017 році – 48 км. Загальна довжина промаркованих маршрутів за 2017–2019 роки становить 204,9 км. [11;51].

Суттєво покращує туристичну інфраструктуру і наявність туристично-інформаційних центрів.

У 2019 році для інформування туристів та гостей щодо наявних туристичних можливостей на території області функціонувало 25 туристично-інформаційних центрів, (у 2018 р. – 24; у 2017 р. – 19) [51]. Саме покращення інформаційного забезпечення про туристичний продукт регіону, є одним з першочергових і найменш затратних заходів для активізації в'їзного міжнародного туризму. Тому що більшості туристично-рекреаційний потенціал регіону мало відомий закордонному споживачеві і потік в'їзних туристів зменшуються.

Сфера культури. Культурне обслуговування населення області протягом звітнього періоду здійснювали 4 обласні професійні театри та 1 муніципальний драматичний театр, академічний камерний хор «Кантус», Заслужений академічний Закарпатський народний хор, обласна філармонія (в якій працює 5 професійних музичних колективів), 457 установ клубного типу системи Міністерства культури України, 478 бібліотек системи Міністерства культури України, обласний організаційно-методичний центр культури, 4 кінотеатри, 1 концертний зал, 23 музеї, з них 8 державних музеїв у т.ч.: 2 меморіальні будинки-музеї А.Коцки та Ф.Манайла, 65 мистецьких шкіл, Ужгородський музичний коледж імені Д. Задора, Ужгородський коледж культури і мистецтв.

У музеях області зберігаються понад 500 тисяч пам'яток. Протягом 2019 року музеї відвідало 585 тис. осіб, проведено 7,6 тис. екскурсій та 660 виставок. І це число динамічно зростає щороку (табл.2.19) [51].

Таблиця 2.19

Показники відвідування музейних закладів Закарпатської області

Рік	Кількість музеїв,од	Кількість відвідувачів музеїв, тис.
2017	28	634,8
2018	25	608,2
2019	23	585,0

Джерело: сформовано на основі [16].

Як видно з таблиці, кількість музеїв зменшуться та кількість відвідувачів йде на спад, дане явище пояснюється зменшенням актуальності відвідування музейних закладів не тільки на території Закарпаття, а й України в цілому.

Однією з причин зменшення кількості музеїв стала втрата цікавості до певної частини території, а зменшення показника середньодобової кількості відвідувань одного музею свідчить про погіршення роботи з надання екскурсійних послуг. Просування музеїв у соціальних мережах та музейних сайтів в Інтернеті є сучасним інструментом менеджменту, який стимулює відвідуваність частини музеїв Закарпаття. Зацікавити відвідувачів можна спецпропозиціями розважального характеру. Найпопулярніші музеї для відвідування на Закарпатті покано у табл.2.20.

Таблиця 2.19

Музеї Закарпаття

Назва, місцезнаходження	Характеристика
Закарпатський музей народної архітектури та побуту м. Ужгород	Це один з перших музеїв під відкритим небом в Україні, який відкрився 27 червня 1970 р. План музейної виставки порівнюють з географічною картою Закарпаття. З заходу на схід розташовані поселення та маєтки українців на рівнинах - долини, етнографічні групи - лемки, бойки та гуцули, а також маєтки угорських та румунських жителів регіону.
Кузня-музей «Гамора» с.Лисичово, Іршавський район	Має статус музею і пам'ятки ковальського виробництва, водночас діє і як нормальна кузня, де виготовляються звичайне обладнання для мешканців Лисичева та довколишніх сіл. Використовується сила води, що падає з річки Лисичанка. Кузня побудована на початку XIX ст. На річці була споруджена гребля для накопичення води у водосховищі. По відповідному каналу вода спрямовувалася на лопаті коліс кузні, які приводили в рух ковальські молоти вагою до 125 кг. Під їх ударами металічні болванки перетворювалися в заготовки для лопат, мотик, деталей плугів тощо.
«Сріберна земля», с.Грушово, Тячівський район	знаходиться у приватному будинку закарпатського художника Василя Тегзи, який був пристрасним знавцем історії та життя Закарпаття. Експонатів стільки, що, мабуть, вистачило б на десяток виставкових залів. Сюди входять 600-річний рукопис «Євангеліє», 65 фоліантів релігійного змісту (XVIII ст.), старовинна церковна чаша, ікона закарпатської школи живопису, перші українські гривні, рідкісні марки багатьох країн і т.д. У музеї зібрано понад 200 зразків одягу, переважно гуцульського, 250 саморобних рушників, велосипеди з обертовими колесами, багато предметів побуту (бочки, масляні вуглики, глечики, бербенички,

	розмальований посуд).
Хата-музей «Лемківська садиба» с. Зарічево Перечинського району	Музейний комплекс заснований у 1985 році. Відображає життя і побут лемків - однієї з етнографічних груп українського населення. Хата зроблена у 1902 році із стовбурів бука. До комплексу забудови входять: жила частина (хижа, сіни і комора) та господарські приміщення (стодола, хлів і хлівець), що знаходяться в одному ряду, під спільним дахом. Цей тип конструкції характерний для лемківської етнографічної групи.

Джерело: сформовано на основі [25].

Музеї Закарпаття конкурують за споживача, але через нестачу коштів, переважно не мають нагоди здійснювати роботи з оновлення фондів, виставкових площ, використання інноваційних технологій проведення презентацій своїх продуктів, для різних категорій споживачів. Відповідно втрачається привабливість, що у свою чергу призводить до зниження числа відвідувачів, відповідно й касових зборів.

Заклади розваг на території майже відсутні, якщо у гірських масивах – є цікаві альтернативи, наприклад, поїздки на квадроциклах, кінні прогулянки і т.п., то у містах унікальна пропозиція для туристів відсутня, і це в свою чергу відображається на розвитку туристичного потенцілу.

Таким чином, Закарпаття має вигідне географічне розташування краю, близькість до кордону з європейськими державами, забезпечений туристичними ресурсами та має свою туристичну інфраструктуру, і це основні передумови становлення Закарпаття як привабливої туристичної дестинації європейського масштабу. Але на сучасному етапі звертається суттєва увага на комфортність перебування на даній території – тобто, на рівень розвитку туристичної інфраструктури регіону. Резерви для покращення умов, якості обслуговування достатньо, але поруч із цим йде ще одна складова успіху дестинації – це її імідж.

Імідж Закарпаття. У туризмі належний імідж має особливе значення, оскільки туристичну послугу неможливо продемонструвати потенційному клієнту. Тільки установлений позитивний імідж дестинації, зокрема Закарпаття забезпечує вибір численними туристами для подорожі.

Туристи сприймають регіон, орієнтуючись на образ, що склався у їхній свідомості. Як правило цей образ складається під впливом багатьох факторів: географічного розташування, історії, культури, соціально-економічного розвитку, інформації у ЗМІ, відгуків та суджень родичів і знайомих. Оскільки імідж регіону це категорія, яка складається з відношення до нього, то він здатний здійснювати вплив на поведінку інших учасників загальнонаціонального комунікаційного процесу.

Якщо говорити про імідж Закарпаття, то у Європі цей унікальний, високогірний район України знають як регіон, де разом з природою збереглася самобутня етнографічна культура корінних жителів краю.

На формування і розвиток позитивного образу Закарпаття повпливали традиції подорожей. Найбільше вони проявляються в місцях, історично лідируючих по прийому туристів. Ці місця добре відомі і, як правило, не вимагають масованої реклами. І цей, позитивний імідж Закарпаття склався відносно давно і характеризується стійкістю.

Історично склалося, що місцями (атракціями), які обираються для відпочинку на території Закарпаття найчастіше це території з мальовничими ландшафтами, зокрема: гори, річки, озера, значні лісові масиви, а також лікувальні джерела Свялявщини, Хустщини, Тячівщини та Рахівщини.

З відгуків, можна винести, що Закарпаття має унікальні атракції, котрі не мають аналогів (географічний «Центр Європи», Долина нарцисів, полонина Драгобрат, на якій півроку лежить сніг).

Одне з найзагадковіших див краю – Карпатські гори (займають 70% території області). Значна частина цієї площі (12%) – територія природо-заповідного фонду.

Вдале поєднання впливів східної і західної культури та традицій, автентична краса Українських Карпат привертали увагу туристів, котрі ділилися своїм враженням на період відпочинку та після нього. Можна сказати, що у своїх публікаціях у соцмережах, вони пропагували і рекламували

унікальність краю далеко за його межами, таким чином, це вплинуло на формування саме позитивного іміджу та асоціації в уяві людей про Закарпаття.

Крім того, регіональний туристичний продукт є самобутнім, адже він твориться на землі, яка наближена до неба. Закарпаття отримало офіційний туристичний бренд області рис.2.8.

Відтепер туристичним організаціям, підприємцям, що займаються продажем сувенірів та офіційним представництвом при згоді область пропонують використувати затверджений бренд.

Рис.2.8. Туристичний бренд Закарпаття

Джерело: відображено на основі [22]

На зображенні бренду Закарпаття можна побачити гори, адже саме вони манять туристів та найвища гірська вершина – г.Говерла знаходиться на території Закарпатській області, чимало туристичних маршрутів пролягає саме гірською місцевістю. Нижче гір зображені водні ресурси, оскільки важко уявити Закарпаття без озера Синевир, водоспадів, Солотвинських озер. Виноградна лоза характеризує Закарпаття як край виноградарства та виноробства, яке відоме далеко за його межами. Саме винні фестивалі є візитівкою області. Квітуче Закарпаття, яке представляли весною на всіх туристичних виставках та форумах, спрацювало і воно теж стало брендом. Долина нарцисів, цвітіння сакур – серйозний привід туристам відвідати Закарпаття [27].

Дестинація традиційно проводить одну з найбільших туристичних виставок на території України зі статусом «міжнародна» – «Тур'євроцентр Закарпаття», особливістю якої є соціальна спрямованість, що дозволяє туристичним компаніям, спілкам та туристичним організаціям безоплатно презентувати власний туристично-рекреаційний потенціал [51].

Також представники Закарпаття взяли участь у 9 загальноукраїнських та міжнародних туристичних виставках, які відбулися у містах: Києві, Одесі, Львові, Харкові, а також у м.Брно (Чеська Республіка) та м.Будапешт (Угорська Республіка). Згідно з Програмою проведено XVIII Міжнародну туристичну виставку–ярмарок «Тур'євроцентр – Закарпаття 2019» (22-23 вересня 2019 р.), та Міжнародну конференцію «Три «Т» у туризмі: транспорт, технології, туризм» (19 вересня 2019р.) [47].

Важливим кроком у розвитку туризму Закарпаття є розроблення нового сайту «Вітаємо на Закарпатті» за посиланням: zaktour.gov.ua. Там можна побачити відеоролики на тему: «Активний відпочинок», «Гастрономічне Закарпаття» та «Бальнеологічний та SPA-туризм Закарпаття». Існують туристичні блоки про відпочинок, історико-культурну спадщину, природні території та дива та інші. Детальніше в додатку Е.

На основі туристичного бренду Закарпаття – «Земля, наближена до неба», створили проект, що представляє собою особливу телемандрівку, яка допоможе відчувати Закарпаття на дотик і смак. Це традиційні ремесла краю та локації, що захоплюють. Це масштабний проект, котрий не залишить байдужим жодного глядача, хоч де б він був – у Львові, Дніпрі чи Києві [7].

Головна ідея проекту – показати найкращі туристичні практики Закарпаття й спростувати стереотипи про цей регіон. «Земля, наближена до неба» – це понад сорок локацій і тридцять експертів та знакових людей. Метою є вразити глядача, який живе з іншого боку Карпат, аби він, переглянувши цей проект, захотів приїхати на Закарпаття й відчувати його колорит.

Розповіді екскурсоводів і знавців краю, природа, ексклюзивні кадри з великих та малих виробництв Закарпаття зацікавлять глядачів з усієї України і

тим самим створить той, позитивний, образ в уявленні людей, що зветься – імідж.

2.3. Аналіз розвитку ринку туристських послуг destinations

За останні роки туризм Закарпатської області характеризується позитивною динамікою розвитку, вдало інтегрується в європейський простір, за виключенням періоду анексії Криму Російською Федерацією та проведенням антитерористичної операції на сході України.

Упродовж 2019 року в області діяли 87 суб'єкти туристичної діяльності, з них 30 – юридичні особи та 57 – фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності, вони розподілялися наступним чином: 12 суб'єктів – туроператори 75 суб'єктів – турагенти [16].

Основним показником туристичної діяльності є кількість туристів, обслужованих суб'єктами дані наведено в табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Основні показники кількості обслужованих туристів Закарпаття

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення					
				2018/2017		2019/2018		2019/2017	
				Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, усього	14652	25348	28044	10696	73	2696	10,6	13392	91,4
в'їзні (іноземні) туристи	102	183	114	81	79,4	-69	-37,7	12	11,8
виїзні туристи	10534	18907	19962	8373	79,5	1055	5,6	9428	89,5
внутрішні туристи	4016	6258	7968	2242	55,8	1710	27,3	3952	98,4

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр.

Проведений аналіз статистичних даних упродовж 2017-2019 рр. туристичних потоків у Закарпатській області дає змогу зробити наступний висновок:

- 1) загальна кількість туристів має тенденцію зростання, таким чином у порівнянні з 2018 роком збільшення сягає 10,6% (2696 ос.), з 2017 роком – 91,4% (13392ос.), майже в 2 рази;
- 2) незначну частину у структурі туристичних потоків займають в'їзні туристи, порівнюючи з 2018 роком, кількість зменшилась на 12%, у порівнянні з 2017 роком – збільшилась на 11,8%;
- 3) кількість виїзних туристів зростає, у порівнянні з 2018 роком на 5,6%, з 2017 роком на 89,5%;
- 4) і, як бачимо, внутрішні туристи є лідерами у темпах зростання, так у порівні з 2017 роком – 98,4%, майже у 2 рази;

Динаміку туристичних потоків (в'їзних, виїзних, внутрішніх) зображено на рис.2.9.

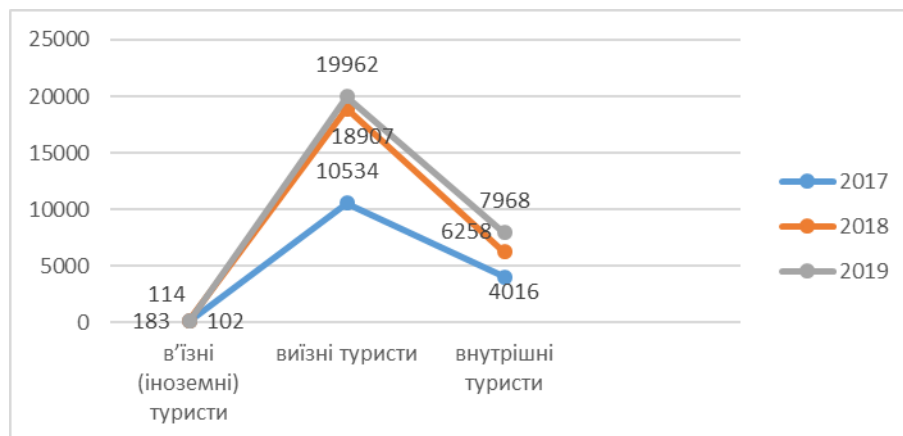

Рис. 2.9. Динаміка туристичних потоків Закарпаття 2019 рік

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Аналіз туристичних потоків до Закарпатської області, дозволяє виявити тенденцію до збільшення кількості внутрішніх туристів, виїзних туристів, а також зменшення іноземних туристів, що відповідно, зменшило находження до бюджету та показники зайнятості населення.

Згідно статистичних даних, було відображена структура в'їзного, виїзного та внутрішнього туристського потоку за метою відвідування (табл.2.22).

Динаміку в'їзного, виїзного та внутрішнього туристичного потоку за метою відвідування відображено на рис.2.10.

Дослідження мотивації туристичних подорожей показало, що у 2019 році метою іноземних туристів було дозвілля та відпочинок. Незначну частину займають внутрішні туристи, метою яких є службова та ділова поїздки – 18ос., та лікування 8ос., оскільки головна мета – відпочинок та дозвілля (7942 ос. – з них дітей 670 ос.) Решта, виїзні туристи, їх мета – дозвілля та відпочнок – 19958 ос., і 4ос. – лікування, серед них діти віком від 0-17 років.

Таблиця 2.22

Розподіл в'їзного, виїзного та внутрішнього туристського потоку за метою відвідування

Категорія туристів	Кількість	У тому числі за метою поїздки						З них діти віком 0-17 років
		Усього	службова, ділова, навчання	дозвілля відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	
В'їзні (іноземні)	114	–	114	–	–	–	–	–
Виїзні	19962	–	19958	4	–	–	–	4332
Внутрішні	7968	18	7942	8	–	–	–	670

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр.

Таким чином, із динаміки, найбільша питома вага належить меті – дозвілля та відпочинок. Це загальна тенденція, яка не змінюється вже декілька років. Географія в'їзного, виїзного туризму на Закарпатті налічує понад 40 країн світу. Тому, автор об'єднав країни за континентами – країни Європи, Азії,

Рис.2.10. Динаміка в'їзного, виїзного та внутрішнього потоку за метою відвідування

Джерело: відображено за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр.

Америци (Північна, Південна, Центральна), Африки, Австралії та Океанії. Розподіл в'їзного, виїзного туристського потоку за країнами наведено у

табл.2.23.

Таблиця 2.23

Географія в'їзного, виїзного туризму на Закарпатті

Країни	Громадяни України, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, до яких вони виїжджали, усього	Питома вага, %	Іноземці, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, з яких вони прибули в Україну, усього	Питома вага, %
	19962	100	114	100
Європи	12578	63,01	110	96,50
Азії	7145	35,79	2	1,75
Америци	221	1,11	2	1,75
Африки	8	0,04	–	
Австралія Океанія	10	0,05	–	

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр.

Як видно з табл.2.23, серед громадяни України, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, до яких вони виїжджали найбільша питома вага (63,01%) належить країнам Європи, за ними йдуть країни Азії (35,79%). Найбільшою популярністю серед громадян України щодо вибору місця туристичних мандрювань користуються Австрія, Білорусь, Болгарія, Чехія, Греція, Ізраїль, Польща, Румунія, Об'єднані Арабські Емірати, Туреччина і Єгипет, Таїланд. Серед іноземців, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, з яких вони прибули на Закарпаття найбільша питома вага належить (96,50%) – країнам Європи та незначна частина – країни Азії та Америки. Детальна структура показана на рис.2.11.

У структурі географії подорожей міжнародного сегменту найпомітніше зростали туристичні потоків з Румунії, Чехії, Угорщини, Німеччини, Словаччини інших країн СНД, що мають спільні або близькі до закарпатських історичні, культурні, мовні традиції.

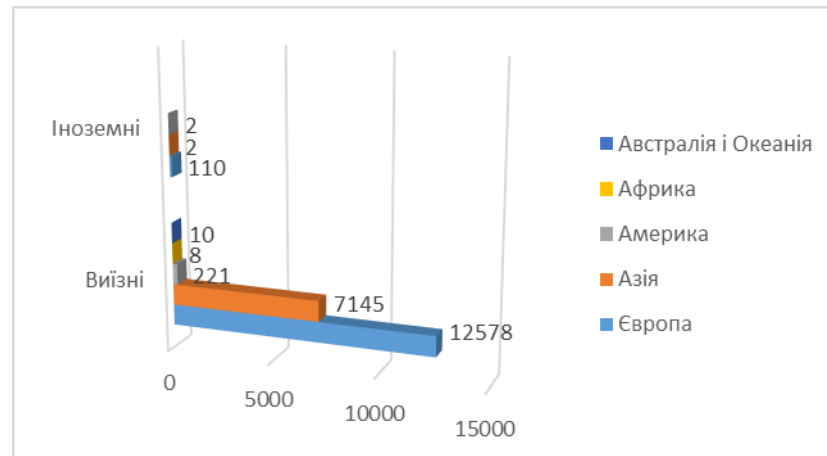

Рис. 2.11. Склад і структура туристичних потоків в'їзних (іноземних) та виїзних туристів

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

Збільшення потоків виїзного туризму можна також пов'язувати із спрощенням туристичних формальностей рядом держав. Найбільш лояльними у відкритті віз являються країни Центрально-Східної Європи та країни Балтії, найменш лояльними з об'єктивних причин, відповідно – країни Західної Європи.

Проаналізуємо кількість реалізованих путівок та кількість туроднів наданих суб'єктами туристичної діяльності (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Структура туристичних путівок та їх вартості

Рік	Кількість туристичних путівок, усього	Вартість реалізованих путівок, грн	У тому числі реалізованих				
			іншим організаціям	безпосередньо населенню			
				усього	з них		іноземцям
					громадянам України для подорожі		
				в межах України	за кордон		
2017	6806	124477	618	6186	850	5256	82
2018	11616	258977,6	1431	10185	2008	8174	3
2019	14553	272960	386	14167	4790	9376	1

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

Звідси слідує, що з кожним роком кількість туристичних путівок росте, що говорить про позитивну динаміку та збільшення доходів. Динаміку кількості туроднів за реалізованими путівками протягом 2017-2019рр. наведено на рис.2.12.

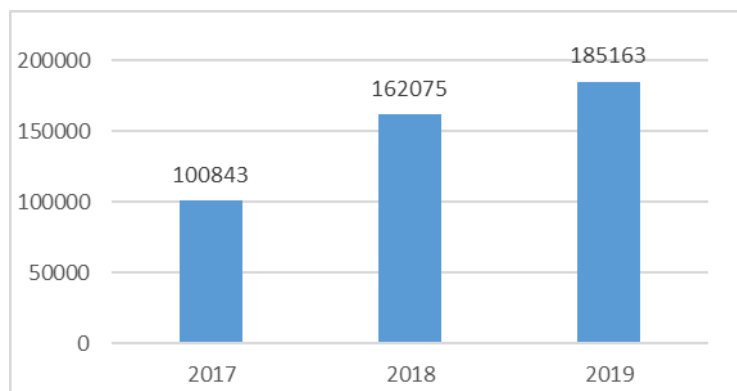

Рис. 2.12. Динаміка кількості туроднів за реалізованими путівками 2017-2019рр

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

Як видно, існує тенденція збільшення туроднів за реалізованими путівками, що пояснюється збільшенням кількості обслугованих туристів.

Важливим фактором, що необхідно врахувати, досліджуючи тенденції розвитку туристичного потенціалу на Закарпатті, є зайнятість у туризмі (табл. 2.25).

Таблиця 2.25

Структура працівників зайнятих у туризмі Закарпаття

Суб'єкт господарювання	Кількість суб'єктів туристичної діяльності усього, од	Середньооблікова кількість штатних працівників усього, осіб	З них		
			мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	жінки	особи до 30 років
Юридичні особи	30	71	28	54	22
Фізичні особи-підприємці	57	47	22	21	10
Всього:	87	118	50	75	32

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

Підвищення зайнятості є свідченням ретроспективного процесу управління регіоном, тобто створення нових робочих місць, підвищення ділової активності в регіоні, розвитку інфраструктури. Крім цього, зростання рівня зайнятості забезпечує у майбутньому стабільні доходи та розширення умов для відтворення робочої сили в регіоні.

З табл. 2.25, видно, що середньооблікова кількість штатних працівників у туризмі становить – 118 ос., серед них: мають освіту у сфері туризму 50 ос., жінок – 75 ос., осіб до 30 років – 32 ос.

Досліджуючи зайнятість, важливим показником, який відображає стан розвитку туристичної сфери дестинації, виступає оплата праці працівників в даній галузі. Показники рівня оплати праці в туристичній сфері Закарпаття у поівнянні з сусідніми областями відображено у таблиці 2.26.

Таблиця 2.26

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності

Область / Вид діяльності	Закарпатська	Львівська	Івано-Франківська
Тимчасове розміщування й організація харчування	5657 грн.	5663 грн.	6288 грн.
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6515 грн.	8299 грн.	6212 грн.

Джерело: складено на основі даних [10;11;12]

З цих даних, можна сказати, що за видом економічної діяльності – тимчасове розміщування й організація харчування, Закарпаття має найнижку заробітну плату – 5657 грн, лідером є Івано-Франківська область з показником заробітної плати – 6288 грн; у галузі мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – Закарпаття на другому місці серед областей з показником – 6515 грн, на першому місці Львівська область з показником – 8299 грн.

Провівши аналіз, Закарпаття має одну з найменших заробітних плат у сфері туризму та громадського харчування. Слід відзначити, що в області

утворена Регіональна туристична організація, яка об'єднує представників туристичного бізнесу, в тому числі і представників сфери тимчасового розміщення. Це дозволяє комплексно обговорювати питання розвитку туристичного ринку а також питання щодо розвитку ринку робочої сили на території Закарпатської області.

2.4. Економічні аспекти розвитку туризму дестинації

Важливим показником діяльності туристичної галузі дестинації є збільшення обсягів надходжень до бюджету, що є головною передумовою для подальшого розвитку туристичної діяльності як одного із важелів соціально-економічного піднесення регіону та України в цілому. Основним економічним сенсом розвитку туристичного бізнесу та показником привабливості туристичної галузі регіону виступає фінансовий результат від звичайної діяльності суб'єктів даного бізнесу. Основні фінансово-економічні показники діяльності туристичних організацій в Закарпатській області подані у табл.2.27.

З аналізу статистичних даних упродовж 2017-2019 рр. показників діяльності туристичної сфери Закарпаття дає змогу зробити наступні висновки:

1) за період з 2017 по 2019 рр. кількість суб'єктів туристичної діяльності збільшилась на 38,1%, що становить 24 суб'єкти, хоч у порівнянні з 2018 роком, показник зменшився на 4,4% (4 суб'єкта);

2) кількість туристів, які скористались послугами суб'єктів туристичної діяльності – збільшилась у порівнянні з 2017 роком на 91,4% (13392 ос.), з 2018 роком – 10,6% (2696 ос.);

Таблиця 2.27

Основні показники діяльності підприємств туристичної сфери Закарпаття

Показник	Роки			Відхилення					
	2017	2018	2019	2018/2017		2019/2018		2019/2017	
				Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Кількість суб'єктів тур.діяльн., од	63	91	87	28	44,4	-4	-4,4	24	38,1
Кількість туристів, обслуг. суб'єктами тур.діяльн., тис.осіб	14652	25348	28044	10696	73,0	2696	10,6	13392	91,4
Кількість туроднів, наданих туристам, тис.	100843	162075	185163	61232	60,7	23088	14,2	84320	83,6
Загальна вартість тур.путівок, тис. грн.	124477	258977,6	272960	134500,6	108,1	13982,4	5,4	148483	119,3
Дохід від надання туристичних послуг, тис. грн.	16701,3	29122,4	34889,9	12421,1	74,4	5767,5	19,8	18188,6	108,9

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

3) кількість туроднів наданих туристам – зростає щорічно, так у порівнянні з 2017 роком – 83,6% (84320 тис.), з 2018 роком – 14,2% (23088 тис.);

4) оскільки кількість обслугованих туристів збільшувалась, це призвело до того, що дохід від реалізації туристичних послуг в грошовому еквіваленті зріс у порівнянні з 2017 роком на 108,9%, тобто більше ніж в 2 рази та у порівнянні з 2018 роком – на 19,8%.

Динаміку доходів туристичних підприємств показано на рис.2.13.

Рис.2.13. Динаміка доходу туристичних підприємств

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

Слід зауважити, що позитивна тенденція зростання доходів від надання туристичних послуг спостерігається протягом всього досліджуваного періоду (2017-2019рр.).

При дослідженні економічних аспектів розвитку туризму, необхідно врахувати і доходи колективних засобів розміщення на території, дані наведені у табл.2.2.

Таблиця 2.28

Показники діяльності колективних засобів розміщення Закарпаття

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення					
				2018/2017		2019/2018		2019/2017	
				Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Доходи від наданих послуг, усього	426 879,8	457 050,6	551 209,8	30170,8	7,1	94159,2	20,6	124330	29,1
у готелях та аналогічних засобах розміщення	132 181,4	81 021,2	136 533,6	- 51160,2	- 38,7	55512,4	68,5	4352,2	3,3
у спеціалізованих засобах розміщення	294 698,4	376 029,4	414 676,2	81331	27,6	38646,8	10,3	119977,8	40,7

Джерело: сформовано за даними [7] Державної служби статистики України, колективні засоби розміщення в Україні 2017-2019рр

У динаміці доходи колективних закладів розміщення відображено на рис.2.14.

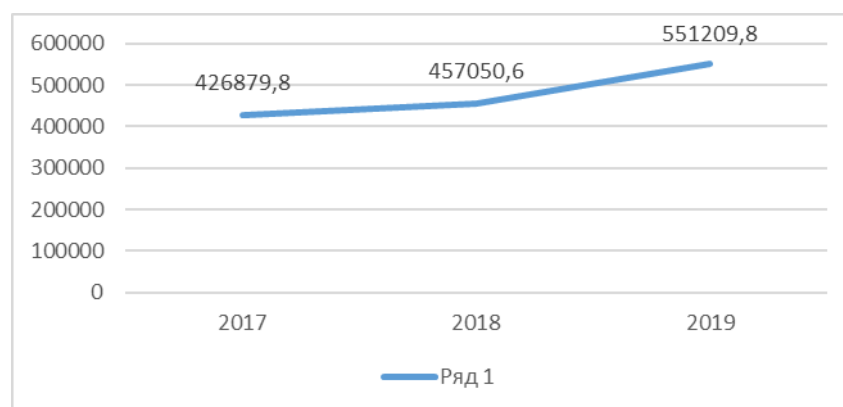

Рис.2.14. Динаміка доходів колективних засобів розміщення

Джерело: відображено за даними [7] Державної служби статистики України, колективні засоби розміщування в Україні 2017-2019рр

З динаміки, за досліджуваний період 2017-2019рр, бачимо як дохід колективних закладів розміщення зростає з кожним роком, так у порівнянні з 2017 роком – збільшився на 29,1%, у порівнянні з 2018роков на 20,6%. Все це пов'язана із збільшення туристичного потіку на території Закарпаття.

У Державній стратегії регіонального розвитку України, вказано, що туризм може сприяти вирішенню проблем забезпечення регіонів, територіальних громад фінансовими ресурсами. Одним з із таких джерел є туристичний збір.

У Головному управлінні ДПС Закарпатській області інформують, що до місцевих бюджетів Закарпаття впродовж 2019 року надійшло майже 8,6 мільйона гривень туристичного збору. Лідером стала ОТГ села Поляна [60].

Протягом 2019 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8 млн. 560,1 тис. грн туристичного збору, що на 125,1% більше, ніж аналогічного періоду 2018го року.

Зазначається, що найбільші суми туристичного збору у 2019 році надійшли до бюджетів об'єднаної територіальної громади с. Поляна (Свалявський район) 2249,4 тис.грн та м. Ужгород – 1376,9 тис.грн, Берегівського району – 953,5 тис.грн, м. Берегове – 334,6 тис. грн, Міжгірського

– 680,6 тис. грн, Ужгородського району – 569,2 тис. грн. Також серед лідерів – м. Мукачево – 490,5 тис. грн, Хустський район – 344,9 тис. грн, Воловецький – 294 тис. грн, Перечинський – 278,8 тис. грн, Виноградівський – 273,9 тис. грн і Рахівський райони – 195, 9 тис. грн., Велкобerezнянський – 311,4 тис.грн. Іршавський– 206,5тис.грн. [60]. У розрізі районів покзано на рис.2.15.

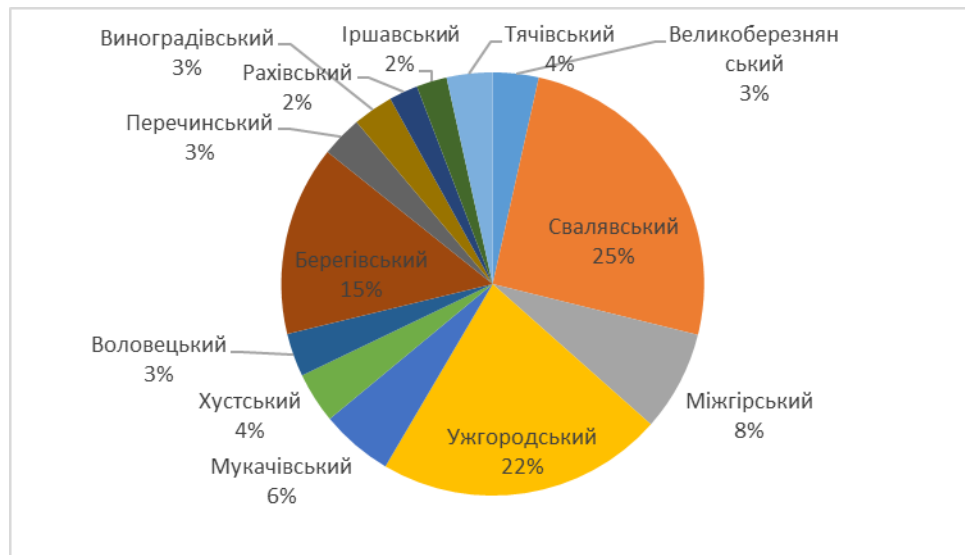

Рис.2.15. Питома вага туристичного збору у загальному обсязі надходжень відповідних місцевих бюджетів за 2019 рік, у розрізі районів

Джерело: відображено на основі [60]

Як бачимо, лідерами є Свалявський, Ужгородський, Берегівський, що пов'язано з великою кількістю туристів на даних районах і навантаженню на об'єкти більше, ніж в інших.

Як повідомляв Укрінформ, з початку 2019 року в Україні почали діяти нові ставки туристичного збору. Раніше їх розмір встановлювався у відсотках до вартості номера, а з 1 січня 2019 року – у відсотках від мінімальної зарплати: до 0,5% – для українських туристів та до 5% – для іноземних. Конкретну ставку туристичного збору визначає кожна окрема одиниця об'єднаної територіальної громади для свого населеного пункту. У 2019 році туристичний збір не міг перевищувати 20,86 грн за добу розміщення для українських туристів та 208,65 грн (близько 6,5 євро) для іноземних туристів [35].

При дослідженні економічних факторів розвитку туризму необхідно згадати про витрати суб'єктів туристичної діяльності, оскільки витрати за умов ринкової економіки є важливим якісним показником, що характеризує в грошовій формі ефективність роботи туристичних підприємств.

Витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту, у 2019 році наведено у табл.2.29.

Таблиця 2.29

Витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту

Суб'єкт	Усього	на розміщення і проживання	на транспортне обслуговування	на послуги культурно-освітнього, культурно-дозвільного характеру, організаціям культури	на інші послуги, що використовуються при виробництві туристичного продукту
Юридичні особи	9893,4	7623,6	1192,3	105,8	203,8
Фізичні особи-підприємці	9214,1	8108,4	638,6	31,7	14,7
Всього	19107,5	15732	1830,9	137,5	218,5

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України, туристична діяльність 2017-2019рр

З даних, видно, що загальна сума витрат суб'єктів туристичної діяльності склала 19107,5 тис. грн, з них найбільшу частину становлять витрати на розміщення та проживання.

З показників витрат на виробництво турпродукту видно, що суб'єкти туристичної діяльності Закарпатської області (зокрема, туроператори) залучають не достатньо коштів. Це зумовлено тим, що багато з них працюють більше з виїзним туризмом, аніж з внутрішнім чи в'їзним. Постає проблема в популяризації внутрішнього і в'їзного туризму.

Таким чином, після повного аналізу туристичної сфери Закарпатської дестинації, можна стверджувати, що туристичний потенціал Закарпаття на сьогодні розкрито не повною мірою. Основними перепонами, що перешкоджають розвитку туристичного потенціалу і туризму загалом в регіоні, сьогодні виступають чинники стану туристичної інфраструктури, раціонального використання ресурсів території та чинники культурного характеру.

Висновки до розділу 2

Закарпаття має вигідне географічне розташування краю, близькість до кордону з європейськими державами, забезпечений туристичними ресурсами та має свою туристичну інфраструктуру, і це основні передумови становлення Закарпаття як привабливої туристичної дестинації європейського масштабу. Але існують перепони на шляху, а саме: не раціональне використання туристичних ресурсів, слабке залізничне сполучення з абсолютною більшістю регіонів України, а особливо до деяких туристичних атракцій, заклади розваг на території майже відсутні, якщо у гірських масивах – є цікаві альтернативи, наприклад, поїздки на квадроциклах, кінні прогулянки і т.п., то у містах унікальна пропозиція для туристів відсутня, і це в свою чергу відображається на розвитку туристичного потенціалу.

Туристичний бренд Закарпаття – «Земля, наближена до неба».

Упродовж 2019 рр. в області діяли 87 суб'єкти туристичної діяльності, з них 30 юридичні особи та 57-фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності, вони розподілялися наступним чином: 12 суб'єктів – туроператори, 75 суб'єктів – турагенти.

Аналіз туристичних потоків до Закарпатської області, показав тенденцію до збільшення кількості внутрішніх туристів, виїзних туристів, а також

зменшення іноземних туристів території дестинації, що відповідно, зменшило знаходження до бюджету та показники зайнятості населення.

Серед громадян України, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, до яких вони виїжджали найбільша питома вага належить країнам Європи, за ними йдуть країни Азії. Найбільшою популярністю серед громадян України щодо вибору місця призначення користуються: Австрія, Білорусь, Болгарія, Чехія, Греція, Ізраїль, Польща, Румунія, ОАЕ, Туреччина і Єгипет, Таїланд. Серед іноземців, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, з яких вони прибули на Закарпаття найбільша питома вага належить країнам Європи та незначна частина – країни Азії та Америки

Закарпаття має одну з найменших заробітних плат у сфері туризму та громадського харчування.

На Закарпатті спостерігається позитивна тенденція зростання доходів від надання туристичних послуг, а також доходу від засобів розміщення.

Протягом 2019 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8 млн. 560,1 тис. грн туристичного збору,

З показників витрат на виробництво турпродукту видно, що суб'єкти туристичної діяльності Закарпатської області (зокрема, туроператори) залучають не достатньо коштів. Це зумовлено тим, що багато з них працюють більше з виїзним туризмом, аніж з внутрішнім чи в'їзним. Постає проблема в популяризації внутрішнього і в'їзного туризму, а для цього необхідно запропонувати цікаві туристичні об'єкти.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

3.1. Проблеми розвитку туристичного потенціалу на Закарпатті

Закарпатська область є одним із найважливіших регіонів України з точки зору масштабу туристичного потенціалу. Активний розвиток туризму в регіоні став можливий завдяки унікальним природним ресурсам, вигідному економіко-географічному розташуванню, різним культурам та розвиненому демографічному та соціально-економічному потенціалу. Однак, під час дослідження туристичного потенціалу та його складових елементів були виявлені перепони, що гальмують розвиток туристичного потенціалу. Тому даний розділ буде присвячено виявленню проблем, розробці концепції розвитку туристичного потенціалу та створення сучасної смарт-дестинації Закарпаття.

Головним методом даного підпункту буде проведення SWOT-аналізу Закарпаття, для проведення діагностики розвитку туристичного потенціалу на регіональному рівні, з метою визначення пріоритетних напрямів розвитку регіону, для подальшого складання проекту.

SWOT-аналіз дозволить вивчити сильні і слабкі сторони Закарпаття, можливості і перешкоди на шляху його розвитку.

Аналіз відображено у табл.3.1.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Закарпаття

Сильні сторони	Слабкі сторони
1.Вигідне фізико-географічне розташування 2.Наявність унікальних пам'яток історії, культури та архітектури 3.Багаті природно-рекреаційні ресурси 4.Високий відсоток ПЗФ, 5.Наявність диференційованого туристичного продукту 6.Збережені традиції, народні промисли, етнографічна спадщина	1.Не раціональне використання туристичних ресурсів їх незадовільний стан 2.Висока сезонність туризму 3.Обмежена транспортна доступність віддалених туристичних центрів і територій 4.Невідповідність ціни і якості послуг у готелях, закладах харчування. 5.Низький рівень розвитку культурного відпочинку і розваг;

--	--

Продовження табл.3.1

7.Відносно розвинена мережа транспортних комунікацій 8.Численні фестивалі та масові заходи 9.Сформована мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів; 10.Позитивна динаміка розбудови матеріаль-но-технічної туристично-рекреаційної бази (в т.ч. сучасного рівня). 11.Туристично-інформаційні центри 12.Сформований позитивний імідж 13.Власний туристичний бренд	6. Відсутність смарт-інформаційного супроводження туристичної діяльності
Можливості	Загрози
1.Залучення інвесторів з метою розвитку туристичної інфраструктури 2.Поліпшення якості/рівня обслуговування 3.Створення нових конкурентоспроможних туристичних пропозицій та об'єктів, у тому числі всесезонних (подієві заходи, кулінарні тури, фестивальний туризм тощо) 4.Ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу 5.Створення нових робочих місць(зокрема через розвиток сільського зеленого туризму) 6.Активна маркетингова політика як в Україні так і за кордоном. Підвищення професійного рівня спеціалістів туризму 7. Активізація розвитку зеленого туризму 8. Розвиток транспортної доступності 9.Підвищення професійного рівня спеціалістів туризму 10. Впровадження смарт-технологій	1.Недостатня нормативно-правова база для розвитку сільського туризму. 2.Обмежене фінансування з державного бюджету. 3.Висока конкуренція з боку сусідніх регіонів і країн. 4.Зменшення інвестиційних пропозицій. 5.Загальна епідеміологічна нестабільність. 6.Зростання цін на туристичні послуги і, як наслідок, скорочення потоку туристів. 7.Недостатні темпи розвитку повноцінної туристичної інфраструктури.

Джерело: створено автором

Отже, з даного аналізу випливає, що сильних сторін більше ніж слабких. Тим самим, найбільший потенціал розвитку Закарпатської області – це природно-рекреаційні ресурси на основі яких формуються заклади туристично-рекреаційної сфери, тим самим збільшуючи потоки туристів та надходження до бюджету, а також самобутні історико-культурні об'єкти, великий відсоток ПЗФ, як основа збереження біорізноманіття та використання в цілях туризму та рекреації, збережені традиції, народні промисли. Всі ці фактори формують

позитивну динаміку розбудови матеріально-технічної туристично-рекреаційної бази (в т.ч. сучасного рівня).

Закарпаття має всі передумови для перетворення туризму в пріоритетну галузь розвитку економіки області: географічні, природні, рекреаційні, історичні, економічні, транспортні екологічні.

Слід відмітити зростання кількості виїзних туристів за кордон, які скористалися туристичними путівками (див.п.2.4). Це пов'язано не лише з рівнем сервісу, який пропонується в інших країнах, але й з тим, що діяльність суб'єктів господарювання орієнтована виїзний туризм, який приносить значно вищі доходи ніж в'їзний. Тому туристичній діяльності у регіоні слід більш активно приймати участь у створенні спільно з громадами конкурентоспроможних туристичних продуктів.

Незважаючи на велику кількість сильних сторін та можливостей Закарпаття, існують все-таки слабкі сторони, що перетворюються у реальні проблеми та гальмують розвиток, як туристичного потенціалу так і туризму загалом.

Серед проблем існують такі:

1. Не раціональне використання туристичних ресурсів їх незадовільний стан. На Закарпатті, як говорилося раніше, існує велика кількість туристично привабливих ресурсів, котрі використовуються нераціонально та надмірно.

Зокрема, рекреаційні зони, через неправильне використання досить швидко втрачають свою привабливість і стають непридатним для використання за призначенням. До користування використовується все більше нових територій, рекреаційні ресурси яких теж можуть швидко виснажитись тим самим втративши інтерес до подорожі. На жаль, багато об'єктів все ще перебувають у незадовільному стані, а кожна десята пам'ятка - в аварійному. Тож потрібні заходи для відновлення, реконструкції та інтеграції у сучасне соціально-економічне життя.

На неналежний стан архітектурних та міських пам'яток, особливо тих, що використовуються бюджетними установами або не знаходяться в

господарському використанні, суттєво впливає державне фінансування реставраційних та ремонтних робіт. Такі діючі замки як: Ужгородський, Мукачівський «Паланок» і Чинадіївський замок, це пам'ятки, які використовуються і відносно збереглися, а решта знаходяться в незадовільному стані, якщо не сказати, що вони перебувають на межі знищення, а саме: Невицький, Хустський, Виноградівський, Королівський замки. До сьогоденішнього часу фінансування робіт з реставрації та ремонту замків відсутнє. Вклад недержавних фінансових фондів у справу збереження фортифікаційних споруд є незначним.

Тому, більшість об'єктів, яким вкрай необхідне проведення робіт, не реставруються, створюючи ще більший збиток, руйнування та вкладання ще більше інвестицій у відновлення.

2. Висока сезонність туризму. На Закарпатті сформувалися чітко визначені сезони – зимовий (гірськолижний туризм) та літній (рекреаційний туризм). Саме ця сезонність дає нерівномірне відвідування туристичних районів і населених пунктів упродовж року. В цей період діють найбільш високі тарифи на туристський продукт і послуги, що не відповідають співвідношенню ціна-якість. Тим самим, впливає на не раціональне використання ресурсів та на незадовільний стан об'єктів.

3. Невідповідність ціни і якості послуг у готелях, закладах харчування, санаторно-курортних закладах. За відгуками туристів було зроблено висновок, що є невідповідність між цінами-якістю послуг Закарпатської дестинації у порівнянні з європейськими країнами. Так, середня ціна проживання в стандартному готельному номері 4* та 3* становить близько 700 грн., тоді як, наприклад, у Барселоні (Іспанія) – близько 50 у.о. Крім того, «зірковість» готелів Закарпаття не відповідає європейським аналогам, а рівень надання послуг на курортах та у закладах харчування є низьким. І, як зазначалося вище, така тенденція зберігається саме у сезонний період з року в рік.

4. Обмежена транспортна доступність віддалених туристичних центрів і територій. На Закарпатті слабе залізничне сполучення з абсолютною

більшістю регіонів України, інколи пускають святкові поїзди, але їх незначна кількість і коли вже більшість людей вже вирішили яким способом добиратися, знову ж таки у підвищені сезони (зима, літо). Щодо автодоріг, їх велика кількість, але більшість із них знаходяться в незадовільному стані, тому що переважно ремонтують великі траси, всеукраїнські та обласні, а цікаві туристам об'єкти часто знаходяться у сільській місцевості, і доїхати до них буває дуже складно, тому перш за все потрібно вдосконалювати інфраструктуру транспорту.

5. Низький рівень розвитку культурного відпочинку і розваг. На Закарпатті серед закладів культури є музеї, театри, філармонія, але більшості це не є цікавим. Заклади розваг на території майже відсутні, якщо у гірських масивах – є цікаві альтернативи, наприклад, поїздки на квадроциклах, кінні прогулянки, Оленяча та Страусині ферми, то у не гірських містах унікальна пропозиція для туристів відсутня, і це в свою чергу відображається на розвитку туристичного потенцілу.

6. Відсутність смарт-інформаційного супроводження туристичної діяльності. Для інформування туристів та гостей щодо наявних туристичних можливостей на території області функціонує 25 туристично-інформаційних центрів. Але більшість навіть не звертається, оскільки інформація може надаватися тільки у конкретному місці, і в загалі, це не є актуальним для сучасних туристів. Зараз більшість користується так званим «електронним» туризмом для знаходження потрібної інформації, але, зазвичай, ця інформація походить з Інтернету і є доволі обмеженою. Для прикладу, Закарпаття має сайт «Вітаємо на Закарпатті» за посиланням: zaktour.gov.ua, де знаходиться інформація про відпочинок, історик-культурну спадщину, природні території та дива та інші [7]. Але мінусом є те, що більшість блоків знаходяться у розробці.

Потреб сучасних людей у відпочинку включають кілька елементів, які поєднуються способом досягнення цілей. Таким чином, «розумний» туризм є смарт-методом. Він включає такі компоненти, як Інтернет речей (IoT),

нейронний маркетинг, системи управління та інші, що складають комплексну комунікаційну систему взаємовідносин [49].

Таким чином, враховуючи сучасні темпи розвитку туристичних дестинацій, на заміну цьому приходять технології смарт-інформаційного супроводження туристичної діяльності, котрі полягають в підтримці туристичного досвіду на місці. Серед них можна виділити: мобільні додатки та платежі, електронні квитки, геолокація, онлайн-доступ до інформаційних видань, використання мобільних пристроїв

Концепція смарт дестинації завжди вписується у концепцію смарт міста. При цьому концепцію смарт міста не варто зосереджувати виключно на досвіді туристів, але й не враховувати відвідувачів також не можна. Метою на разі є гармонійне підвищення життєвого рівня всіх зацікавлених сторін (місцевих мешканців, локальних суб'єктів економічної діяльності та туристів).

Результатом функціонування смарт-дестинації є: сприяння покращенню туристичного досвіду, створення інтелектуальних платформ для збору та розповсюдження інформації про туристичний потенціал, сприяння ефективному розподілу туристичних ресурсів та залучення туристичних підприємств на мікро- та макрорівні, з метою забезпечення профітів для туристичного сектору в цілому.

На Закарпатті серед смарт-технологій нещодавно було розроблено проект «SmartZakarpattia – Розумне Закарпаття». Це спеціально розроблений систематизований інформаційний портал, доступний у режимі реального часу. Портал «Розумне Закарпаття» збирає дані про медичні заклади, автомобільні дороги, будівельні об'єкти, прикордонну інфраструктуру, освіту, спорт, культуру та багато іншого. Інформація розміщена за принципом багат шаровості. На додаток до геоданих, інтерактивна карта містить всю інформацію про об'єкти з фото та відео [22]. Але знову ж таки, це більше просто інформаційний портал, де зібрані новини сьогодення.

Закарпаття має великий потенціал для формування та створення сучасної смарт-дестинації, це матиме позитивний соціально-економічний ефект, і

сприятиме не тільки зростанню туристичних потоків на Закарпатті, але й створить передумови для розвитку інших галузей, пов'язаних з туризмом, впровадження ефективних інструментів управління містами, поліпшення роботи міських служб. Поруч з впровадженням сучасних смарт-технологій необхідно брати до уваги цілі сталого розвитку, які є важливими для збереження природно-рекреаційних, історико-культурних ресурсів та комфортного життя його мешканців і туристів.

Поряд з слабкими сторонами існують загрози, серед них: недостатня нормативно-правова база для розвитку сільського туризму; обмежене фінансування з державного бюджету; висока конкуренція з боку сусідніх регіонів і країн; зменшення інвестиційних пропозицій; загальна епідемологічна нестабільність у країні; зростання цін на туристичні послуги і, як наслідок, скорочення потоку туристів; недостатні темпи розвитку повноцінної туристичної інфраструктури.

Ці загрози у поєднанні з ігноруванням існуючих проблем можуть призвести до деградації та занедбання туристичного потенціалу, тим самим, зіпсувавши собі імідж, котрий формувався роками.

Вирішити або принаймні послабити зазначені проблеми та зменшити ступінь впливу загроз дасть змогу ціла низка позитивних можливостей: залучення інвесторів з метою розвитку туристичної інфраструктури; поліпшення якості/рівня обслуговування; створення нових конкурентоспроможних туристичних пропозицій та об'єктів, у тому числі всесезонних (подієві заходи, кулінарні тури, фестивальний туризм тощо); ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу; створення нових робочих місць (зокрема через розвиток сільського зеленого туризму); активна маркетингова політика як в Україні так і за кордоном; активізація розвитку зеленого туризму; розвиток транспортної доступності; підвищення професійного рівня спеціалістів туризму; впровадження смарт-технологій.

У загальному туристична діяльність на Закарпатті має всі можливості стати важливим джерелом надходження коштів у регіон, завдяки високому, сучасному рівню розвитку туристичного потенціалу.

Таким чином, на основі проведеного SWOT-аналізу було визначено ключові проблеми туристичного потенціалу, які перешкоджають гармонійному розвитку, а також окреслені можливості.

У наступних підрозділах буде запропонована концепція щодо розвитку туристичного потенціалу, завдяки вирішенню проблем та досягнення визначених перспектив з використанням наявних ресурсів, а також проект, що позиціонує Закарпаття, як сучасну смарт-дестинацію.

3.2. Концепція розвитку туристичного потенціалу Закарпаття

Проблемні питання у сфері туризму потрібно вирішувати на довгострокову перспективу, використовуючи системні рішення, враховуючи майбутні реформи в країні та стан туристичного ринку.

У даний час відбувається переорієнтація туристичного ринку із зростанням попиту на внутрішній туризм через наслідки пандемії, спричиненої COVID-19. У цей період необхідно розвивати території комплексно, створюючи якісний місцевий туристичний продукт. Але це неможливо без спільних зусиль громади, бізнесу та влади.

Мета. Розробка концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття та позиціонування як сучасної дестинації, покликана стати дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку туристичного потенціалу області, яка створить умови для консолідації та виконання практичних заходів всіма учасниками туристичного ринку. Перевагами цього шляху розвитку є забезпечення збереження та раціонального використання туристичних ресурсів області, підтвердження позитивного туристичного іміджу регіону, забезпечення місцевого населення додатковими робочими місцями, створити додаткові умови

для залучення інвестиційну туристично-рекреаційну сферу, налагодження транспортною доступності до туристичних об'єктів, висока економічна, соціальна ефективність.

Вищенаведена в п. 3.1 схема SWOT-матриці та аналіз ресурсів (див.п. 2.1), інфраструктури (див.п.2.2) є основою для розробки концепції – обґрунтування можливості досягнення завдань для розвитку туристичного потенціалу Закарпаття на довгострокову перспективу.

Відповідно до логіки SWOT-аналізу, використання сильних сторін і можливостей з метою протидії загрозам і подоланню слабких сторін потребує розробки комплексу дій та шляхів поведінки суб'єктів управління і регулювання регіональним розвитком. Загроза консервації його сталого соціально-економічного відставання зумовлює гостру необхідність вибору саме проактивного, модернізаційного підходу до дій, виключаючи збереження інерційності державного управління.

Завдання 1. Створення сприятливих умов для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу дестинації.

Очікувані результати: раціональне використання туристичних ресурсів; забезпечення належного стану об'єктів туристичного показу та територій рекреаційного призначення; збільшення обсягів реалізації туристичних та супутніх послуг; формування привабливого інвестиційного клімату для реалізації проектів у сфері туризму та рекреації;

Шляхи виконання: інфраструктурне та інформаційне облаштування привабливих для туристичних відвідувань об'єктів природної і культурної спадщини; дослідження навантаженості туристів на туристичні об'єкти; розвиток доступності рекреаційно-туристичних територій та раціональне використання природно-лікувальних ресурсів; паспортизація, збереження, облаштування об'єктів культурної спадщини для провадження туристичної діяльності; проведення консерваційних та реєстраційних робіт на об'єктах історико-культурної спадщини; проведення роботи з благоустрою існуючих та облаштування нових місць короткочасного відпочинку області.

Завдання 2. Активізація маркетингу туристичного потенціалу.

Очікувані результати: підвищення інтересу до туристичної продукції дестинації та залучення більшої кількості гостей, підтверження позитивного іміджу регіону, цілісний та конкурентоздатний продукт, що може завоювати як вітчизняний так і міжнародні ринки; розширення цільової групи та залучення тих категорій громадян, які раніше не брали активної участі в туристичній сфері; здійснення узгоджених організаційних, інформаційних, рекламно-маркетингових заходів щодо спільного розвитку туристичних маршрутів та об'єктів.

Шляхи виконання: на основі наявних ресурсів розробка туристичного продукту та удосконалення вже існуючого; участь у інвестиційних та бізнес-форумах з метою залучення інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; поширення інформації щодо інвестиційних пропозицій в туристично-рекреаційній галузі); промоція туристично-рекреаційних можливостей краю на внутрішньому та міжнародному ринку, залучення кращих партнерів, збільшення в пізнаваності області; просування туристичних локацій і продуктів у мережі Інтернет та соціальних медіа.

Завдання 3. Стимулювання розвитку сільського (зеленого) туризму.

Очікувані результати: визначено території пріоритетні для розвитку сільського (зеленого) туризму; збільшення кількості гостинних садиб; популяризація сільського туризму як виду підприємництва; створення додаткових туристичних маршрутів по сільських територіях; покращення умов прийому гостей власниками агросадиб; створення сприятливого правового середовища для приватних садиб, їх облік та контроль; створення нових робочих місць

Шляхи виконання: розробка «Програми розвитку сільського зеленого туризму Закарпатської області», де важливим буде добровільна сертифікація гостинних садиб сільського туризму з відповідним їх знакуванням та надання консультаційної допомоги суб'єктам сільського туризму з питань його розвитку;

проведення моніторингу населених пунктів з метою чіткого визначення перспективних територій та об'єктів для розвитку сільського туризму; співпраця з центрами зайнятості щодо організації навчання населення, яке виявило бажання займатися сільським туризмом; випуск туристично-інформаційного довідника по сільських зелених садибах; популяризація через Інтернет-ресурси наявних агросадиб для розміщення туристів та продукції традиційних промислів, у т.ч. забезпечення функціонування розділу «Гостинні садиби» веб-сайту «Вітаємо на Закарпатті»; розроблення і впровадження ефективних регуляторів залучення і використання туристичних ресурсів сільської місцевості та створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Завдання 4. Розвиток транспортної доступності до віддалених туристичних центрів і територій.

Очікувані результати: покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення, у т.ч. до далековідділених туристичних центрів; зростання кількості перевезень, відкриття нових туристичних маршрутів; встановлення туристично-інформаційних вказівників, знаків, стендів на шляху до туристичних об'єктів; регулярне розвинуте залізничне сполучення з більшістю регіонів України.

Шляхи виконання: ремонт мостів і автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення, що перебувають в аварійному стані, а також покращення їх експлуатаційних показників; моніторинг важкодоступних туристичних об'єктів та організація регулярної транспортної доступності до них; узгодження з ПАТ «Укрзалізниця» регулярного залізничного перевезення з більшістю регіонів України; покращення технічного стану транспортних засобів, транспортних комунікацій та об'єктів; створення та облаштування об'єктів придорожньої інфраструктури (станцій техобслуговування, санітарних зон, тощо) на шляху до туристичних центрів та об'єктів.

Завдання 5. Покращення надання туристичних послуг об'єктів та розширення суб'єктів їх надання.

Очікувані результати: висококваліфіковані кадри туристичної галузі; розвиненість мережі громадського харчування; широкий спектр варіантів розміщення для задоволення реальних або очікуваних потреб відвідувачів (з погляду цінової категорії, розміру, зручностей, доступу до визначних пам'яток тощо); високий рівень якості надання послуг.

Шляхи виконання: обмін досвідом між спеціалістами галузі туризму з метою налагодження співпраці; курси підготовки та перепідготовки гідів-перекладачів, екскурсоводів, та інших фахівців, які здійснюють діяльність, пов'язану з туристичним супроводом й анімацією як індивідуально, так і на відповідних посадах туристичних підприємств; курси стажування та підвищення кваліфікації для власників садиб сільського зеленого туризму та ін.; залучення додаткових ресурсів на розбудову туристичної інфраструктури, створення нових об'єктів туристичної інфраструктури, шляхом написання грантових проектів та підтримки міжнародної технічної допомоги; підвищення якості послуг в існуючих готелях, ресторанах, санаторно-курортних закладах шляхом введення міських стандартів обслуговування.

Завдання 6. Покращення закладів культури та формування розважальних центрів (об'єктів) привабливих для туристів.

Очікувані результати: збереження та недопущення руйнації будівель культури; покращення технічного стану будівель музеїв; покращення матеріально-технічного стану закладів культури; підвищення якості проведення культурно-мистецьких заходів; збереження історичної цінності об'єктів; проектування декількох концептуальних центрів розваг з орієнтацією на туристичний потік; залучення міжнародних інвесторів.

Шляхи виконання: аналіз перспективних закладів розваг, котрі будуть цікаві туристам; створення унікальної, цікавої розважальної пропозиції; промоція нематеріальної культурної спадщини (популяризація народних традицій, ремесел, фольклору, художніх промислів шляхом проведення

фестивалів, ярмарок, майстер класів, фольклорно-етнографічних експедицій); діджиталізація елементів нематеріальної культурної спадщини регіону; залучення майстрів декоративно-прикладного мистецтва та національно-культурних товариств до популяризації; придбання нових музейних вітрин тощо.; співпраця з вітчизняними та закордонними туристичними і культурно-просвітницькими організаціями, використання їх досвіду та напрацювань.

Завдання 7. Впровадження смарт-технологій.

Очікувані результати: популяризація туристичної дестинації серед внутрішніх та зовнішніх туристів та формування смарт-дестинації дестинації Закарпаття; збереження та примноження наявного туристичного потенціалу; формування персоніфікованої туристичної пропозиції та покращення послуг; оптимізація туристичних потоків організація та підтримка політичних та економічних зв'язків між суб'єктами туристичної діяльності, котрі беруть участь у процесі обслуговування туристів.

Шляхи виконання: аналіз можливостей використання смарт елементів; формування інструментів, які можуть співвідноситися з туристськими ресурсами; розробка туристичного мобільного додатку міста; створення 3-D турів об'єктами туристичних відвідувань та закладами туристичної інфраструктури.

Задання концепції предсталені на рис.3.1

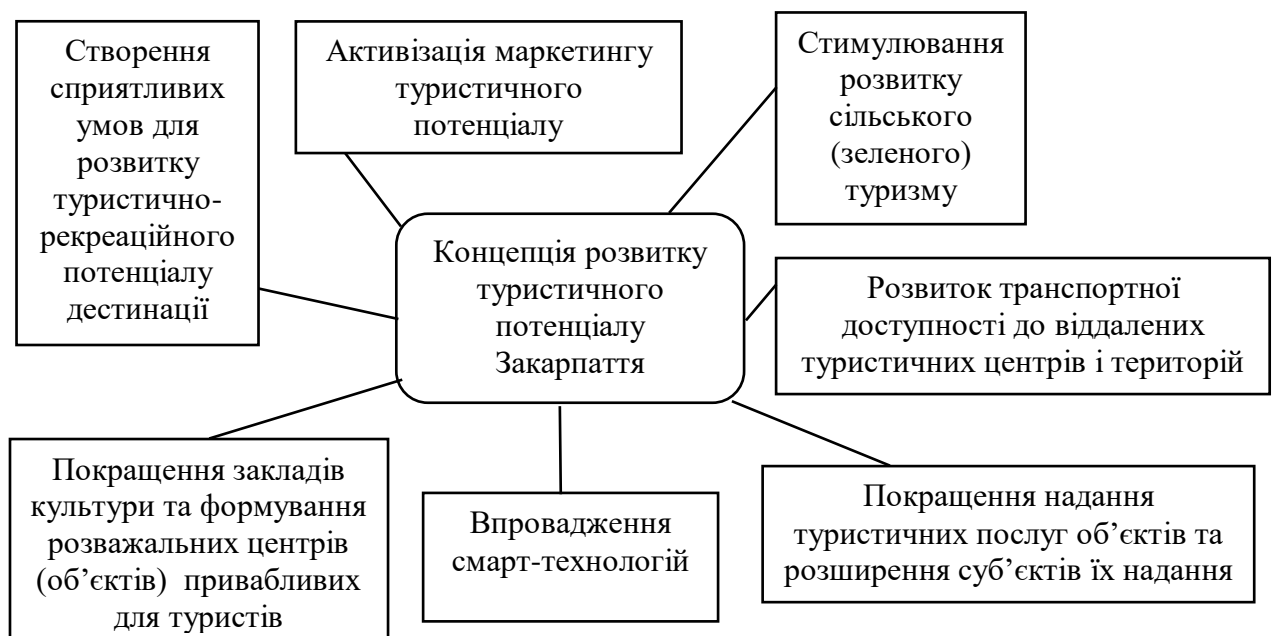

Рис.3.1. Завдання концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття

Джерело: розроблено автором

Результативні показники виконання концепції. Реалізація заходів концепції створить умови для:

- збільшення потоку туристів;
- збереження туристичного потенціалу та його ефективне використання;
- підвищення рівня популяризації туристичних можливостей краю;
- покращення матеріально-технічного стану туристичних об'єктів, територій;
- створення нових туристичних маршрутів;
- підвищення якості екскурсійних послуг, відпочинку та оздоровлення населення.

У результаті розширення та вдосконалення туристичної інфраструктури зросте ринок туристичних послуг, відповідно збільшаться доходи місцевого бюджету на всіх рівнях, а також активізується розвиток суміжних сфер діяльності.

Індикатори виконання концепції:

- кількість туристів, які відвідують регіон, в т.ч. іноземних та внутрішніх;
- кількість новостворених туристичних та рекреаційно-оздоровчих об'єктів, продуктів;
- кількість туристичних заходів проведених в області.
- кількість суб'єктів туристичної діяльності
- кількість садиб сільського туризм
- обсяг надходжень від туристичного збору

Фінансове забезпечення реалізації пріоритетних напрямів концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття можливе за рахунок коштів: місцевих сільських, селищних та міського бюджетів; обласного бюджету-державних субвенцій, дотацій та допомог – коштів державного бюджету. Також

можливими джерелами фінансування можуть бути: кошти громадських організацій-кошти підприємств та організацій, що здійснюють господарську та підприємницьку діяльність; міжнародна технічна допомога через програми транскордонного співробітництва; кошти надані через Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування; кредитні кошти. Орієнтовані витрати становлять 997 500 тис.грн. Період реалізації – 2021-2022 роки.

Безпосередніми цільовими групами концепції є:

- представники місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та представники громадського сектору, які зацікавлені в розвитку регіонів через забезпечення сталого розвитку туризму;
- підприємці, зайняті в сфері туризму, передбачається реалізація заходів щодо поліпшення умов їх функціонування та життєдіяльності.
- персонал Агенції регіонального розвитку Закарпатської області, який отримає необхідні нові знання, досвід та інструментарії, що безпосередньо сприятиме підвищенню спроможності регіону, збереженню тривалості та стабільності результатів концепції;

Кінцевими бенефіціарами концепції є:

- населення Закарпатської області – підвищення спроможності Агенції регіонального розвитку Закарпатської області, Центру сталого туризму в українських Карпатах та нарощування потенціалу розвитку регіону сприятиме загальному покращенню соціально-економічного стану громади: збільшаться доходи до бюджету, зменшиться рівень безробіття, що призведе в загальному до поліпшення рівня життя населення;
- внутрішні та іноземні туристи, які отримають нові туристичні продукти та послуги кращої якості для задоволення власного попиту;
- потенційні інвестори та донори, зацікавлені у встановленні ділових контактів та партнерства.

Система управління та контролю за ходом виконання програми.

Відповідальність за виконання даної концепції несе Закарпатська обласна державна адміністрація, яка щороку звітує перед Закарпатською обласною Радою про результати виконання подібних концепцій розвитку окремих галузей. Координація виконання покладається на Управління туризму та курортів Закарпатської облдержадміністрації. Контроль за дотриманням принципу колегіальності, компетентності та прозорості організаційного та фінансового забезпечення реалізації концепції та за ходом її виконання здійснює комісія Закарпатської обласної Ради з питань з питань освіти, науки, культури, духовності, молодіжної політики, фізкультури і спорту, національних меншин та інформаційної політики.

Таким чином, після виконання даної концепції, туристичний потенціал має стати диференційованим, що дозволить задовольнити різноманітні цільові групи, розширити ринки збуту. Розвиток різних нових маршрутів, турпродуктів дозволить зменшити негативний вплив сезонності, а це постійна зайнятість населення в галузі туризму протягом усього року. Показники соціально-економічної ефективності концепції будуть розраховані у пункті 4.2.

3.3. Закарпаття – сучасна смарт-дестинація

В умовах розвитку глобальних інформаційних мереж не лише окремі підприємства, установи, а й цілі міста та регіони починають представляти свої можливості та продукти широкому колу споживачів за допомогою смарт-технологій. Даний інструмент, що поєднує й інновації, й маркетинг, й інформацію, стає одним із найбільш популярних методів залучення туристів у дестинацію, анонсування події, що в ньому відбуваються, дає змогу ефективно сформувати туристичний образ дестинації та забезпечити зручне перебування туристів у ній, формує якісну управлінську основу будь-якого муніципалітету.

Смарт-дестинація – це територія, забезпечена різними засобами, що покращують якість обслуговування та відпочинку й роблять її більш зручною для перебування туристів [57].

За для розвитку туристичного потенціалу, автор, вважає доречним більш детально зупинитися на практичних аспектах використання одного з напрямів смарт-технологій, який досить активно починає використовуватися для розвитку туристичного потенціалу як в Україні, так і за її межами, а саме, створення туристичного мобільного додатку міста.

Реалії сьогодення, показують, що через наявність Інтернету, кількість користувачів смартфонів зростає, тим самим збільшуючи створення мобільних додатків для систем iOS та Android.

Чому саме мобільний додаток? А все тому що, саме мобільний додаток буквально інтегрується як в мобільний телефон користувача зокрема, так і в його життя в цілому. Це більш глибокий контакт із цільовою аудиторією. Якщо користувач вже завантажив мобільний додаток — означає, що йому цікаво і він готовий використовувати додаток у своєму повсякденному житті.

На підставі вищевикладеного, актуальним буде розробка мобільного туристичного додатку «Zakarpattia Guide» з метою оптимізації туристичних потоків, а також буде корисним, функціональним інструментом, що здатний полегшити комунікацію як внутрішніх так і іноземних туристів на території дестинації.

Логотип додатку розроблено автором на рис.3.2.

Рис.3.2. Логотип додатку «Zakarpattia Guide»

Джерело: розроблено автором

Серед користувачів додатку «Zakarpattia Guide» можна визначити як туристів, так і жителів Закарпаття, які можуть використовувати додаток для перегляду туристичних визначних пам'яток, створення маршрутів та швидкого пошуку інформації про місце.

Додаток буде містити карту Закарпатської області, інформацію про історичні пам'ятки, санаторно-курортні заклади, природні ресурси, культурно-мистецькі події, готелі, заклади харчування, розваги та відпочинок, а також контакти екстрених служб, лікарень і консульств.

Серед функціональних блоків у додатку містяться:

- про Закарпаття;
- карта;
- заклади харчування, розміщення;
- розваг та відпочинок;
- туристичні локації;
- віртуальний гід;
- перекладач
- відгуки та оцінка (рис.3.2).

Рис.3.2. Блоки додатку «Zakarpattia Guide»

Джерело: розроблено автором

Детальніше функції кожного блоку описані у табл.3.2.

Таблиця 3.2

Функціональні блоки додатку «Zakarpattia Guide» та їх характеристика

Блок	Характеристика
Про Закарпаття	Коротка історична довідка про дестинацію, найпопулярніші заходи, які відбуваються.

Продовження табл.3.2

Карта	На екрані з'являється карта міста, на якій відображено туристично-інформаційні центри, заклад розміщення, харчування, розваг при натисканні на карту, вона масштабуватиметься. При натисканні на відповідну локацію на карті можна отримати розгорнуту інформацію, переглянути фото.
Заклади розміщення харчування, відпочинку	Є можливість побудови маршрутів з урахуванням використання громадського транспорту, автомобільного та пішохідного із зазначенням великої кількості різних закладів і цікавих туристичних місць, до яких також можна побудувати маршрут. Можна побачити обрахований час у дорозі та довжину маршруту.

Туристичні локації	Історико-культурні пам'ятки, природні ресурси, санаторно-курортні заклади, інформація про події, фестивалі, музеї міста надають інформацію про виставки чи інші події, які в них відбуваються Великий вибір екскурсійних програм різної тематики, тривалості та насиченості. Можливість порівнювати маршрути, переглядати програму екскурсій, контактні дані. Можна розробити власний маршрут, відмітивши місце розташування та точки на маршруті. При виборі лоції, маршрут відображається з вибраного місця розташування, якщо є кілька маршрутів, то відображено час та відстань.
Віртуальний гід	Можливість переглянути готові, складені туристичні маршрути, віртуальні тури. Кожен тур має карту, на якій можна побачити всі панорамні знімки маршруту та напрямок «погляду» віртуальної камери. Усі віртуальні екскурсії розділені на тематичні розділи (історичні пам'ятки, музеї, театри тощо).
Перекладач	Для іноземців додаток також містить перекладач, з метою максимального спрощення спілкування з міським населенням.
Відгуки та оцінка	Можливість читати відгуки про туристичні місця, а також залишати відгук та виставляти оцінку.
Налаштування	Можливість вибору мови, офлайн-карти, хронологія маршрутів, передача геоданих, про додаток

Джерело: розроблено автором

Тобто, мобільний додаток «Zakarpattia Guide» є багатофункціональним, і з кожним оновленням можна додавати блоки та розширювати функціонал.

У блоці «Налаштування» є офлайн-карти, тобто, незалежно від того, чи є доступ до інтернету чи ні, можна користуватися картами. Також ця функція включає в себе пошук різних закладів і цікавих туристичних місць на вже заздалегідь створену поїздку.

І, оскільки, проблемою місцевого населення є не досконале знання іноземної мови, тому однією з не менш важливих функцій є «Перекладач», який дозволить спростити комунікацію між туристом та місцевим населенням. Тому туристичний додаток «Zakarpattia Guide» буде не просто мобільним додатком, а особистим гідом по Закарпаттю.

Розробка мобільного додатку – це доволі складний процес, що вимагає ретельного планування, тому автором пропонується низка етапів при розробці мобільного туристичного додатку «Zakarpattia Guide» (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Етапи розробки додатку «Zakarpattia Guide» та їх характеристика

Етап	Характеристика
Бізнес-аналіз	Формується ідея створення мобільного додатку «Zakarpattia Guide». По-перше, потрібно відповісти на питання: «Навіщо?». Які цілі переслідує створення мобільного додатку? Та яка мета: продавати, або ж створити іміджевий проєкт? На всі ці питання вже раніше була відповідь, та можна зазначити, що основною ідеєю створення мобільного додатку є не продавати, а підвищити інформативність та популяризувати туристичну дестинацію Закарпаття, сформувавши смарт-дестинацію, оптимізувати туристичні потоки та створити позитивний економічно-соціальний ефект.
Проектування	Створення карти, що демонструє всі функціональні особливості, і прототипи, які відображають всі екрани додатку і схему переходів до них.
Дизайн	Створення дизайну всіх діалогових вікон, а також переходів до них. В свою чергу, автор, розробив логотип додатку (див.рис.3.2) в основу якої покладено туристичний бренд Закарпаття та символ - гори, річки.
Розробка	Процес створення та наповнення додатку. На цьому етапі вносяться всі корективи ідей.
Тестування	Додаток передається для тестування, встановлюється на тестові пристрої, і працює в точності так само, як якщо б було завантажено з Google.Play та AppStore. Всі невідповідності виправляються на цьому етапі.
Запуск	Додаток передається в Google.Play та AppStore на аналіз. Для того, щоб додатки можна було розміщувати в App Store та Google Play, ці магазини мають їх прийняти. Надання дозволу на розміщення додатка в цих магазинах — зазвичай тривалий і зтяжний процес.
Підтримка	Реагування на можливі неточності, оновлення додатку.

Джерело: сформовано автором

Середовище функціонування. Мобільний додаток «Zakarpattia Guide». не є громіздким та ресурсоемким, розмір файлу складає приблизно 15 мб.

Розроблений додаток зможе працювати на всіх пристроях, керованих iOS і Android, і матиме можливість виходу в Інтернет за допомогою будь-якого модуля (WI-FI, GPRS, 3-4G). Додаток повинен адаптуватися до місця розташування користувача та відображати відповідну інформацію. Також слід включити підтримку та оновлення версій додатку.

Інтерфейс додатку. Інтерфейс користувача повинен бути графічним та мультимедійним. Забезпечений тим, що всі необхідні функції працюють, і видавати відповідні зрозумілі повідомлення при помилках, які виникли під час роботи додатку.

Вимоги продуктивності. Додаток повинен функціонувати з максимальною швидкістю. Додаток буде використовувати модулі GSM, GPRS та WI-FI.

Робота додатку організована таким чином, аби забезпечити найбільш можливу швидкість. Додаток використовуватиме GSM, GPRS, та WI-FI модулі тому потрібно максимально зменшити час їхнього використання, для збільшення часу роботи пристрою.

Вимоги безпеки. Розроблений додаток «Zakarattia Guide» не передбачає роботу та захист конфіденційної інформації. Також не використовує автентифікації користувача. Тому додаток не містить жодних вимог безпеки. Хоча, у наступних версіях додатку, можна внести ці функції.

Після аналізу етапів створення, середовища функціонування, користувацьких інтерфейсів, вимог продуктивності та безпеки, можна розрахувати затрати на створення та наповнення його функціоналом. Автор зазначає, що основою мобільного додатку «Zakarattia Guide» є попередньо розроблений сайт «Вітаємо на Закарпатті».

Середня вартість розроблення додатку та наповнення його контентом середнього типу – 128 000 грн. Оновлення версій додатку, внесення функцій та їх коригування від 12 000 грн.

З цього, можна константувати, що дане рішення створення додатку є економічно-доцільним і сума для державного замовлення, є не великою. З кожним роком число туристів на території Закарпаття зростає, тим самим збільшуючи надходження до місцевого бюджету від сфери туризму. Додаток буде безкоштовним для завантаження користувачами.

Висновки до розділу 3

Закарпаття є одним із визнаних лідерів серед регіонів України за масштабами туристичного потенціалу, де стан і перспективи туристично розвитку системи туризму орієнтованих як на внутрішнього споживача, так і на

обслуговування іноземного контингенту. Але елементів були виявлені перепони, що гальмують розвиток туристичного потенціалу.

Для повного аналізу туристичного потенціалу було обрано метод SWOT-аналізу, який дозволив визначити сильні і слабкі сторони Закарпаття, можливості і перешкоди на шляху його розвитку.

З аналізу слідує, що сильних сторін більше ніж слабких. Серед слабких сторін можна зазначити: не раціональне використання туристичних ресурсів їх незадовільний стан; висока сезонність туризму; обмежена транспортна доступність віддалених туристичних центрів і територій; невідповідність ціни і якості послуг у готелях, закладах харчування, санаторно-курортних комплексах; низький рівень розвитку культурного відпочинку і розваг; відсутність смарт-інформаційного супроводження туристичної діяльності. Поряд з слабкими сторонами існують загрози, серед них: недостатня нормативно-правова база для розвитку сільського туризму; обмежене фінансування з державного бюджету; висока конкуренція з боку сусідніх регіонів і країн; зменшення інвестиційних пропозицій; загальна епідемологічна нестабільність у країні; зростання цін на туристичні послуги і, як наслідок, скорочення потоку туристів; недостатні темпи розвитку повноцінної туристичної інфраструктури

Послабити зазначені проблеми та зменшити ступінь впливу загроз дасть змогу низка можливостей: залучення інвесторів з метою розвитку туристичної інфраструктури; поліпшення якості/рівня обслуговування; створення нових конкурентоспроможних туристичних пропозицій та об'єктів, у тому числі всесезонних (подієві заходи, кулінарні тури, фестивальний туризм тощо); ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу; створення нових робочих місць (зокрема через розвиток сільського зеленого туризму); активна маркетингова політика як в Україні так і за кордоном; активізація розвитку зеленого туризму; розвиток транспортної доступності; підвищення професійного рівня спеціалістів туризму; впровадження смарт-технологій.

Для розвитку туристичного потенціалу Закарпаття була розроблена концепція, що складається із завдань, шляхів їх виконання та очікуваних результатів. У загальному, концепція, покликана стати дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку туризму, та дозволить забезпечити ефективне використання туристичного потенціалу, може стати одним з основних джерел наповнення бюджетів територій, підвищення рівня зайнятості населення та забезпечення зростання його доходів.

Одним із завдань концепції є використання смарт-технологій на території Закарпаття. Тому актуальним буде розробка мобільного туристичного додатку «Zakarpattia Guide» з метою оптимізації туристичних потоків, а також буде корисним, функціональним інструментом, що здатний полегшити комунікацію як внутрішніх так і іноземних туристів на території дестинації.

Середня вартість розроблення додатку та наповнення його контентом середнього типу – 128 000 грн. Оновлення версій додатку, внесення функцій та їх коригування від 12 000 грн.

Таким чином, створена концепція розвитку туристичного потенціалу та розробка туристичного мобільного додатку виступають важелями для сталого розвитку туристичного потенціалу та формування Закарпаття як сучасної смарт-дестинації.

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

4.1. Обґрунтування методики дослідження ефективності розвитку туристичної дестинації

З метою виявлення ефективності та актуальності розробленої концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпатської дестинації, дослідження думки громадян є вирішальним інструментом для успішного її впровадження.

На підготовчому етапі дослідження, насамперед, було проведено ознайомлення з концепцією розвитку туристичного потенціалу Закарпаття та ідеєю створення туристичного додатку міста (див.п. 3.2;3.3).

У процесі розроблення концепції розвитку туристичного потенціалу з метою отримання об'єктивного образу місцевої дійсності в сфері туризму високого рівня розвитку, масштабів і структури пропонованих можливостей для потенційних туристів, інвесторів і суб'єктів господарювання, а також подолання проблем які існують на території дестинації – проводиться дослідження ефективності розробки концепції.

Методикою дослідження було обрано метод опитування та створено анкету (Додаток Є).

Онлайн-анкетування було проведено протягом трьох тижнів, з 18 січня по 7 лютого 2020 року. Розміщене у соціальній мережі Facebook. Загалом опитано 165 респондентів. Методика онлайн опитування із застосуванням не випадкової стихійної вибірки дозволила охопити широку географію проживання респондентів.

Важливим при проведенні опитування було те, щоб анкети потрапили до різних соціальних груп з погляду їх віку, соціального статусу, місця проживання, оскільки відомо, що різні групи по-різному оцінюють реальність та мають різні бачення.

Коротка довідка про дослідження наведено у табл.4.1.

Таблиця 4.1

Загальний огляд дослідження

Ціль	отримання корисної і достовірної інформації для аналізу економічного та соціального середовища дестинації в процесі розробки концепції розвитку туристичного потенціалу
Респонденти	165 з різною географією проживання
Метод	Онлайн-анкетування
Місце	Соціальна мережа Facebook
Часові рамки	18.01.20-7.02.20
Кількість питань	13

Джерело: розроблено автором

Анкетування, проведені в процесі розробки концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття, виконувало також функцію інформування респондентів і залучення їх до співпраці. Звіт може бути також корисним для міської влади в роботі над поліпшенням проблем дестинації.

Тематика запитань, охоплена в анкеті, які використовуються для оцінювання розробки концепції розвитку туристичного потенціалу складатиметься з: базових демографічних даних, виявлення проблем на думку респондентів та оцінювання завдань концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття. З метою отримання корисного матеріалу для дослідження, питання було сформульовано однозначно і зрозуміло з набором конкретних відповідей (альтернативних варіантів). В анкеті 13 основних питань, які допоможуть визначити ефективність і зацікавленість респондентів у розробці концепції.

З метою отримання максимально об'єктивних даних, опитування було анонімним, звіт містить тільки узагальнені відповіді всіх респондентів (див.Додаток С).

Аналізуючи результати анкетування, респонденти за віком було поділені на різні вікові категорії (рис.4.1)

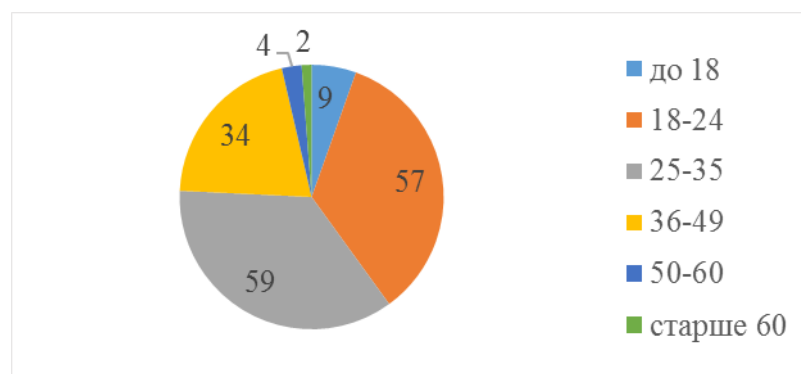

Рис.4.1. Вікові категорії респондентів

Джерело: розроблено автором

Як бачимо з діаграми, найбільшу частку опитаних займає вікова категорія 25-35 років (35,8%) та 18-24роки (34,5%). Вік від 36-49 років становить 20,6%; до 18 років – 5,5%; 50-60років – 2,4%; старше 60років – 1,2%.

Такий поділ респондентів за віковими категоріями ґрунтується на гіпотезі, що світогляд у цих категоріях опитуваних є різним, що дозволить оцінити більш реальне бачення на розроблену концепцію та загалом погляд на дестинацію.

Опитані респонденти – 54% становлять чоловіки, 46% – жінки. Також вони є представниками різних соціальних статусів: робітники – 52,7%, студенти – 20,6%, підприємці/власники підприємств – 10,9%, непрацюючі – 8,5%, службовці – 4,9%, пенсіонери – 2,4%. За освітою: вища – 51,5%, не повна вища – 37,6%, середня – 10,9%.

За приналежністю до дестинації респонденти розділились на місцевих жителів (68 ос.) та туристів (97 ос.). (Рис.4.2)

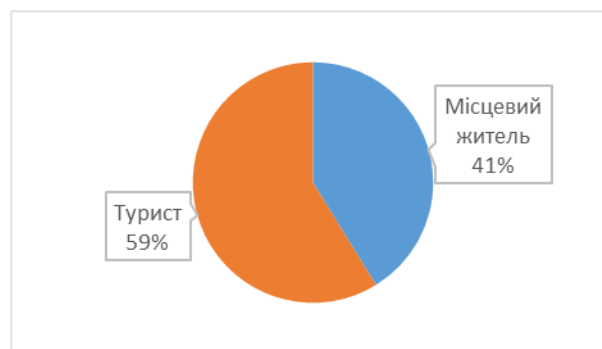

Рис.4.2. Приналежність до дестинації

Джерело: сформовано автором

Таким чином, в онлайн-анкетуванні взяли участь: місцеві жителі та туристи; і чоловіки, і жінки мали змогу висловити свою думку; респонденти різного віку, тобто врахована думка і молоді, і старшого покоління; представники різного соціального статусу: пенсіонери, студенти, і ті, хто працює на себе чи веде підприємницьку діяльність та ті, хто працює на підприємствах.

Тому, опитані громадяни добре розуміють особливості Закарпаття та, можливо, проблеми з котрими стикались, а також можуть вказати перспективні напрями розвитку дестинації та оцінити ефективність розробленої концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття.

У межах п'ятого питання, що частково має вступний характер, респондентам пропонується відповісти щодо оцінки стану Закарпаття для туристичних цілей. Відповіді наведено у табл.4.2

Таблиця 4.2

Відповіді респондентів щодо оцінки стану дестинації

	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно	Усього
Транспортна доступність туристичних об'єктів	24(14,5%)	36 (21,8%)	57 (34,6%)	48 (29,1%)	165 (100%)
Імідж дестинації	78(47,3%)	65 (39,4%)	14 (8,5%)	8 (4,8%)	165 (100%)
Інфраструктура відпочинку та дозвілля	6 (3,6%)	37 (22,4%)	62 (37,6%)	60 (36,4%)	165 (100%)
Стан туристичних атракцій	22 (13,3%)	34 (20,6%)	64 (38,8%)	45 (27,3%)	165 (100%)
Сільський (зелений) туризм	15 (9,1%)	34 (20,6%)	72 (43,6%)	44 (26,7%)	165 (100%)
Надання туристичних послуг	25 (15,3%)	38 (23,1%)	52 (31,5%)	50 (30,1%)	165 (100%)

Джерело: сформовано автором

З відповідей респондентів по кожному пункту можна зробити висновок:

- 1) транспортна доступність туристичних об'єктів більшість опитаних оцінює як: задовільно - 34,6%, незадовільно – 29,1%, добре – 21,8%, відмінно – 14,5%;
- 2) імідж дестинації оцінено на: відмінно – 47,3%, добре – 39,4%, задовільно – 8,5%, незадовільно – 4,8%;
- 3) інфраструктура відпочинку та дозвілля має оцінку: задовільно – 37,6%, незадовільно – 36,4%, добре – 22,4%, відмінно – 3,6%;
- 4) стан туристичних атракцій відповідає оцінкам: задовільно – 38,8%, незадовільно – 27,3%, добре – 20,6%, відмінно – 13,3%;
- 5) розвиток сільського (зеленого) туризму оцінено: задовільно – 43,6%, незадовільно – 26,7%, добре – 20,6%, відмінно – 9,1%

б) надання туристичних послуг оцінено: задовільно – 31,5%, незадовільно – 30,1%, добре – 23,1%, відмінно – 15,3%.

Наступними важливими питаннями були щодо проблем, котрі гальмують розвиток туризму на Закарпатті, а також виявлення основного ресурсу для перспективного розвитку Закарпаття.

Рейтинг проблем: стан та доступність транспортної інфраструктури – 29,1%; незадовільний стан туристичних об'єктів – 27,3%; низький рівень якості/кількості послуг – 24,2%; недостатня туристична інфраструктура – 12,1%; відсутність єдності у владі – 7,3%.

Серед основних ресурсів, котрі є перспективними для розвитку Закарпаття, респонденти виділили: природні ресурси – 28,5%; туристичний потенціал – 24,2%; промисловий потенціал – 22,4%; налагоджена міжнародна співпраця – 9,7%; підприємницьке середовище – 9,1%; науково-освітній потенціал – 6,1%.

Як бачимо, для оцінки стану дестинації для туристичних цілей було висунуто низку пунктів, котрі було досліджено при аналізі туристичного потенціалу, і виявлено проблеми. Тому, одразу після оцінки цих пунктів, логічним було дізнатися рейтинг проблем та визначити перспективи.

Таким чином, на основі цих питань, було підтверджено, що в концепції туристичного потенціалу Закарпаття розглянуто всі сформовані завдання, котрі стосуються проблем і будують перспективи для розвитку. Оскільки, метою є мати оцінку не задовільно, а відмінно у більшій частині опитаних.

Надалі, було питання: Чи знайомі Ви із концепцією розвитку туристичного потенціалу? Оскільки, попередньо матеріал самої концепції був доступний для ознайомлення. І, більшість, 72,1% – ознайомилися, а 27,9% – ні.

За ним слідувало питання: Який оптимальний термін виконання концепції Ви вважаєте доцільним, зважаючи на політико-епідеміологічну ситуацію в державі? Думки розділилися: до року – 26,7%; 1-2 роки – 44,2%; більше 3

років – 29,1%. Як бачимо, більшість реалістично оцінює складність виконання завдань концепції, тому термін її реалізації протягом 2021-2022 років.

Наступне питання носить характер: Чи вважаєте Ви концепцію розвитку туристичного потенціалу важливим для подальшого розвитку дестинації? Результати: Так, треба ж від чогось відштовхуватись – 78,2%; скоріше ні, ніж так, це просто чергова програма, яка не буде виконуватись – 21,8%. Не дивно, що 21,8% так вважають, оскільки це розповсюджена практика подібних концепцій, але будемо сподіватися на позитивний кінець.

І, звісно, фінальними запитаннями в анкеті були: Чи користуєтесь Ви гаджетами для інформаційного забезпечення при пересуванні територією дестинації? На що маємо відповідь: так – 85,5%, ні – 14,5%. На питання Чи актуальним є додаток «Zakarpatia Guide»? Відповіли – так 89,7%, ні – 10,3%.

Зрозуміло, що не може існувати єдиного підходу як до суті, так і до форми опитування, оскільки кожна дестинація має власну специфіку, обумовлену як її розмірами, кількістю населення, що проживає, рівнем економічного розвитку.

Таким чином, результати анкетування становлять цінне джерело інформації для автора розробки концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття, для формулювання сценаріїв розвитку, а також для місцевої влади при прийнятті поточних рішень. Крім цього, опитуванням респондентів виявило та підтвердило найістотніші проблеми, які є важливими для оцінювання ефективності запропонованої концепції та дають можливість зробити вибір та вдосконалити деякі фактори, відповідно до очікувань респондентів.

4.2. Ефективність реалізації концепції розвитку Закарпаття

Туризм на Закарпатті має стати диференційованим, що дозволить задовольнити різноманітні цільові групи, розширити ринки збуту, задіяти максимально туристичні ресурси. Розвиток різних видів туризму дозволить зменшити негативний вплив сезонності, яка є однією з проблем розвитку

туристичного потенціалу Закарпаття. Тим самим, завдяки розвитку різних видів туризму є постійна зайнятість населення протягом усього року. Головне завдання є визначення пріоритетних напрямків розвитку туризму та в подальшому всіляка їх підтримка.

На основі аналізу туристичних ресурсів Закарпаття (див.п. 2.1), можна виокремити пріоритетні напрями розвитку туризму, котрі будуть стимулювати розвиток всіх складових туристичного потенціалу.

Одним із найважливіших напрямків розвитку туризму на Закарпатті є сільський (зелений) туризм. Його розвиток є результатом об'єктивної необхідності перерозподілу туристичних потоків у традиційних зонах відпочинку та значних змін у функціях сільських територій у гірських районах Закарпаття.

У межах адміністративно-територіальних одиниць сільський зелений туризм найбільш розвивати у таких районах: Берегівському, Хустському, Перечинському, Воловецькому, Свалявському, Тячівському, Рахівському, Міжгірському, Великоберезнянському. Найменш оптимальні : Ужгородський, Виноградівський. Особливо цікаві: річкові та озерні райони: Дідово, Теремля, урочище Воєводино, Андріївка, зони річок Тиса, Уж, Латориця, Боржава, Колочава. За кількістю сонячних днів (близько 2000 годин у рік на рівнинній та низькогірській частині та 1600 годин у горах) Закарпаття поступається тільки південній території України.

У сільській місцевості Закарпаття є безліч цікавих об'єктів, пов'язаних з народними ремеслами: ткацтво, вишивка, гончарство, лозоплетіння, різьба по дереву, які є витокami народної культури Закарпаття. Серед них є унікальні, чи не єдині в Європі, наприклад, музей коваля «Кузня Гамора» в с. Лисичев Іршавського району та музей лісосплаву на річці Чорна, в районі Міжгір'я. Це пропонує безліч можливостей для розробки та реалізації цікавих програм для гостей сільських садиб.

Водночас розвиток сільського туризму може вирішити низку соціальних проблем:

- 1) створення додаткових робочих місць;
 - 2) покращення транспортної інфраструктури;
 - 3) розширити сферу послуг;
 - 4) зміцнення добробуту сільського населення;
 - 5) послаблення найбільш популярних туристських центрів, зменшуючи негативні екологічні наслідки надто інтенсивної діяльності в «престижних» регіонах;
- б) стимулювання охорони місцевих пам'яток, збереження місцевих звичаїв, фольклору, народних промислів.

Закарпаття має хороші умови для розвитку пригодницько-екстремального туризму, що поєднує всі подорожі, пов'язані з активними способами пересування та дозвілля на природі, з метою досягнення нових відчуттів, вражень, поліпшення фізичної форми туристів та досягнення спортивних результатів.

На території дестинації є достатньо багато місць, де щорічно проводять організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. До таких місць належать: м. Мукачеве, місцевість санаторію «Карпати» та санаторію «Синяк», м. Ужгород, місцевість Невицького замку, також околиці річки Боржави, гори Стой та гори Говерли.

До пригодницько-екстремального можна віднести такі види туризму, як:

- водний, що включає рафтинг каньйонінг. Закарпаття володіє найщільнішою мережею річок (1,7 км/км²) з найбільшим середньорічним стоком (понад 15 млрд. м³). Рафтинг сприятливим є на річках (Тиса, Ріка, Шопурка), каньйонінг (Шопурка), перспективними є Виноградівський, Перечинський, Великоберезнянський, Ужгородський райони;

- спелеотуризм – у Рахівському районі багато старих занедбаних шахт. Найцікавішими є Довгоруня та Черемшина, розташовані біля с. Ділове. Ці шахти є антропогенними утвореннями, але їх вертикальні ділянки мають природне походження. У Перечинському районі на висоті близько 500 м є кілька невеликих тектонічних печер, а також печера на горі Полонина Руна. У

Великоберезнянському районі біля с.Лубня є природні печери, найбільша з яких - печера Ролінг Стоунс, довжина якої становить 138 м. В Ужгородському районі, на північ від с. Глибокого, є кілька шахт, створених внаслідок видобутку заліза з анталовецького цеху в 1930-х роках. Печери за довжиною різні – від кількох метрів до 240 м. Цікаві для відвідування є: карстові печери поблизу с.Княгиня (Великоберезнянський район); карстова печера з прозорими кальцитовими стінами (біля с. Мала Уголька Тячівського району); карстова «Перлина печера» (біля с. Мала Уголька);

- кінний туризм – сприятливий для розвитку на всій на території Закарпаття. Цікавими є кінні тури в традиційному сучасному сідлі, на санях по снігу взимку, або ж по високій траві у весняно-літній та осінній період. Велика кількість туристів, чії фізичні можливості обмежені і не дозволяють їм здійснювати подорожі поза проїжджими дорогами, можуть знайти в кінному туризмі вирішення багатьох своїх побажань, наприклад іпотерапія, яка розвивається в Свалявському районі, де базою служить гуцульська порода коней. Також сприятливі райони - Перечинський район, с. Турья-Пасіка, урочище Воеводино; Ужгородський район, с. Андріївка, с. Барвінок, Урочище «Золота гора»; Хустський район, с. Шаян; Іршавський район, с. Довге; Міжгірський район, с. Ізки; Тячівський район, смт Буштино

- джайлоо-туризм – відносно новий вид активного туризму, який пропонує проживання в умовах примітивного або навіть первісного побуту. До особливостей джайлоо-туризму можна віднести різні рівні екстремальності цього відпочинку, які залежать від місцевих природних умов, що вимагають відповідного рівня фізичної підготовки і стану здоров'я туристів. Цей захоплюючий вид туризму в Закарпатті найбільш доцільно розвивати в гірських районах Закарпаття – Великоберезнянський, Воловецький, Іршавський, Міжгірський, Рахівський. з пропозицією відвідин чабанських колиб, прогулянки в горах і на пасовищах.

- замковий туризм – основою для розвитку служить 12 замків на Закарпатті. Середнянський замок Тамплієрів представляє археологічний та

туристичний інтерес. Туристичною визначною пам'яткою Закарпаття є замок короля Мукачева "Паланок" (побудований на базальтовій горі, зберігся та відновлений). На Закарпатті є кілька оригінальних лицарських замків - Квасівський та Бронецький (побудовані в так звані "часи заворушень" невідомих лицарів, які вчиняли грабежі та ховалися у стінах замку). Тому розташовані у важкодоступних місцях для масового туризму, потребують відновлення, але представляє інтерес для істориків та краєзнавців, залучають екстремальних туристів, та можуть бути включені у туристичний маршрут). Прикладом вивчення замкової архітектури є Невицький замок – знаходиться у задовільному стані.

У Закарпатській області необхідні умови для такого виняткового виду туризму, як парапланеризм. Суть цього полягає в тому, щоб пробити шлях у повітрі. Найкращі умови – це території Рахівського, Перечинського, Великоберезнянського та певною мірою інших районів області, особливо село Ждинієве Воловецького району.

У Закарпатській області ідеальні передумови для такого неординарного виду туризму як парапланеризм. В основі якого подолання маршруту в повітрі. Найбільш сприятливими умовами є території Рахівського, Перечинського, Великоберезнянського та частково інших районів області, зокрема с.Ждинієве Воловецького району.

Враховуючи прикордонне розташування Закарпатської області, існує попит серед іноземних туристів на перелічені види туризму та викликає цікавість до регіону. Важливо дослідити запити іноземних та внутрішніх туристів, розробити та впровадити нові маршрути та їх пропозицію на ринку туристичних послуг. Маючи чітке визначення та розуміння даних видів туризму, ретельно розробити відповідну маркетингову політику, можна розраховувати на значний потік внутрішніх та іноземних туристів.

У ході виконання роботи було розроблено концепцію розвитку туристичного потенціалу Закарпаття та позиціонування як сучасної дестинації.

Дана концепція має стати ефективним інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку туризму на Закарпатті. Метою є забезпечення ефективного використання природних ресурсів та рекреаційних можливостей, розвиток транспортної інфраструктури, а також розвиток сільського туризму як нового сектору економіки, збільшення в'їзного туризму, збереження існуючих і створення нових робочих місць.

Дана концепція покликана стати дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку туризму Закарпаття. Та має на меті забезпечення ефективного використання природних ресурсів та рекреаційного потенціалу Закарпатської області, розвитку її транспортної інфраструктури, а також реалізація розвитку сільського туризму як нової сфери економіки України, збільшення обсягів в'їзного туризму, збереження існуючих і створення нових робочих місць.

Ефективне використання можливостей туристичного потенціалу Закарпаття може бути одним із найважливіших способів наповнення місцевих бюджетів, збільшення зайнятості, гарантування зростання доходів, диверсифікації регіонального туристичного продукту, підвищенню якості послуг та залучення х інвестицій в туристичну галузь.

Період реалізації концепції – 2021-2022 роки.

Результативні показники виконання концепції. Реалізація заходів концепції створить умови для:

- збільшення потоку туристів;
- збереження туристичного потенціалу та його ефективного використання;
- підвищення рівня популяризації туристичних можливостей краю;
- покращення матеріально-технічного стану туристичних об'єктів, територій;
- створення нових туристичних маршрутів;
- поліпшення якості надання екскурсійних послуг та умов відпочинку й оздоровлення населення.

Показники ефективності реалізації проекту:

- бюджетно-фінансові: реалізація забезпечить додаткові надходження до місцевих бюджетів через розвиток туристичного сектору економіки, тобто створення нових туристичних продуктів, підвищення якості послуг та створення нових робочих місць у цій, зростанню кількості туристів та доходів бюджету, податків, зборів та відрахувань; також сприятиме розвитку суміжних галузей;

- соціальні: під час реалізації концепції всі дії будуть спрямовані на кінцевого бенефіціара, тобто на населення та місцевий бізнес для покращення рівня життя та економічного розвитку районів, з особливою увагою до соціально вразливих груп - молоді, жінок та безробітних;

- екологічні: діяльність концепції та її результати не несуть шкоди природі, та екології.

Показники виконання концепції розвитку туристичного потенціалу, було спрогнозовано на період реалізації 2021-2022 років, ґрунтуючись на досвіді подібних заходів (табл.4.3).

Таблиця 4.3

Показники концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття на 2021-2022 роки

Назва показника	Одиниця	Вихідні дані	Термін виконання		Відхилення					
			2021 рік	2022 рік	2021/2020		2022/2021		2022/2020	
					Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
К-сть суб'єктів тур. діяльності	од.	87	89	93	2	2,3	4	4,5	6	6,9
К-сть садиб сільського туризму	од.	460	475	495	15	3,3	20	4,2	35	7,6
К-сть обслуг. туристів	тис. осіб	28044	30514	34275	2470	8,8	3761	12,3	6231	22,2
Обсяг надходжень від тур.збору	тис. грн	8560,1	9390,9	10246,1	830,8	9,7	855,2	9,1	1686	19,7
Доходи від надання тур.послуг суб'єктами тур.діяльності	тис. грн	34889,9	39770,1	46345,6	4880,2	14,0	6575,5	16,5	11455,7	32,8

Джерело: розроблено автором

Як бачимо з прогнозованих даних, кількість суб'єктів туристичної діяльності після терміну виконання концепції збільшиться на 6, що становить 6,9%; кількість садиб збільшиться на 35, що складає 7,6%; збільшення цих показників, слідує зростанню кількості обслугованих туристів на 6231 ос., на 22,2%; тим самим це породжує зростання обсягів надходжень від туристичного збору 1686 тис.грн., тобто на 19,7%; і, звісно, доходи від надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності зростуть на 11455,7 тис.грн, що становить 32,8%.

Таким чином, якщо дана концепція розвитку туристичного потенціалу Закарпаття буде виконана ефективно, то це забезпечить динамічний розвиток туристично-рекреаційної галузі Закарпатської дестинації як однієї із високоприбуткових галузей економіки; підвищить ефективність використання курортного та туристично-рекреаційного комплексів Закарпаття; забезпечить збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів та створення нових робочих місць; забезпечить створення якісного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби внутрішнього та іноземного туриста; сприятиме ефективному туристичному обміну та зміцненню іміджу Закарпаття на внутрішньому та міжнародному ринках.

Концепція не може передбачити всі дії місцевого, регіонального та національного рівнів, які будуть реалізовуватись на Закарпатті протягом 2021-2022 років, але може сприяти досягненню очікуваних результатів.

Запропонована концепція розвитку туристичного потенціалу може бути доповненням для уже створеної Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років, оскільки використовує завдання та шляхи їх виконання, котрі є важливими для усунення проблем, які було виявлено.

Отже, розглянуті показники виконання концепції розвитку туристичного потенціалу є дуже перспективними для Закарпатської області. Туристично-рекреаційний потенціал потрібно розглядати як головний пріоритет розвитку економіки Закарпаття.

Висновки до розділу 4

У даному розділі увага була приділена обґрунтуванню методики дослідження ефективності розвитку туристичної дестинації та аналізу результатів дослідження.

Методикою дослідження було обрано метод опитування та створено анкету.

Онлайн-анкетування було проведено з 18 січня по 7 лютого 2020 року, у соціальній мережі Facebook. Загалом опитано 165 респондентів.

В опитуванні взяли участь: місцеві жителі та туристи; і чоловіки, і жінки мали змогу висловити свою думку; респонденти різного віку, тобто врахована думка і молоді, і старшого покоління; представники різного соціального статусу: пенсіонери, студенти, і ті, хто працює на себе чи веде підприємницьку діяльність та ті, хто працює на підприємствах.

Перед опитуванням респонденти мали можливість ознайомитися з концепцією розвитку туристичного потенціалу Закарпаття.

Було виявлено найістотніші проблеми, які є важливими для оцінювання ефективності запропонованої концепції та розглянуті перспективи для розвитку Закарпаття, котрі вбачають респонденти.

На основі аналізу ресурсів Закарпаття було запропоновано пріоритетні напрями розвитку туризму, для подальшого розвитку елементів туристичного потенціалу.

Розробка концепції розвитку туристичного потенціалу Закарпаття матиме високу соціально-економічну ефективність: що пов'язана з: кількістю суб'єктів туристичної діяльності; кількістю садиб сільського туризму; кількістю обслуговуваних туристів; обсягом надходжень від туристичного збору; доходами від надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності, збільшення нових робочих місць, створення нових туристичних продуктів, підвищення якості наданих послуг та в цій сфері та формування сучасної смарт-дестинації Закарпаття.

ВИСНОВКИ

У ході виконаного дослідження були зроблені такі висновки.

Туристичний потенціал – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать для розвитку туризму. Серед структурних компонентів туристичного потенціалу існують різні точки зору, автор використовує: ресурси; інфраструктура; імідж.

Дестинація – це фізичний простір, у якому турист проводить не менше однієї доби. Він включає туристичні послуги та атракції, а також туристичні ресурси. Розглядається як взаємозв'язок шести компонентів: туристичні ресурси, пам'ятки, розваги; транспортна та інформаційна доступність; інфраструктура надання туристичних послуг; супутній сервіс; організація діяльності туристів; пропозиція готового туристичного продукту.

Дестинація є головним елементом туристичної системи, оскільки дестинація, її імідж та унікальний туристичний потенціал приваблюють туристів, мотивують відвідувачів і тим самим активізують туристичний попит.

Закарпаття має вигідне географічне розташування краю, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, туристичну інфраструктуру, сформований позитивний імідж та туристичний бренд «Земля наближена до неба» і це основні передумови становлення Закарпаття як привабливої туристичної дестинації.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області у 2019 році нараховувала 511 об'єктів, з них: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 туристичних.

Упродовж 2019 року в області діяли 87 суб'єкти туристичної діяльності, з них 30 юридичні особи та 57-фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності, вони розподілялися наступним чином: 12 суб'єктів – туроператори, 75 суб'єктів – турагенти.

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, всього за 2019 рік склало 28044 тис.ос., з них: в'їзні (іноземні) туристи – 114 ос., виїзні туристи 19962 тис.ос., внутрішні – 7968 тис.ос.

Аналіз туристичних потоків до Закарпатської області, показав тенденцію до збільшення кількості виїзних туристів, внутрішніх туристів, а також зменшення іноземних туристів території дестинації, що відповідно, зменшило нахождение до бюджету та показники зайнятості населення. Це пов'язано не лише з рівнем сервісу, який пропонується в інших країнах, але й з тим, що діяльність суб'єктів господарювання орієнтована виїзний туризм, який приносить значно вищі доходи ніж в'їзний.

Дослідження мотивації туристичних подорожей показало, що у 2019 році метою іноземних туристів було дозвілля та відпочинок. Незначну частину займають внутрішні туристи, метою яких є службова та ділова поїздки – 18 ос., та лікування 8ос., оскільки головна мета – відпочинок та дозвілля (7942 ос. – з них дітей 670 ос.) Решта, виїзні туристи, їх мета – дозвілля та відпочинок – 19958 ос., і 4ос. – лікування, серед них діти віком від 0-17 років.

Серед громадян України, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, до яких вони виїжджали найбільша питома вага належить країнам Європи, за ними йдуть країни Азії. Найбільшою популярністю серед громадян України щодо вибору місця призначення користуються: Австрія, Білорусь, Болгарія, Чехія, Греція, Ізраїль, Польща, Румунія, ОАЕ, Туреччина і Єгипет, Таїланд. Серед іноземців, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, за країнами, з яких вони прибули на Закарпаття найбільша питома вага належить країнам Європи та незначна частина – країни Азії та Америки.

Середньооблікова кількість штатних працівників у туризмі становить – 118 осіб, серед них: мають освіту у сфері туризму 50 ос., жінок – 75 ос., осіб до 30 років – 32 ос.

Закарпаття має одну з найменших заробітних плат у сфері туризму та громадського харчування у порівня з сусідніми областями.

На Закарпатті спостерігається позитивна тенденція зростання доходів від надання туристичних послуг, а також доходу від засобів розміщення.

Протягом 2019 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8 млн. 560,1 тис. грн туристичного збору,

З показників витрат на виробництво турпродукту видно, що суб'єкти туристичної діяльності Закарпатської області (зокрема, туроператори) залучають не достатньо коштів. Це зумовлено тим, що багато з них працюють більше з виїзним туризмом, аніж з внутрішнім чи в'їзним.

Для аналізу туристичного потенціалу було обрано метод SWOT- аналізу, який дозволив визначити сильні і слабкі сторони Закарпаття, можливості і перешкоди на шляху його розвитку.

З аналізу слідує, що сильних сторін більше ніж слабких. Серед слабких сторін можна зазначити: не раціональне використання туристичних ресурсів їх незадовільний стан; висока сезонність туризму; обмежена транспортна доступність віддалених туристичних центрів і територій; невідповідність ціни і якості послуг у готелях, закладах харчування, санаторно-курортних комплексах; низький рівень розвитку культурного відпочинку і розваг; відсутність смарт-інформаційного супроводження туристичної діяльності.

Поряд з слабкими сторонами існують загрози, серед них: недостатня нормативно-правова база для розвитку сільського туризму; обмежене фінансування з державного бюджету; висока конкуренція з боку сусідніх регіонів і країн; зменшення інвестиційних пропозицій; загальна епідемологічна нестабільність у країні; зростання цін на туристичні послуги і, як наслідок, скорочення потоку туристів; недостатні темпи розвитку повноцінної туристичної інфраструктури

Послабити зазначені проблеми та зменшити ступінь впливу загроз дасть змогу низка можливостей: залучення інвесторів з метою розвитку туристичної інфраструктури; поліпшення якості/рівня обслуговування; створення нових конкурентоспроможних туристичних пропозицій та об'єктів, у тому числі всесезонних (подієві заходи, кулінарні тури, фестивальний туризм тощо);

ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу; створення нових робочих місць (зокрема через розвиток сільського зеленого туризму); активна маркетингова політика як в Україні так і за кордоном; активізація розвитку зеленого туризму; розвиток транспортної доступності; підвищення професійного рівня спеціалістів туризму; впровадження смарт-технологій.

Для розвитку туристичного потенціалу Закарпаття була розроблена концепція, що складається із завдань, шляхів їх виконання та очікуваних результатів. У загальному, концепція, покликана стати дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку туризму, та дозволить забезпечити ефективне використання туристичного потенціалу, може стати одним з основних джерел наповнення бюджетів територій, підвищення рівня зайнятості населення та забезпечення зростання його доходів. Період виконання – 2021-2022 роки. Орієнтовані витрати становлять 997 500 тис.грн.

Одним із завдань концепції є використання смарт-технологій на території Закарпаття. Тому актуальним буде розробка мобільного туристичного додатку «Zakarpattia Guide» з метою оптимізації туристичних потоків, а також буде корисним, функціональним інструментом, що здатний полегшити комунікацію як внутрішніх так і іноземних туристів на території дестинації.

Середня вартість розроблення додатку та наповнення його контентом середнього типу – 128 000 грн. Оновлення версій додатку, внесення функцій та їх коригування від 12 000 грн.

Результуючі ефекти функціонування смарт-дестинації полягають у покращенні туристичного досвіду, створенні більш інтелектуальних платформ для збору і поширення інформації щодо туристичного потенціалу дестинації, сприянні ефективному розподілу туристичних ресурсів. Новітні технології виступають важелем для сталого розвитку туристичних дестинацій.

Методикою дослідження ефективності розвитку туристичної дестинації було обрано метод опитування та створено анкету. Онлайн-анкетування було проведено з 18 січня по 7 лютого 2020 року, у соціальній мережі Facebook. Загалом опитано 165 респондентів.

В опитуванні взяли участь: місцеві жителі та туристи; і чоловіки, і жінки мали змогу висловити свою думку; респонденти різного віку, тобто врахована думка і молоді, і старшого покоління; представники різного соціального статусу: пенсіонери, студенти, і ті, хто працює на себе чи веде підприємницьку діяльність та ті, хто працює на підприємствах. Перед опитуванням респонденти мали можливість ознайомитися з концепцією розвитку туристичного потенціалу Закарпаття. Було виявлено найістотніші проблеми, які є важливими для оцінювання ефективності запропонованої концепції та розглянуті перспективи для розвитку Закарпаття, котрі вбачають респонденти.

На основі аналізу ресурсів Закарпаття було запропоновано пріоритетні напрями розвитку туризму, для подальшого розвитку елементів туристичного потенціалу.

Розрахувавши економічну ефективність заходів, кількість суб'єктів туристичної діяльності після терміну виконання концепції збільшиться на 6, що становить 6,9%; кількість садиб збільшиться на 35, що складає 7,6%; збільшення цих показників, слідує зростанню кількості обслугованих туристів на 6231 ос., на 22,2%; тим самим це породжує зростання обсягів надходжень від туристичного збору 1686 тис.грн., тобто на 19,7%; і, звісно, доходи від надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності зростуть на 11455,7 тис.грн, що становить 32,8%.

Соціальна ефективність складає: під час реалізації концепції всі дії будуть спрямовані на кінцевого бенефіціара, тобто на населення та місцевий бізнес для покращення рівня життя та економічного розвитку районів, з особливою увагою до соціально вразливих груп - молоді, жінок та безробітних;

Розглянуті показники виконання концепції розвитку туристичного потенціалу є дуже перспективними для Закарпатської дестинації. Туристично-рекреаційний потенціал потрібно розглядати як головний пріоритет розвитку економіки Закарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 (Редакція станом на 16.10.2020). [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
2. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л.И.Абалкин. – Москва: Мысль, 1981. - 351 с.
3. Аналітична інформація до матеріалів проекту Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років.[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190627_ampr-2021-2017.pdf
4. Архангельский В.Н. Управление научно-техническим прогрессом / В.Н. Архангельский, Л.Е. Зиновьев. – М., 1983. – С. 6.
5. Башнянин Г.І, Іфтемічук В.С. Терміни, поняття, персоналії: навч. економічний словник-довідник / Башнянин Г. І., Іфтемічук В. С. – Львів : Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
6. Ваш путівник Карпат. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://go-to.rest/blog/>
7. Вітаємо на Закарпатті офіційний сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zaktour.gov.ua/>
8. Герасименко В.Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / Герасименко В.Г. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.
9. Гірські території Закарпаття: соціально-економічні трансформації: монографія. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zrcentre.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Monografiya-girski_terytoriyi.pdf
10. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
11. Головне управління статистики у Закарпатській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>

12. Головне управління статистики у Львівській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
13. Горохов А. Ф. Комплексный подход к формированию маркетинговой стратегии развития туристической дестинации : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук / Горохов А. Ф. – СПб., 2007. – 17 с.
14. Готельно-ресторанне обслуговування туристичного Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/maslygan.htm
15. Департамент економічного розвитку і торгівлі Закарпатської облдержадміністрації. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ecozakarpat.gov.ua/>
16. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Дестинація. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дестинація>
18. Дестинація як основа регіонального розвитку туризму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/yurchyshyna.htm
19. Дроздов, А.В. Экотуризм: определения, принципы, признаки, формы: учебник / А.В. Дроздов. – В: Актуальные проблемы туризма, 2013. – 122-129 с.
20. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Дутчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 128 с.
21. Жупаненко А.В. Економічний розвиток неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери / Жупаненко А.В., Семенов В.Ф. // Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Економічні науки», Херсон. – 2014. – № 9-1. – С. 65-68.
22. Закарпатська обласна державна адміністрація. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua/>

23. Закарпатська область. Схема планування території. Том I. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/130517_731-i.pdf
24. Закарпаття – санаторії та туризм: Статистичний збірник. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2017. – 125с.
25. Закарпаттячко. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://zakarpattyachko.com.ua/>
26. Захаренко Г.Н. Туристський потенціал регіональної дестинації та ефективність його використання в індустрії туризму : автореф. дис. канд. екон. наук: «Економіка та управління господарством (рекреація та туризм)» / Г. Н. Захаренко. – Санкт-Петербург, 2011. – 22 с.
27. Земля, наближена до неба. Як створювався туристичний бренд Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://mw.com.ua/?oid=17391&sid=1343>
28. Зорин И.В. Энциклопедия туризма / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – Москва: Финансы и статистика, 2014. – 368 с.
29. Коваль П.Ф. та ін. В'їзний туризм: навчальний посібник / Коваль П. Ф., Алешугіна Н. О., Андреева Г. П. та ін. – Ніжин: Лук'яненко В.В., 2010. – 304с
30. Корж Н.В. Управління туристичними дестинаціями: підручник / Корж Н. В., Басюк Д. І. – Вінниця: «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.
31. Кравців В.С. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал / відп. ред. В.С. Кравців. – 2013. – 336 с.
32. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369 с
33. Маринич О. М. Фізична географія України : Підручник [3-тє вид.] / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 511 с.

34. Михайлюк І.І Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe/rmegt_2016_3_13.pdf
35. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/>
36. Николаенко Т. В. Рекреационная география / Т. В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
37. Огієнко А.В. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_1_2020_ukr/7.pdf
38. Оксенюк К. І. Економічний зміст стратегічного потенціалу регіону. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2008_3/zbirnuk_RE_3_41.pdf.
39. Особливості структурних елементів туристично-ресурсного потенціалу Закарпатської області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/300/1/Symochko.pdf>
40. Офіційний веб-сайт Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ecozakarpat.gov.ua/>
41. Охорона нерухомих об'єктів культурної спадщини. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/130518_731-iii.pdf
42. Пітюлич М. І. Регіон : соціально-економічні трансформації / М. І. Пітюлич, Ю. Б. Кушнір, Є. С. Лавренюк, О. С. Молнар. – Ужгород : Карпати, 2007. – 416 с.
43. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття : навч. посібник / С. С. Поп; Міністерство освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. – 2-ге вид., зі змін. та доповн. – Ужгород : Спектраль, 2003. – 296 с.
44. Потенціал розвитку в'їзного туризму в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/vt4-1.htm

45. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://carpaty.net/?p=7726&lang=uk>
46. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://www.transcarpathiatour.com.ua/publications/statia6_ua.html
47. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 рр.: що зроблено торік.[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakkor.net/41660-programa-rozvitku-turizmu-kurortv-u-zakarpatyky-oblast-na-2016-2020-rr-scho-zrobleno-tork.html>
48. Просторова організація туристично-рекреаційної сфери регіону. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/12456789/265/1/03_monograf.pdf
49. Реалізація концепції смарт-туризму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/7949/1/11.pdf>
50. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://mepr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2018/Закарпатська%20рег%20довідь%202018.pdf>
51. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2020/01/191228_rsr_2027.pdf (minregion.gov.ua)
52. Роїна О.М.. Туристична діяльність. Нормативна база / упор. О.М. Роїна. – К.: КНТ, 2005. – 448 с.
53. Святохо Н.В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Святохо Н.В // Экономика и управление. – 2007. №2. – С. 30-36.
54. Севастьянова С.А. Региональное планирование развития туризма и гостиничного хозяйства : учеб. пособие/ Севастьянова С.А. – Москва : КноРус, – 2007. – 256 с.

55. Семенов В.Ф. Державне регулювання та управління регіональним розвитком туризму / Семенов В.Ф. // Економіка і управління. Науковопрактичний журнал. – Сімферополь : НАПКБ, 2010. – № 1. – С. 40-45.
56. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя. – 2010. – 336 с.
57. Смарт дестинація: ключові аспекти розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15607700689581.pdf>
58. Смирнов І.Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму) / Смирнов І.Г // Велика Волинь: наук. зб. Вип. 42. Житомир: М. Косенко. – 2009. – С. 239-246
59. Терехух А.А. Оцінювання туристичного потенціалу дестинацій. Актуальні проблеми економіки / Терехух А.А., Мороз О.І. – 2016. №7(181). – С. 335-343
60. Територіальні органи ДПС у Закарпатській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zak.tax.gov.ua/>
61. Ткаченко, Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: КНТЕУ, 2006. – 537 с.
62. Туристичний бренд Закарпаття – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/tourizmZakarpattia/>
63. Туристичний імідж регіону як інструмент управління його інвестиційною привабливістю.[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-3_0-pages-102_107.pdf
64. Туристичний імідж регіону як передумова розвитку туризму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/27685/1/077-120-121.pdf>

65. Туристичні ресурси та їх оцінка. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1298010843753/turizm/turistichni_resursi_otsinka
66. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/212.pdf>
67. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття та проблеми інвестиційного забезпечення регіону. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5127/18.pdf>
68. Узагальнення підходів до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/159216323.pdf>
69. Фестивальний туризм Закарпаття: сучасний стан та перспективи розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/medvid.htm
70. Фольклорна основа – домінанта народних промислів Закарпаття. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe/Mir_2011_3_39.pdf
71. Формування іміджу регіону як івентивної туристичної. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [nbuv.gov.ua › j-pdf › VUbsNbU_2013_1_10](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VUbsNbU_2013_1_10)
72. Функціональне зонування рекреаційних територій: управлінський аспект(на прикладі Закарпатської області). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe/efdu_2014_38_57.pdf
73. Шабалина Н. В. Эволюция представлений о туристско-рекреационном потенциале как основе формирования и развития туристско-рекреационных систем / В. С. Власов, Н. В. Шабалина // Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования: сб. трудов межд. научн. конф. Москва: Советский спорт, 2008. – С. 391-399

74. Юрьев А. П. Планирование туризма: учебное пособие / Юрьев А. П. – Донецк: ДИТБ, 2001. – 194 с.
75. Leiper N. Tourism Management. 3d ed / Leiper N. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. – 326 p.
76. Pearce P. Tourism development / P. Pearce. – L., 1981. – 171 p.

Повний перелік складових інфраструктури туристичного потенціалу

Складові інфраструктури рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	
Рекреаційно-туристична інфраструктура	Інфраструктура загального призначення
Об'єкти інфраструктурного забезпечення	
Об'єкти рекреаційно-туристичної інфраструктури:	
<ul style="list-style-type: none"> - мережа рекреаційно-туристичних закладів: санаторії, пансіонати, профілакторії, бази відпочинку, туристичні бази, спортивно-риболовні та спортивно-мисливські бази, приватні будинки, сільські садиби; - мережа готельного господарства: готелі, мотелі, кемпінги, хостели; - мережа громадського харчування: кафе, їдальні, бари, ресторани; 	
Об'єкти інфраструктури загального призначення:	
<ul style="list-style-type: none"> - мережа транспортного сполучення: а) автомобільні дороги, їх категорія, мережа, протяжність; б) залізничні колії, їх стан, мережа, протяжність; в) водні та повітряні шляхи (морські та річкові порти, аеропорти, г) об'єкти з обслуговуванням пасажирських перевезень (автобусні та залізничні станції, автозаправні станції, паркінги, порти); - мережа прикордонного сполучення: а) кількість і пропускна здатність пунктів перетину кордонів; б) сервісна інфраструктура (туалети, кафе, аптека, обмінний пункт валюти); - мережа комунікацій: а) водопостачання, каналізація, збирання відходів; б) електропостачання 	
Суб'єкти туристичної та підприємницької діяльності	
Суб'єкти туристичної діяльності:	
<ul style="list-style-type: none"> - діяльність туристичних агентств: туристичні фірми, туристичні бюро; - діяльність туристичних операторів: туристичні фірми, що працюють на основі договору франчайзингу; - надання інших послуг бронювання та пов'язана з цим діяльність; - надання екскурсійних послуг: екскурсійні бюро, екскурсіводи, гіді-перекладачі; - організування азартних ігор: казино, бізнес-шоу, зали гральних автоматів; - діяльність у сфері творчості та мистецтва: театри, концертні зали, художні галереї; - функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури: музеї, пам'ятки історії й культури; - діяльність у сфері спорту, відпочинку та розваг: спортивні клуби, фітнес-центри, атракціони 	
Суб'єкти підприємницької діяльності:	
<ul style="list-style-type: none"> - текстильне виробництво: спецодяг для працівників рекреаційно-туристичної сфери; - будівництво: підприємства, які здійснюють будівництво об'єктів рекреаційно-туристичного (санаторно-курортні заклади, заклади сфери розваг) та загального призначення (дороги, мости, тунелі, комунікації); - підприємства оптової та роздрівної торгівлі товарами туристичного попиту: супермаркети, магазини; - поштова та кур'єрська діяльність: національна пошта, кур'єрські фірми; - тимчасове розміщування й організація харчування: а) діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування; діяльність із забезпечення стравами та напоями; б) діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування, постачання готових страв; - інформація та телекомунікації: а) видавничі підприємства (туристичні карти, довідники і каталоги, журнали); б) радіомовлення та телевізійне мовлення, в) електроз'ямок та Internet; - фінансова та страхова діяльність: а) фінансові структури, які здійснюють інвестування (венчурне фінансування) в об'єкти рекреаційно-туристичної інфраструктури; б) банки, які здійснюють кредитування суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери; в) страхові компанії: страхування особи та її майна при здійсненні туристичної подорожі; - рекламна діяльність: а) рекламні агентства, які здійснюють розроблення реклами та іншої продукції туристичної тематики туристичним підприємствам та туристичного бренду країни, регіону, міста; - діяльність у сфері допоміжного обслуговування: оренда і прокат автотранспортних засобів, побут. техніки; - державна податкова служба: контроль за діяльністю суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери; - державна митна служба: контроль за порядком перетину кордону осіб, метою подорожі яких є відпочинок та туризм; - освіта у сфері відпочинку: курси підготовки та перепідготовки фахівців для суміжних сфер; - охорона здоров'я: діяльність лікарських закладів 	

Додаток Б

№ п/п	Назва об'єкта ПЗФ	Тип	Площа, га	Адміністративне розташування та місцезнаходження об'єкта ПЗФ (в тому числі квартали і виділи)	Назва підприємства, організації, установи – землекористувача (землевласника), у віданні якого знаходиться об'єкт ПЗФ	Рішення, згідно з яким створено (оголошено) даний об'єкт ПЗФ, змінено його площу тощо
Території та об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення						
Біосферні заповідники						
1	Карпатський біосферний заповідник	Біосферний заповідник	58035,8	Рахівський, Тячівський, Хустський, Виноградівський райони	КБЗ* м. Рахів	Укази Президента України від 26.11.1993 р. № 563/93, від 11.04.1997 № 325/97, від 14.01.2010 № 25/2010
	Разом БЗ:	1	58035,8			
Національні природні парки						
1	НПП** "Синевир"	Національний природний парк	43081,8	Міжгірський, Хустський райони	НПП "Синевир", с. Синевир–Остріки	ПРМ УРСР від 05.01.1989 р. № 7 Указ Президента України від 29.12.2009 р. № 1118/2009, Указ Президента України від 11 квітня 2019 року №133 „Про зміну меж території національного природного парку „Синевир”
2	Ужанський НПП	Національний природний парк	46147,3	Великобerezнянський р–н	Ужанський НПП, смт. В. Березний	Указ Президента України від 27.09.1999 року № 1230/99, Указ Президента України від 11 квітня 2019 року №135 „Про зміну меж території національного природного парку „Ужанський”
3	НПП "Зачарований край"	Національний природний парк	10451,4	Іршавський р–н	НПП «Зачарований край»	Указ Президента України від 21.05.2009 року № 343/2009, Указ Президента України від 11 квітня 2019 року №134 „Про зміну меж території національного природного парку „Зачарований край”
	Разом НПП:	3	99680,5			

Продовження додатку Б

Ландшафтні						
Заказники						
1	“Брадульський”	Ландшафтний	1026	Тячівський р-н, с. Руська Мокра, ДП “Мокрянське ЛМГ”, Брадульське л-во, квартали 1-5	ДП “Мокрянське ЛМГ”	ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
Разом:		1	1026			
Лісові						
1	“Росішний”	Лісовий	461	Воловецький р-н, ДП “Воловецьке ЛГ”, Нижньоволовецьке л-во квартали 19, 24, 25	ДП “Воловецьке ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
2	“Діброва”	Лісовий	712	Рахівський р-н, ДП “Великобичківське ЛМГ”, Лужанське л-во, квартали 5-10	ДП “Великобичківське ЛМГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
3	“Кам’янка”	Лісовий	328,0 (0***)	Міжгірський р-н, ДП “Міжгірське ЛГ”, Остріцьке л-во, квартал 15, 6, 9, 10, 11	НПП “Синевир”	ПРМ УРСР від 12.12.1983 р. № 495, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (Увійшов до складу НПП “Синевир”, Постанова РМ УРСР від 5 січня 1989р. №7)
Разом:		3	1501,0 (1173,0***)			

Ботанічні						
1	“Чорна гора”	Ботанічний	823	Виноградівський р-н, ДП “Виноградівське ЛГ”, Виноградівське л-во, квартал 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, квартал 85, 86 вид 6, 9, 18-21, 23, 24	ДП “Виноградівське ЛГ” – 76,0 га	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500 (747 га передано до складу КБЗ, Указ Президента від 11.04.1997 р. №325/97)
2	“Юлівська гора”	Ботанічний	176,0 (0***)	Виноградівський р-н, ДП “Виноградівське ЛГ”, Затисянське л-во, квартал 143, вид 1-19	ДП “Виноградівське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500 (Передано до складу КБЗ б/в, Указ Президента від 11.04.1997 р. № 325/97)
3	«Урочища Затінки і Тересянка»	Ботанічний	13,0 (0***)	Рахівський р-н, ДП „Рахівське ЛДГ”, Квасівське л-во, квартал 8, виділ 22, квартал 10, виділ 8, 9, 18, 19	ДП „Рахівське ЛДГ”	ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, ПРМ УРСР від 03.08.1978 р. №383, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (Передано до складу КБЗ б/в Указ Президента.від 11.04.1997 р. № 325/97)

Продовження додатку Б

4	“Глади́нський”	Ботанічний	130	Тячівський р-н, ДП “Брусту́рянське ЛМГ”, Турба́тське л-во, урочище “Чортів” квартал 23, виділ 1–24, 26–33	ДП “Брусту́рянське ЛМГ”	ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
5	“Горґани і Тавпіши́рка”	Ботанічний	248	Тячівський р-н, ДП “Брусту́рянське ЛМГ”, Пла́йське л-во, квартал 2, виділи 7, 21–25, 27–32, квартал 4, виділи 2, 4, 5–15, 21, 22, 25, 27, 28, квартал 5, виділи 2–5, 8, 9, 16, 17, 29	ДП “Брусту́рянське ЛМГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500 Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
6	“Кедри́нський”	Ботанічний	166	Тячівський р-н, ДП “Брусту́рянське ЛМГ”, Кедринське л-во, квартал 9, виділ 1–8, 10–24, 27, 30, 31, 36–40, 42–48	ДП “Брусту́рянське ЛМГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
7	“Керни́чний”	Ботанічний	107	Тячівський р-н, ДП “Мокря́нське ЛМГ”, Мокря́нське л-во, квартал 3, виділ 2–5	ДП “Мокря́нське ЛМГ”	ПРМ УРСР від 12.12.1983 р. № 495, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253,
8	«Урочи́ща Странзу́л, Задня, Кедрин»	Ботанічний	510	Тячівський р-н, ДП “Мокря́нське ЛМГ”, Браду́льське л-во, квартал 6 (виділ 1–27, 35), квартал 29 (виділ 30, 35–44), квартал 30 (9–27), квартал 31 (виділ 1–22), квартал 32 (виділ 4, 12, 13, 33–37) (500,0 га)	ДП “Мокря́нське ЛМГ”	ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, ПРМ УРСР від 03.08.1978 р. № 383 Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
				ДП “Брусту́рянське ЛМГ”, Пла́йське л-во, квартал 2, виділ 10, 11 (10,0 га)	ДП “Брусту́рянське ЛМГ”	
,	Разом:	8	2173,0 (1237,0***)			
Загальнозоологічні						
1	“Річа́нський”	Загальнозоологічний	2408	Іршавський р-н, ДП “Довжа́нське ЛМГ”, Річа́нське л-во, квартал 16–20, квартал 25–27, квартал 30–35, квартал 11, виділ 10–15	ДП “Довжа́нське ЛМГ”	ПРМ УРСР від 26.12.1985 р. № 451
2	“Ту́р’є–Поля́нський”	Загальнозоологічний	2163	Пере́чинський р-н, ДП “Пере́чинське ЛП”, л-во Шипот, квартал 55–75	ДП “Пере́чинське ЛП”	ПРМ УРСР від 26.12.1985 р. № 451

Продовження додатку Б

3	“Великодобронський”	Загальнозоологічний	1736,0 (0***)	Ужгородський, Мукачівський р-ни, ДП “Ужгородське ЛГ”, Великодобронське л-во, квартал 1–24	ДП “Ужгородське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253, (входить до складу РЛП «Притисянський»)
4	„Потік Оса”	Загальнозоологічний	500	Воловецький р-н, ДП “Воловецьке ЛГ”, Нижньоволовецьке л-во, квартал 8, 9, 12, 13, 15, 16, 21	ДП “Воловецьке ЛГ”	Указ Президента України від 09.12.1998 р. № 1341/98
	Разом:	4	6807,0 (5071,0***)			
Орнітологічні						
1	“Соколові скелі”	Орнітологічний	606	Перечинський р-н, ДП “Перечинське ЛГ”. л-во Шипот, квартал 13, (виділ 1–9), квартал 14, квартал 15 (виділ 1–12), квартал 16, квартал 25, (виділ 1–7), квартал 27, (виділ 1–15)	ДП „Перечинське ЛГ”	ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, ПРМ УРСР від 03.08.1978 р. № 383 Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
	Разом:	1	606			
Гідрологічні						
1	“Апшинецький”	Гідрологічний	105	Рахівський р-н, ДП “Ясінянське ЛМГ”, Чорнотисянське л-во, квартал 1, виділ 1, 2, 5, 9–12, 18–21	ДП “Ясінянське ЛМГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
	Разом:	1	105			
Загальногеологічні						
1	“Зачарована долина”	Геологічний	150,0 (0***)	Іршавський р-н, ДП “Загатянське ЛГ”, Ільницьке л-во, квартал 16, виділ 1–4, 7, 12, 15, 19, 20, 26–31, квартал 17, виділ 1–5, 7–12, 16, 17, 25	НПП «Зачарований край»	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, ПРМ УРСР від 03.08.1978 р. № 383, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253, (входить до складу НПП «Зачарований край» з вилученням)
	Разом:	1	150,0 (0,0***)			
	Разом заказників	19	12368,0 (9218,0***)			
Пам’ятки природи						
Комплексні						
1	“Тора Високий камінь”	Комплексна	22	Воловецький р-н, ДП “Воловецьке ЛГ”, Підполозьке л-во квартал 14 виділ 2, 3, Нижньоворітське л-во квартал 13 виділ 6, 7, 10, 11	ДП “Воловецьке ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. №243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
	Разом:	1	22			

Продовження додатку Б

Ботанічні						
1	“Гора Яворник”	Ботанічна	100,0 (0***)	Великобрезнянський р–н, ДП “В.Брезнянське ЛГ”, Костринське л–во, квартал 16, виділ 11, 12, 15, 17, 25, 26, 29, 31, 33	ДП “В.Брезнянське ЛГ”	Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (Увійшла до складу НПП “Ужанський”, Указ Презид. від 27.09.1999 р. № 1230/99)
2	«Урочище Тепляма»	Ботанічна	93	Ужгородський р–н, ДП “Ужгородське ЛГ”, Кам’яницьке л–во, квартал 23, виділ 1, 3, квартал 24, виділ 1, 3, 4	ДП “Ужгородське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш.ОВК від 23.10.1984 р. № 253
3	Урочище «Довгий потік»	Ботанічна	75,0 (0***)	Рахівський р–н, ДП “Великобичківське ЛМГ”, Кузій–Свидовецьке л–во, урочище “Соколово”, квартал 17, виділ 13, Трибушанське л–во, квартал 17, 19	ДП “Великобичківське ЛМГ, 21,0 га	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (54,0 га увійши до складу КБЗ з вилученням, 21,0 га – без вилучення)
4	“Скелі Близниці”	Ботанічна	30,0 (0***)	Рахівський р–н, ДП “Великобичківське ЛМГ”, Кевелівське л–во, урочище “Свидовець”, квартал 1, виділ 27, 28, 37, 38, 42, 46	КБЗ	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (Увійшла до складу КБЗ з вилученням, Указ Президента від 11.04.1997 р. № 325/97)
5	«Урочища Великий Яворець та Обнога»	Ботанічна	35	Міжгірський р–н, ДП “Міжгірське ЛГ”, Верхньобистрянське л–во, квартал 26, виділ 9, 12, 13	ДП “Міжгірське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253
6	«Урочище «Атак»	Ботанічна	52,0 (0***)	Берегівський р–н, ДП “Берегівське ЛГ”, Боржавське л–во, квартал 21, виділ 2, 7, 14	ДП “Берегівське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253, входить до складу РЛП «Притисянський»
7	«Голятин»	Ботанічна	42	Міжгірський р–н, ДП “Міжгірське ЛГ”, Ізківське л–во, квартал 9, виділ 39, 41, 42, 44	ДП “Міжгірське ЛГ”	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 № 780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253
	Разом:	7	427,0 (170,0***)			
Гідрологічні						
1	«Болото Чорне багно» («Чорні багна»)	Гідрологічна	15,0 (0***)	Іршавський р–н, ДП “Загатянське ЛГ”, Льницьке л–во, квартал 1, виділ 28, квартал 2, виділ 21	НПП «Зачарований край»	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, Розп. РМ УРСР від 14.10.1975 №780–р, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253 (знаходиться у НПП «Зачарований край», з вилученням)

Продовження додатку Б

	Разом:	1	15,0 (0,0***)			
	Разом пам'яток природи	9	464,0 (192,0***)			
Ботанічні сади						
1	«Ботанічний сад Ужгородського державного університету» («Ботанічний сад УжНУ»)		86,414	м. Ужгород, вул, Ольбрахта 6, вул, Тімірязєва	УжНУ	ПРМ УРСР від 22.07.1983 р. № 31, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253
	Разом:	1	86,414			
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва						
1	«Парк санаторію «Карпати»		38	Мукачівський р-н урочище «Берегвар»	Санаторій «Карпати»	ПРМ УРСР від 29.01.1960 р. № 105, Ріш ОВК від 23.10.1984 р. № 253, Постанова ДКУРСР від 30.08.1990 № 18
	Разом:	1	38			
	Всього ПЗФ Загальнодержавного значення	34	170672,714 (167250,714 ***)			

IV. ПЕРЕЛІК ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

1. Пам'ятки містобудування та архітектури національного значення

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
м. Ужгород				
1	Замок-фортеця (мур.)	10-16 ст.	Вул. Капітульна, 33	163
2	Хрестовоздвиженський Кафедральний собор (мур.)	1646-1848 рр.	Вул. Капітульна, 11	164
3	Резиденція єпископа (мур.)	1646 р.	Вул. Капітульна, 11	165
4	Будинок управління Ужанського комітату (мур.)	1809 р.	Пл. Жупанатська, 3	166
5	Амбар та винний льох (мур.)	1781 р.	Вул. Ракоці, 2	1107
6	Садибний будинок у Радванці (мур.)	Кінець 16 ст.	Вул. Д'єндеші, 8.	167
7	Шелестівська Михайлівська церква (держ.)	1777 р.	Вул. Капітульна, 33а	172
8	Горянська ротонда Св. Миколи (мур.)	12-14 ст.	Пров. Музейний, 1	190
м. Мукачеве				
9	Замок "Паланок" (мур.)	14-18 ст.	Замкова гора	168
10	Палац князя Ракоці "Білий дім" (мур.)	1667-1748 р.	Вул. Миру, 26-28	169
11	Каплиця св. Мартина (мур.)	14 ст.	Вул. Миру, № 51.	170
12	Миколаївський монастир (мур.)	1360-1806 рр.	вул. Північна № 2.	171
13	Миколаївська церква (мур.)	1806 р.	- "	171
14	Келії з дзвіницею (мур.)	1772 р.	- "	171
Берегівський район, м. Берегове				
15	Ансамбль споруд "Графського двору" (мур.)	1629 р.	вул. Г. Бетлена, 1	1108
16	Палац князя Г. Бетлена (мур.)	1629-1857 рр.	- "	1108
17	Каретна і зерносковище (мур.)	1629-1686 рр.	- "	1108
18	Стайні (мур.)	1629-1686 рр.	- "	1108
19	Костел (мур.)	13-15 ст.	вул. Ш. Петєфі, 30	1109
20	Костел (мур.)	13-19 ст.	Вул. Тиноди	173
21	Костел (мур.)	Кін. 14 ст.	с. Добросілля	1110
22	Костел (мур.)	13-14 ст.	с. Зміївка	1111
23	Замок (руїни) (мур.)	12-13 ст.	с. Квасово	1113
24	Костел Іоана Хрестителя (руїни, мур.)	1117 р.-16 ст.	с. Мужієво	1112
25	Церква Реформатська з дзвіницею (мур.)	1753 р.	с. Четфалва	182

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
Великоберезнянський район				
26	Церква св. Ганни (дер.)	17 ст.-1792 р.	с. Буківцеве	188
27	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	1700 р.	с. Вишка	189
28	Церква св. Миколая та дзвіниця (дер.)	1655 р.	с. Гусний	191
29	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	18 ст.	с. Гусний	191
30	Церква Покрова Пресвятої Богородиці (дер.)	1645, 1761 рр.	с. Кострина	192
31	Церква св. Василя (дер.)	1703, 1834 рр.	с. Сіль	1114
32	Церква Предтечі (дер.)	1700-1769 рр.	с. Сухий	196
33	Церква св. Архангела Михаїла та дзвіниця (дер.)	18 ст.	с. Ужок	198
34	Дзвіниця церкви св. Архангела Михаїла (дер.)	1745 р.	-	198
35	Церква св. Миколая (дер.)	17 ст., 1794 р.	с. Черногорова	199
Виноградівський район, м. Виноградів				
36	Монастир Францисканців (мур.)	15-19 ст.	Вул. Миру,3	174
37	Костел (мур.)	15 ст. - 1889 р.	-	174
38	Корпус келій (мур.)	15-19 ст.	-	174
39	Костел Вознесіння Господнього (мур.)	13-15 ст.	Вул. Миру,12	175
40	Садиба барона Перені (мур.)	16-18 ст.	Вул. Копанська,10	176
41	Палац барона Перені (мур.)	16-17 ст.	-	176
42	Флігелі службові (мур.)	17-18 ст.	-	176
43	Брама (мур.)	17-18 ст.	-	176
44.	Парк	18-19 ст.	-	176
45	Угочанський замок (руїни) (мур.)	14-16 ст.	вул. Коцюбинського	177
46	Костел св. Олени (мур.)	1788 р.	смт Вилок	1115
47	Замок Нялаб (мур.)	13 ст.	смт Королево	178
48	Церква Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	17 ст.	с. Новоселиця	181
49	Дзвіниця церкви Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	17 ст.	-	181
50	Церква (мур.)	14-19 ст.	с. Шаланки	1117
Воловецький район				
51	Церква Святого Духа (дер.)	18 ст.	с. Гукливий	186
52	Дзвіниця церкви Святого Духа (дер.)	18 ст.	-	186
53	Церква св. Миколая (дер.)	Поч. 20 ст.	с. Задільське	1118
54	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	Поч. 20 ст.	-	1118
55	Церква св. Іллі пророка (дер.)	1898 р.	с. Тишів	1119
56	Дзвіниця церкви св. Іллі пророка (дер.)	1898 р.	-	1119

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
Великобerezнянський район				
26	Церква св. Ганни (дер.)	17 ст.-1792 р.	с. Буківцеве	188
27	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	1700 р.	с. Вишка	189
28	Церква св. Миколая та дзвіниця (дер.)	1655 р.	с. Гусний	191
29	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	18 ст.	с. Гусний	191
30	Церква Покрова Пресвятої Богородиці (дер.)	1645, 1761 рр.	с. Кострина	192
31	Церква св. Василя (дер.)	1703, 1834 рр.	с. Сіль	1114
32	Церква Предтечі (дер.)	1700-1769 рр.	с. Сухий	196
33	Церква св. Архангела Михаїла та дзвіниця (дер.)	18 ст.	с. Ужок	198
34	Дзвіниця церкви св. Архангела Михаїла (дер.)	1745 р.	-	198
35	Церква св. Миколая (дер.)	17 ст., 1794 р.	с. Черногорола	199
Виноградівський район, м. Виноградів				
36	Монастир Францисканців (мур.)	15-19 ст.	Вул. Миру,3	174
37	Костел (мур.)	15 ст. - 1889 р.	-	174
38	Корпус келій (мур.)	15-19 ст.	-	174
39	Костел Вознесіння Господнього (мур.)	13-15 ст.	Вул. Миру,12	175
40	Садиба барона Перені (мур.)	16-18 ст.	Вул. Копанська,10	176
41	Палац барона Перені (мур.)	16-17 ст.	-	176
42	Флігелі службові (мур.)	17-18 ст.	-	176
43	Брама (мур.)	17-18 ст.	-	176
44	Парк	18-19 ст.	-	176
45	Угочанський замок (руїни) (мур.)	14-16 ст.	вул. Коцюбинського	177
46	Костел св. Олени (мур.)	1788 р.	смт Вилок	1115
47	Замок Нялаб (мур.)	13 ст.	смт Королево	178
48	Церква Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	17 ст.	с. Новоселиця	181
49	Дзвіниця церкви Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	17 ст.	-	181
50	Церква (мур.)	14-19 ст.	с. Шаланки	1117
Воловецький район				
51	Церква Святого Духа (дер.)	18 ст.	с. Гукливий	186
52	Дзвіниця церкви Святого Духа (дер.)	18 ст.	-	186
53	Церква св. Миколая (дер.)	Поч. 20 ст.	с. Задільське	1118
54	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	Поч. 20 ст.	-	1118
55	Церква св. Іллі пророка (дер.)	1898 р.	с. Тишів	1119
56	Дзвіниця церкви св. Іллі пророка (дер.)	1898 р.	-	1119

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
57	Церква Святого Духа (дер.)	18 ст. - кін 19 ст.	с. Котельниця	1121
58	Дзвіниця церкви Святого Духа (дер.)	Кін. 19 ст.	-	1121
59	Церква Вознесіння Господнього (дер.)	18 ст. - кін. 19 ст.	с. Ялове	1120
60	Дзвіниця церкви Вознесіння Господнього (дер.)	кінець 19 ст.	-	1120
Іршавський район				
61	Палац-фортеця (мур.)	1798 рр.	смт Довге, Вул. Перемоги,1	1122
62	Церква Покрова Пресвятої Богородиці (дер.)	18 ст. – 1839 р.	с. Дешковиця	1123
63	Дзвіниця церкви Покрова Пресвятої Богородиці (дер.) (дер.)	1839 р.	с. Дешковиця	1123
64	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	1658 р.	с. Івашковиця	179
65	Дзвіниця церкви св. Архангела Михаїла (дер.)	1839 р.	-	179
66	Монастир (мур.)	18 ст.	с. Імстичево	1124
67	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	18 ст.	-	1124
68	Корпус келій (мур.)	18 ст.	-	1124
69	Церква Введення в храм Пр. Богородиці (дер.)	1734 р.	с. Локіть	180
Міжгірський район				
70	Церква Введення в храм Пр. Богородиці (дер.)	1808 р.	с. Буковець	212
71	Дзвіниця церкви Введення в храм Пр. Богородиці (дер.)	1808 р.	-	212
72	Церква св. Миколая (дер.)	1804 р.	с. Верхній Студений	213
73	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1804 р.	-	213
74	Церква св. Миколая (дер.)	17 ст. – 1798 р.	с. Ізки	215
75	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1798 р.	-	215
76	Церква Святого Духа (дер.)	1795 р.	с. Колочава Горб	216
77	Дзвіниця церкви Святого Духа (дер.)	1795 р.	-	216
78	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	18 ст. – 1818 р.	с. Негровець	219
79	Дзвіниця церкви св. Архангела Михаїла	1818 р.	-	219
80	Церква Благовіщення Господнього (дер.)	1820 р.	с. Нижній Студений	226
81	Дзвіниця церкви Благовіщення Господнього (дер.)	1820 р.	-	226
82	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1780 р.	с. Пилипець	221

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
83	Дзвіниця церкви Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1780 р.	-	221
84	Церква св. Миколая (дер.)	1785 р.	с. Подобовець	1125
85	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1785 р.	-	1125
86	Церква св. Миколая (дер.)	1797 р.	с. Присліп	222
87	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1797 р.	-	222
88	Церква св. Дмитрія (дер.)	1780 р.	с. Репинне	223
89	Церква Введення в храм Пр. Богородиці (дер.)	1759 р.	с. Розтока	224
90	Дзвіниця церкви Введення в храм Пр. Богородиці (дер.)	1759 р.	-	224
91	Церква св. Миколая (дер.)	17 ст. – 1751 р.	с. Рекіти	225
92	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1751 р.	-	225
93	Церква Покрова Пресвятої Богородиці (дер.)	1817 р.	с. Синевирська Поляна	1126
94	Дзвіниця церкви Покрова Пресвятої Богородиці (дер.)	1817 р.	-	1126
95	Церква Введення в храм Ісуса Христа (дер.)	1809 р.	с. Торунь	1127
96	Дзвіниця Введенської церкви (дер.)	1809 р.	-	1127
Мукачівський район				
97	Церква св. Дмитрія (дер.)	17 ст. 1758 р. – 1910 р.	с. Вільховиця	184
98	Палац графа Шенборна (мур.)	1890-1895 рр.	смт Чинадійово	1128
99	Замок (мур.)	17 ст.	-	183
Перечинський район				
100	Церква св. Василя (дер.)	17 ст. – 1748 р.	с. Лікіцари	193
101	Дзвіниця церкви св. Василя (дер.)	19-20 ст.	-	193
Рахівський район				
102	Церква Вознесення Господнього (Струківська) (дер.)	1824 р.	смт Ясіня	201
103	Дзвіниця церкви Вознесення Господнього (Струківської) (дер.)	1813 р.	-	201
104	Церква Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	1750 р.	с. Ділове	203
105	Церква святих апостолів Петра і Павла (дер.)	1780 р.	с. Лазещина	206
106	Дзвіниця церкви святих апостолів Петра і Павла (дер.)	1780 р.	-	206

№ з/п.	Найменування пам'ятки	Датування	Адреса	Охоронний №
107	Церква св. Миколая (верхня) (дер.)	1428 р. 1600 р. 1760 р.	с. Середнє Водяне	208
108	Дзвіниця церкви св. Миколая (верхньої) (дер.)	18 ст.	-	208
109	Церква св. Миколая (нижня) (дер.)	Серед. 17 ст.	-	209
Свалявський район				
110	Церква св. Миколая (дер.)	1588 р. – 1759 р.	м. Свалява, присілок Бистрий	185
Тячівський район, м. Тячів				
111	Костел Реформатський (мур.)	13-18 ст.	м. Тячів	200
112	Церква св. Миколая (дер.)	1604 р. – п. пол. 18 ст.	с. Діброва	202
113	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	п. пол. 18 ст.	-	202
114	Церква св. Миколая (дер.)	16 ст.	с. Колодне	205
115	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	перша пол. 18 ст.	-	205
116	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	18 ст.	с. Нересниця	207
Ужгородський район				
117	Костел (мур.)	13-18 ст.	с. Комарівці	1130
118	Костел (мур.)	15 ст.	с. Тарнівці	1131
119	Костел (мур.)	15 ст.	с. Часлівці	1132
120	Замок-фортеця (мур.)	12-15 ст.	с. Невицьке	194
121	Замок-фортеця (мур.)	12-15 ст.	смт Середнє	195
122	Костел (мур.)	15 ст.	с. Струмківка	197
Хустський район, м. Хуст				
123	Руїни замку (мур.)	11-12 ст. 14-16 ст.	м. Хуст	210
124	Костел св. Єлизавети (мур.)	14-15 ст.	вул. Конституції	211
125	Церква св. Миколая (дер.)	1779 р.	с. Данилове	214
126	Дзвіниця церкви св. Миколая (дер.)	1779 р.	-	214
127	Церква св. Архангела Михаїла (дер.)	1688 р.	с. Крайникове	217
128	Дзвіниця церкви св. Архангела Михаїла (дер.)	1688 р.	-	217
129	Церква св. Параскеви (дер.)	15 ст. – 1753 р.	с. Олександрівка	220
130	Дзвіниця церкви св. Параскеви (дер.)	1753 р.	-	220
131	Церква св. Миколая (дер.)	1770 р.	с. Сокирниця	227
132	Дзвіниця Миколаївської церкви (дер.)	1770 р.	-	227
133	Дзвіниця церкви Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1797 р.	с. Стеблівка	228

2. Пам'ятки археології національного значення

№ п/п.	Місцезнаходження пам'ятки	Найменування	Епоха, до якої відноситься	Охоронний №
Берегівський район				
1	с. Вари "Боржавський замок", південний схід від села, ур. "Городище"	городище	кін. IX - поч. XI ст.	17
2	с. Дідове, ур. "Товвар", південний захід від села	городище багатшарове	IV-III тис. до н.е., рубіж III тис., XI-VIII ст. до н.е., X-XII ст.	18
3	с. Заставне, ур. "Ково домб"	поселення багатшарове	кін V тис. поч. IV тис., кінець IV тис., I-IV ст., XII-XIII ст.	24
4	с. Лужанка-I, ур. "Ниреш"	поселення	III-IV ст. н.е.	812
5	м. Берегово, ур. "Кірайгід"	поселення багатшарове	III-IV, VIII-IX ст.	734
Виноградівський район				
6	с. Королево, ур. "Сархедь"	стоянка	1 млн.-30 тис. до н.е.	Б. н.
7	с. Мала Копаня ур. "Городище"	городище	I ст. до н.е. – I ст. н.е.	49
Іршавський район				
8	смт Іршава, ур. "Стремутра"	городище	VIII-VII ст. до н.е.	59
9	смт Іршава, ур. "Будулов"	городище	XI-XIII ст.	602
10	с. Арданове, ур. "Богослов"	городище	VIII-VII ст. до н.е.	60
м. Мукачеве				
11	м. Мукачеве, ур. "Галіш і Ловачка"	поселення - виробничий центр	III-I ст. до н.е.	13
Тячівський район				
12	смт Солотвино ур. «Читання»	городище	I ст. н. е.	92

3. Пам'ятки монументального мистецтва національного значення

№ п/п.	Назва пам'ятника	Рік створення	Архітектор, скульптор	Матеріал, з якого зроблено пам'ятник	Адреса пам'ятки	Охо-ронний №	№ і дата рішення про взяття пам'ятника під охорону
м. Ужгород							
1	Пам'ятник радянським воїнам «Україна – визволителям»	1970 р.	скульптор Зноба І.С., Зноба В.І. архітектори Сніцарев О.О., Стукалов О.К.	андезит, бронза	вул. Собранецька	121	Рішення ОВК №191 від 06.07.1976 р.
2	Пам'ятник закарпатським українським художникам Й. Бокшаю та А. Ерделі	1993 р.	скульптор Олейник М.	бронза	пл. Жуланатська	355	Рішення ЗОДА №65 від 22.02.2000 р.
Мукачівський район							
3	Пам'ятник Двічі Герою Соціалістичної Праці Г. Ладані	1961 р.	скульптор Зноба І.С., архітектор Лінько І.С.	бронза, граніт	с. Великі Лучки	421	Постанова РМ УРСР №711 від 21.07.1965 р.

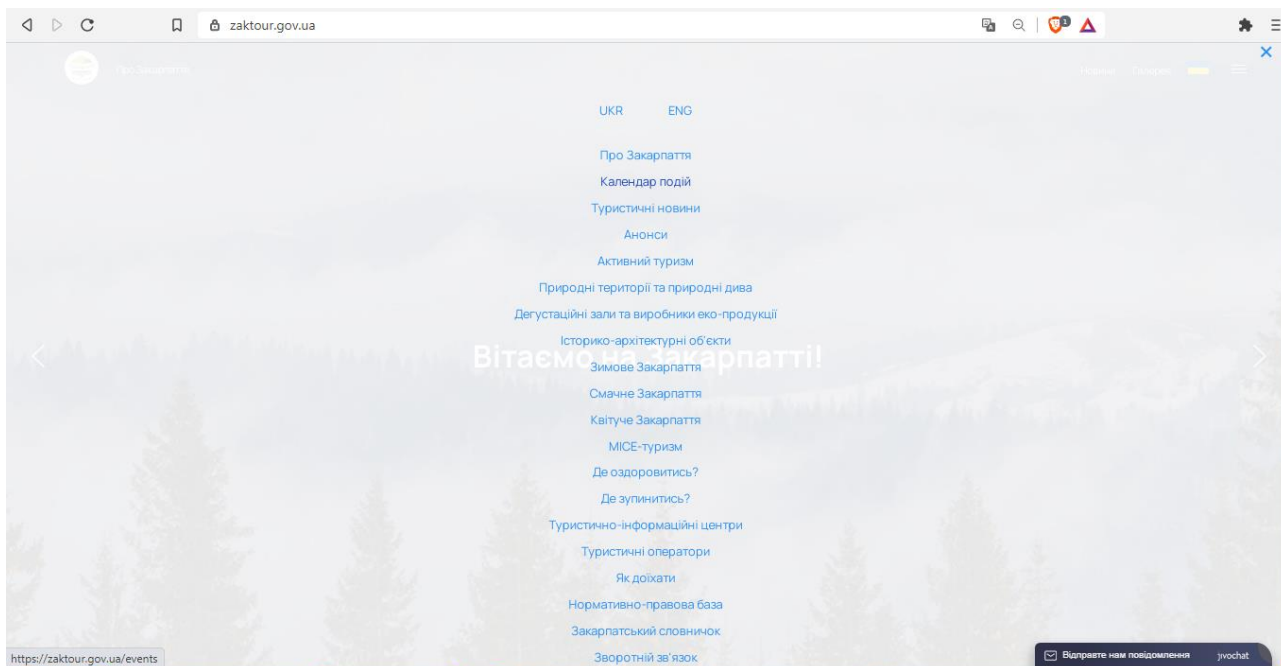
Легенда до туристичної картосхеми Закарпаття

1. Архітектурна пам'ятка – Невицький замок–фортеця XIV ст. (Невицьке Ужгородського району)
2. Печера Княгиня – карстова впадина шахтного типу, місце падіння найбільшого в Європі Великоберезнянського метеорита, Великоберезнянський район.
3. Бальнеологічний курорт Лумшори, Перечинський район
4. Пам'ятник жертвам фашизму в концтаборі «Біла Тоня» (Тур'ї Ремети Переченського району)
5. Краєзнавчий музей (Ужгород)
6. Художній музей (Ужгород)
7. Музей народної архітектури й побуту (Ужгород)
8. Музей історії релігії (Ужгород)
9. Архітектурні пам'ятки – замок–фортеця XIV–XVI ст., кафедральний собор (1646), бібліотека Ужгородського університету (1646) (Ужгород)
10. Ботанічний сад Ужгородського університету (Ужгород)
11. Архітектурна пам'ятка – замок XII–XIII ст. (Середнє Ужгородського району)
12. Археологічна пам'ятка – курганний могильник VI–IV ст. до н.е. (Голубине Свалявського району)
13. Археологічна пам'ятка – курганний могильник XVIII–IX ст. (Зняцеве Мукачівського району)
14. Бальнеологічний курорт Поляна (Свалявський район)
15. Бальнеологічний курорт Солочин (Свалявський район)
16. Історичний музей, храм св. Михайла (Свалява)
17. Історичний музей (Мукачеве)
18. Архітектурні пам'ятки – замок «Паланок» XIV–XV ст., палац XV–XVIII ст., готична каплиця XIV ст. (Мукачеве)
19. Бальнеологічний курорт «Карпати», Мукачівський район.
20. Архітектурна пам'ятка – замок Шенборнів XIX ст. (Мукачівський район)
21. Архітектурна пам'ятка – замок Сент Міклош XV ст. (Чинадієво Мукачівського району)
22. Археологічна пам'ятка – курган VI–IV ст. до н.е. (Завидове Мукачівського району)
23. Археологічна пам'ятка – городище VI–IV ст. до н.е. (Дийда Берегівського району)
24. Бальнеологічний курорт Косонь (Берегівський район)
25. Археологічна пам'ятка – городища VI–III ст. до н.е. Арданове і Стремтура (околиці Іршави)
26. Археологічна пам'ятка – городище X–XII ст. (Білкі Іршавського району)
27. Архітектурні пам'ятки – Бронецький замок XIII ст. (Бронька Іршавського району)
28. Народний музей (Берегове)
29. Архітектурна пам'ятка – готичний костел XV ст. (Берегове)
30. Палеолітична стоянка. (Берегове)
31. Архітектурна пам'ятка – Квасівський замок (Квасово Берегівського району)
32. Архітектурна пам'ятка – Боржавський замок XIII ст. (Вари Берегівського району)
33. Історичний музей (Виноградів)
34. Архітектурні пам'ятки – костел XV–XVI ст., палац XVII ст., руїни фортеці–замку X–XV ст. (Виноградів)
35. Ботанічний заказник державного значення «Чорна Гора», Виноградівський район.
36. Архітектурна пам'ятка – замок Нялаб XIII ст. (Королевський замок) (Королево Виноградівського району)
37. Ботанічний заказник державного значення «Юлівська Гора», Виноградівський район
38. Архітектурна пам'ятка – замок XIV ст.; долина нарцисів – релікт льодовикового періоду. (Хуст)

Продовження додатку Д

39. Архітектурні пам'ятки XVI ст. – Струківська церква (Ясіня Рахівського району), церква Преображення Господнього (Петропавлівська) (Лазещина Рахівського району). Збудовані в гуцульському стилі. 40. Бальнеологічний курорт Кваси, Рахівський район 41. Бальнеологічний курорт Шаян, Хустський район 42. Архітектурна пам'ятка – Вишківський замок (Вишкове Хустського району) 43. Архітектурна пам'ятка – костел XIV–XV ст. (Тячів) 44. Музей соляних копалень (Солотвино Тячівського району) 45. Штучні печери і соляний карст в межах Солотвинського родовища 46. Соляні шахти, алергологічна лікарня (Солотвино Тячівського району) 47. Вапнякові і крейдянні печери Тячівського району: Дружба, Перлинна, Вів, Романія, Чур, Печера прозорих стін (кістки печерного ведмедя) (біля с.Угля) 48. Музей лісу і лісосплаву, ріка (Озерянка Міжгірського району) 49. Бальнеологічний курорт, термальні джерела (Берегове) 50. Архітектурна пам'ятка – Церква св. Михайла з дзвіницею 1745 р. (Ужок Великоберезнянського району) 51. Архітектурна пам'ятка – Церква св. Миколи, 1655 р. (Гусний Великоберезнянського району) 52. Архітектурна пам'ятка – Церква св. Анни 1791 р. (Буківцьово Великоберезнянського району) 53. Архітектурна пам'ятка – Церква Св. Духа XVII ст. (Гукливий Воловецького району) 54. Архітектурна пам'ятка – Церква Різдва Пр. Богородиці, 1762 (Пилипець Міжгірського району) 55. Архітектурна пам'ятка – Церква Введення Пр. Богородиці XVII ст. (Буковець Міжгірського району) 56. Тербле–Рікська ГЕС. Використавно різницю в гіпсометрії. Вода самопливом трубопроводамиподається на турбіни ГЕС на р. Ріка (Міжгірський район) 57. Водоспади Соловей і Партизан у верхівях р.Туриця (Лумшори, Перечинський район) 58. Водоспади Воєводин на р.Воєводин у 12 км від села Тур'я Поляна Перечинського район, Шипіт на р.Туриця. 59. Водоспад Шипіт – каскадний водоспад на р. Пилипець поблизу села Пилипець, Міжгірського району

Сайт «Вітаємо на Закарпатті»

Анкета для інтернет-опитування щодо розробки концепції розвитку туристичного потенціалу

1. Ваш вік:

- менше 18 років – 9(5,5%)
 – 18-24 років – 57(34,5%)
 – 25-35 років – 59(35,8%)
 – 36-49 років – 34(20,6%)
 – 50-60 років – 4(2,4%)
 – старше 60 років – 2(1,2%)

2. Стать: – чоловіча – 89(54%)

– жіноча – 76(46%)

3. Освіта

- середня – 18(10,9%)
 – неповна вища – 62(37,6%)
 – вища – 85(51,5%)

4. Соціальний статус

- студент – 34(20,6%)
 – робітник – 87(52,7%)
 – службовець- 8(4,9%)
 – підприємець / власник підприємства – 18(10,9%)
 – непрацюючий – 14(8,5%)
 – пенсіонер – 4(2,4%)

5. Приналежність до DESTИНАЦІЇ

- місцевий житель - 68 (41,2%)
 – турист – 97(58,8%)

6. Ваша оцінка теперішнього стану DESTИНАЦІЇ

	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
Транспортна доступність туристичних об'єктів	24(14,5%)	36(21,8%)	57(34,6%)	48(29,1%)
Імідж DESTИНАЦІЇ	78(47,3%)	65(39,4%)	14(8,5%)	8(4,8%)
Інфраструктура відпочинку та дозвілля	6(3,6%)	37(22,4%)	62(37,6%)	60(36,4%)
Стан туристичних атракцій	22(13,3%)	34(20,6%)	64(38,8%)	45(27,3%)
Сільський (зелений) туризм	15(9,1%)	34(20,6%)	72(43,6%)	44(26,7%)
Надання туристичних послуг	25(15,3%)	38(23,1%)	52(31,5%)	50(30,1%)

7. Що, на Вашу думку, є основними проблемами для розвитку туризму DESTИНАЦІЇ?

- недостатня туристична інфраструктура – 20(12,1%)
 – низький рівень якості/кількості послуг – 40(24,2%)
 – незадовільний стан туристичних об'єктів – 45(27,3%)
 – стан та доступність транспортної інфраструктури – 48(29,1%)
 – відсутність єдності у владі – 12(7,3%)

Продовження додатку Є

8. Який, на Вашу думку, основний ресурс для перспективного розвитку Закарпаття? (позначте не більше 2-х відповідей)

- природні ресурси регіону – 47(28,5%)
- науково-освітній потенціал міста- 10(6,1%)
- промисловий потенціал – 37(22,4%)
- туристичний потенціал – 40(24,2%)
- підприємницьке середовище – 15(9,1%)
- налагоджена міжнародна співпраця – 16(9,7%)

9. Чи знайомі Ви із концепцією розвитку туристичного потенціалу?

- Так - 119(72,1%)
- Ні 46(27,9%)

10. Який оптимальний термін виконання концепції вважаєте Ви доцільним, зважаючи на політико-епідеміологічну ситуацію в державі ?

- до року – 44(26,7%)
- 1-2 роки – 73(44,2%)
- більше 3 років – 48(29,1%)

11. Чи вважаєте Ви концепцію розвитку туристичного потенціалу важливим для подальшого розвитку дестинації?

- ТАК, треба ж від чогось відштовхуватись – 129(78,2%)
- скоріше Ні, ніж ТАК, це просто чергова програма, яка не буде виконуватись – 36(21,8%)

12. Чи користуєтесь ви гаджетами для інформаційного забезпечення при пересуванні територією дестинації?

- Так – 141(85,5%)
- Ні - 24(14,5%)

13. Чи актуальним є додаток «Zakarpattia Guide»?

- Так – 148(89,7%)
- Ні – 17(10,3%)